

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**CEZAYİR'DE FRANSIZ İŞGALI
1830-1871**

MASTER TEZİ

744981

**HAZIRLAYAN
TUNCAY KARAKAÇAN**

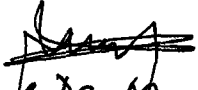
144981

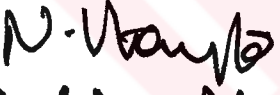
**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. NECDET HAYTA**

ANKARA - 2004

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Tuğcan KARAKACAN'a ait ...Cezayir'de...Fransız.....
...İsmaili.....1830-1871..... adlı çalışma, jürimiz tarafından
...TARİH ANABİLİM DALI / YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI.. Anabilim/anasanat Dalında
DOKTORA/SANATTA YETERLİK/ YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)
Başkan ..Prof. Dr. Mustafa TUGAN
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(İmza)
Üye.....Prof. Dr. Necdet HAYTA
Akademik Unvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)
Üye.....Prof. Dr. Hale ŞİNGİR
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Cezayir, Osmanlı Devleti'nin en batısında, 300 yıl Osmanlı egemenliği'nde yaşamış, müteakip süreçte Fransız işgaline uğramış ve işgale sonuna kadar direnmiş bir halkın tarihinin yazıldığı toprak parçası.

Fransa, işgal öncesi zemini hazırlayıp diğer Avrupa Devletlerinin tepkisini en aza indirdikten sonra sudan bahaneler ile Cezayir'i işgal edecektir. Ekonomik, stratejik, siyasal, nüfus ve nüfuz açısından büyük faydalar getireceği başka bir anlatımla Fransa'ya her açıdan faydalı olacağı düşünülen ve sonucunda öylede olan bu işgal Fransa için pahalı bir işgal olacaktır. Fransa için ekonomik açıdan pahalıya mal olan bu işgal, işgale uğrayan Cezayir Halkı içinse 132 yıllık karanlık bir devrin yaşanmasına sebep olacaktır.

Cezayir, öteki Dünyadan kendisini üstün gören Batı Avrupa toplumunun gerçek yüzünü sergilediği, diğer bir anlatımla bölgeye uygarlık getirdiğini iddia eden Fransızların, siyasal çıkarları uğruna gerçekleştirdikleri işgalin sergilendiği sahnenin adıdır.

Osmanlı Devleti'nin ise İlber Ortaylı'nın deyimiyle *"en uzun yüzyılını yaşadığı"* bu dönemde, Cezayir'in kendisinden kopartılmasına çaresiz kalışı, koca bir devletin tarih sahnesinden çekilmesinin de ilk belirtilerinden olacaktır. Elleri kolları bağlı olan Osmanlı Devleti ancak diplomatik mücadeleler ile Cezayir'i kurtarmaya çalışsa da asıl emeli Cezayir'inde ötesinde Osmanlı Devleti'nin genelinde olan dönemin süper güçlerinden Fransa karşısında başarı sağlayamayacaktır.

Diğer taraftan Cezayir halkı ise kendilerine köle zihniyetiyle yaklaşan ve Cezayirlileri aşağı bir ulus olarak gören Fransızlar ile mücadeleye işgal ile birlikte başlayacaklar ve 132 yıl boyunca bu haklı direnişlerini her türlü olumsuzluğa rağmen sürdüreceklidir.

Her ne kadar Fransızlar, Cezayir'e kendilerini benimsetmeye çalışsalar da hiçbir zaman bu konuda başarı sağlayamayacaklardır. Cezayir'e bakış açıları bunda en büyük engelleri olmuştur.

Fransızların Cezayir’de uyguladığı sömürgecilik ve asimilasyon süreci ile Cezayir’de bu dönemde yaptıkları icraatlar, hukuk ve eğitim sistemlerinde yaptıkları düzenlemeler, aşamalı bir şekilde halkın topraklarına el konulması ve sürekli artan bir şekilde Avrupalı göçmenlerin ülkeye yerleştirilmesi Cezayir Halkı’nın direniş duygularını daha da kamçılayacaktır.

İşte 1830 ile 1871 tarihleri arası dönemi kapsayan süreçte; Osmanlı Devleti’nin Cezayir’i kaybedişi ardından Osmanlı Devleti’nin bu topraklardaki son temsilcisi olan Hacı Ahmed Bey’in Osmanlı varlığını sürdürmeye çalışması, Cezayir Direnişi’nin ilk yıllarında direnişin en büyük lideri olan Abdülkadir’in Fransızlarla olan mücadelesi ve devlet kurma deneyimi, Abdülkadir ile aynı dönemde ve müteakip süreçte başlayan direniş hareketleri ve Fransızların Cezayir’de uygulamış olduğu politikalar çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmamızın önemli kısmında yabancı kaynaklardan (Arapça, İngilizce, Fransızca) yapılan alıntılardan yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan ilgili belgelerden ve internetten de faydalanılmıştır.

Çalışmamız üç ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Cezayir’in Osmanlı hakimiyetinden çıkmasını, ikinci bölümde Fransız İşgaline karşı Cezayir Halkının Direnişini ve Fransızların bu topraklara yerleşme sürecini , üçüncü ve son bölümde ise Cezayir’de Fransız yönetiminin (1830-1871) yaptığı uygulamaları ele aldık.

Bu çalışmada özellikle çeviriler konusunda yardımlarını esirgemeyen Soumaya Louhichi, Didem Çakaroğulları, Özer Yılmaz, Abdülcélil Gök, Hatice Bayrak, Uygur Günerbüyük, Anıl Çoban ve Kerim Toklu’ya, yönlendirme ve katkılarıyla Prof. Dr. Ercüment Kuran, Doç Dr. Ahmet Kavas ve sınırsız hoşgörüsüyle desteğini esirgemeyen Sayın hocam Prof. Dr.Necdet Hayta’ya teşekkürlerimi sunuyorum.

CEZAYİR'DE FRANSIZ İŞGALİ 1830-1871

-	İÇİNDEKİLER		I
-	ÖNSÖZ		II
-	KISALTMALAR		III
-	GİRİŞ		1

I.BÖLÜM

CEZAYİR'İN OSMANLI HAKİMİYETİNDEN ÇIKMASI

A.	Fransa'nın Cezayir'i İşgali		9
1.	İşgal Öncesi Durum		9
2.	Cezayir'in İşgali Döneminde Osmanlı Devleti'nin Durumu....		12
3.	Fransız Cezayir İlişkilerinin Bozulması		14
4.	Fransa'nın Cezayir'i İşgalinin Sebepleri		18
5.	Cezayir'in Fransızlarca Ablukaya Alınması		22
6.	İlk Çarpışmalar Ve Dayı Hüseyin'in Teslim Oluşu		27
7.	Fransızların Cezayir Şehrine Girişi		33
8.	Osmanlı Devletinin Sonuçsuz Girişimleri		34
B.	Cezayir'in İşgaline Avrupa Devletlerinin Tepkisi ve Fransa'nın İç Siyasetindeki Gelişmeler		43

II.BÖLÜM

FRANSIZ İŞGALİNE KARŞI CEZAYİR'İN DİRENİŞİ

A. Konstantin Beyi Hacı Ahmet'in Direnişi	48
1. Ahmed Bey Kimdir?	48
2. Hacı Ahmed Bey'in Fransızlar İle İlk Karşılaşması	48
3. Abdülkadir İle Fransızların Anlaşması	55
4. Fransızların Konstantin'e İkinci Harekatı ve Hacı Ahmed Bey'in Yenilgisi	56
B. Abdülkadir'in Direnişi	60
1. Abdülkadir Kimdir?	60
2. Cezayirde Fransa İstilasının Genişlemesi	61
3. Abdülkadir'in Mücadeleye Başlaması	65
4. Makta Savaşı	67
5. Tafna Antlaşması	74
6. Abdülkadir'in Cezayirli Rakipleriyle Mücadelesi	79
7. Fransızlar İle Mücadelenin Yeniden Başlaması	81
8. Abdülkadir'in Mücadeleyi Kaybetmesi ve Fransızların Cezayir'i Tamamen İstilas 1841-1847	83
9. Abdülkadir'in Devlet Sistemi	86
C. Bu Maza Direnişi	91
D. Bu Zıyan Direnişi	92
E. Şerif'in Mücadelesi (Bu Baghla)	97
F. Kabiliye'nin İşgali	98
G. Lala Fatma Direnişi	100
H. Evlâd-ı Sidi Şeyh Direnişi	101
I. 1871 Kabiliye Direnişi ve Bir Dönemin Kapanışı	102
İ. Kabiliye Direnişi'nin Sonucu	107
K. 1871 Sonrası	109

III.BÖLÜM

CEZAYİR'DE FRANSIZ İDARESİ

A. Fransızların Yönetiminde Cezayir	111
1. Cezayir'in Kolonileştirilmesi (1830-1847)	112
2. Fransa'nın Yerli Halka Yönelik Politikası (1847)	118
3. Fransızların Cezayir'de Uyguladığı Hukuk Sistemi	119
4. Fransızların Cezayir'deki Eğitim Politikaları	120
5. Cezayir Halkı'na Fransız Zulmü	121
B. II.Cumhuriyet Ve II.İmparatorluk Yönetiminde Cezayir	123
1. 1852-58 Ekonomik Faaliyetler-Randon Cezayir'i ve Arap Büroları	124
2. Yeni Bir Asimilasyon Politikası Olarak Cezayir Bakanlığı (1858-1860)	126
3. III. Napoleon'un Cezayir Politikası	129
4. 1860'lardaki Kriz	132
5. Fransız Kolonicilerin Topraklarını Genişletmesi	132
- SONUÇ	134
- KAYNAKÇA.....	138
- EKLER	

KISALTMALAR

a.g.ö.	Adı geçen eser
A.Ü.S.B.F.	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
H.H.	Hattı Hümayun
HR.MKT	Hariciye Mektubi
İ.H.	İrade-i Hariciye
İ.Ü.E.F.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İ.T.O.	İstanbul Ticaret Odası
Mad.	Madde
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
s .	Sayfa
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayın
YKY	Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Osmanlı Devleti döneminde Mağrib diye adlandırılan bölgede Cezayir, Tunus ve Trablus deniz eyaletleri mevcuttur. Tüm bu Osmanlı eyaletlerinden en önemlisi Cezayir Eyaleti'dir.

Cezayir Kuzey Afrika'da yer almaktadır. Kuzeyden Akdeniz, doğudan Tunus ve Libya, güneydoğudan Mali ve Moritanya, batıdan Fas ve İspanyol Sahrası ile çevrilidir. Kuzeyinde Akdeniz iklimi, güneyinde ise çöl iklimi hakimdir. En büyük şehirleri de kıyı şeridinde bulunmaktadır¹. Arapça adı el Cezair "Adalar" anlamında olup; bu sözün kıyılarındaki kayalık adalardan geldiği sanılmaktadır². Ülke doğal olarak üç bölgeye ayrılmaktadır:

1-Akdeniz ile Tel Atlasları arasında yer alan ve ülkenin en verimli toprakları olan 30-40 km kadar genişliğindeki kıyı şeridi.

2-Tel Atlasları ile Sahra Atlasları arasında Şat adıyla yer alan tuzlu göller ve çamurlu bataklıkların yer aldığı bölge (Tel Atlasları ayrıca Doğu ve Batı Atlasları olmak üzere ikiye ayrılır.).

3-Sahra Atlasları ve güneyinde yer alan Çöller Bölgesi.Bu dağ dizilerinin doğudan batıya kadar devam eden uzunlukları 1.000 km' yi aşar. Çöller Bölgesinde yaşanılabilcek yerler yalnızca vahalardır³. Sahra Atlasları'nın güneyinde kalan çöllerde sıcaklık 70 dereceyi bulmaktadır.

Cezayir'deki arkeolojik kazılarda 200 bin yıl öncesine uzanan yerleşmelerin kalıntıları bulunmuştur. Fenikeli tüccarlar, M.Ö.1. bin yılda

¹ "Cezayir Mad.", İslam Ülkeleri Ansiklopedisi, s. 67.

² Türkkaya Ataöv, Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadelesi, s.142.

³ "Cezayir Mad.", Hayat Küçük Ansiklopedi, s. 233.

bugünkü Cezayir'in Akdeniz Kıyıları'na yerleşmişlerdir. Bugün Tunus sınırları içinde yer alan Kartaca Fenikeliler'in en önemli kenti olup daha sonra da aynı adla kurulan İmparatorluğun başkenti olmuştur. M.Ö. 146'da Kartaca' yı ele geçiren Romalılar M.S. 40'a doğru kıyı kesimlerde egemenliklerini pekiştirmişlerdir. Cezayir, Romalıların Mauretania Caesarienssis adını verdiği eyaletin bir parçası durumuna gelmiştir. Ama iç bölgeler Roma İmparatorluğu'nun denetimi dışında kalmıştır. Roma İmparatorluğu'nun çökmesinden sonra bu bölgeyi önce Vandallar, ardından Bizanslılar işgal etmiştir. Bu dönemde Kuzey Afrika, Hristiyanlığın etkisi altına girerken Latince de yaygınlaşmıştır.

7.yüzyılda başlayan İslam akınları sonunda Kuzey Afrika Emeviler'in denetimi altına girmiş ve yerli Berberi kabileleri arasında Müslümanlaşma süreci hızlanmıştır. Emeviler'in egemenliğinden sonra bir dizi Berberi devletleri kurulmuştur⁴. Bu Berberi devletleri doğuda Aglep Oğulları, batıda ise İdrisiler ve Rüstemoğulları'ndan oluşmuştur⁵.

10.y.y da Fatimi egemenliği tüm Kuzey Afrika'da olduğu gibi Cezayir'de de başlamıştır. 11. yüzyıl başlarında Cezayir Ülkesi, Berberi hükümdarlar arasında bölünmüştür. Cezayir'in neredeyse tamamına Muvahhitler hakim olmuş ancak Muvahhitler Devleti de 1237 tarihinde parçalanmıştır. Meriniler, Murabıtlar ve Zeyyaniler arasında olan mücadeleyi değerlendiren İspanyollar Cezayir, Oran, Bicaye ve Tiemsen şehirlerini idarelerine almışlardır. İspanyolların hemen ardından ise Dünya'nın yeni gücü olarak kendini gösteren Osmanlı Egemenliği ortaya çıkmıştır.

Endülüs'ün İspanyollar tarafından ele geçirilmesi ve arkasından İspanyolların Kuzey Afrika sahillerine, dolayısıyla Cezayir'e de yönelmesi bu bölge Müslümanlarını rahatsız etmiştir. Bu sıralarda Osmanlı, deniz yolu ile

⁴ Tülay Sabutay, **Cezayir Ülke Etüdü**, s.11.

⁵ Hikmet Naci, **Tarih Boyunca Kuzey Afrika ve Berberiler**, s.105.

bölgeye gelmiştir. Osmanlının bölgeye gelişi Kuzey Afrikalı Müslümanlar tarafından sevinçle karşılanmıştır.

Akdeniz’de korsanlıkla uğraşan Oruç ve Hayrettin (Barbaros kardeşler) kardeşler, bu bölgede İspanyollar ile çatışmaya girecek; Barbaros kardeşlerin bölgeyle ilgilenmeye başlamasıyla birlikte bölgede Osmanlı hakimiyetine girmeye başlayacaktı. Başlangıçta Oruç reis bölgedeki Tunus hakimi Hıfı Sultan ile dostluk kurmuş, O da Oruç’u desteklemiş ve limanlarından onu yararlandırmıştır. Bir süre sonra Oruç, Bicaye Limanı’nı İspanyollardan almayı başarmıştır. Bunun üzerine Oruç, karargahını Tunus’tan Cezayir kentinin doğusuna düşen küçük bir limana nakletmiştir. Bu sırada Cezayir kentinin hükümdarı Salim Es Salimi, Hristiyan İspanyolların akınlarına karşı Oruç’tan yardım istemiştir. Oruç da bu isteği kabul ederek (1512) yılında İspanyollar tarafından düzenlenen bir saldırıyı püskürtmüştür. Oruç Reis ilerleyen süreçte kendisi bir otorite kurmayı düşünmüş, bu amaçla önce Cezayir Beyi’nden başlayarak O’nun devletine son vermiş ve mevkiini ele geçirmiştir (1516). Böylece Cezayir Kenti Oruç Reis’in deniz üssü ve devletinin merkezi olmuştur. Oruç Reis bundan sonra Cezayir’in iç kesimlerine yönelmiş ancak Tilimsan’da (10 Ekim 1518) İspanyollarla yapılan savaşta şehit düşmüştür⁶. Oruç döneminde Cicelliden başlayıp, İspanyollardan alınan Buji’nin ötesinde batı’ya doğru Tenes’e kadar olan kıyı kesimi ve çok derin olmayan hinterlandı alınmıştır⁷. Oruç Reis’in yerine Hızır Reis yani Barbaros Hayrettin Paşa⁸ Cezayir hükümdarı olmuştur. Barbaros hem iktidarını sağlamlaştırmak hem de gönül bağı bulunan Osmanlıya hizmet etmek istediği için araya elçiler koymuş, 1518 senesinde Yavuz Sultan Selim’e bağlılığını bildirmiştir. Yavuz Sultan Selim de ona ‘**Beylerbeyi**’ unvanını vererek emrine 2000 yeniçeri ile top ve savaş araçları göndermiştir⁹. Ayrıca Padişah, Barbaros’un Anadolu’dan asker toplamasına izin vermiş,

⁶ Mahmut Şakir, ‘Hz. Adem’den Bugüne İslam Tarihi’, s. 401.

⁷ Fuad Carım, Cezayir’de Türkler, s.31.

⁸ Barbaros teriminin “Baba Oruç” un değişik bir biçimde söylenilen adından geldiği ileri sürülmekle birlikte, “Kızıl Sakal” anlamına gelen Fransızca “Barberousse” ve İtalyanca “Barbarossa” kelimeleriyle ilgili olduğu da söylenmektedir.

⁹ Refik Özdek, Türkleri Altın Kitabı, s. 530.

Cezayir'e gitmek ve levend yazılmak isteyenlerin tüm masraflarının Osmanlı Devleti tarafından karşılanacağı duyurulmuştur. Bunun üzerine de bu birliğe 4 bin gönüllü yazılmıştır.

Yeni eyaletin sınırları 1519'da henüz küçük olup yalnızca Cerbe, Cezayir, Ciceli, Shersel ve Tenos'u içermekteydi¹⁰. Barbaros, Sicilya Kral Naibi Ugo De Moncada'nın 5000 kişilik bir kuvvetle Cezayir'e yaptığı saldırıyı püskürtmüş, çetin savaşların yaşandığı bu dönemde bir çok ünlü Türk Denizcisi de kendisine katılmıştır¹¹.

Ancak daha sonra Barbaros, Tunus beyi ile yaptığı savaş sonucu Cezayir'den çekilmek zorunda kalmış, Shersel ve Tenos'u da kaybetmiştir. İlerleyen süreçte Doğu Akdeniz'deki ve Kuzey Afrika Sahilleri'nde üstlenen tüm Türk korsanlarını toparlayıp emri altına almıştır. 1523 senesinde Tlemsen Hakimi Abdullah'ı yenilgiye uğratıp vergiye bağlamış ve 1525 senesinde Cezayir şehrini yeniden ele geçirmiştir. Ardından Colla, Böne ve Konstantin şehirlerini de fethetmiştir. Cezayir şehrinin önünde bulunan "Sen Pevlo-Penon" adasını muhasara edip ele geçirmiş ve kalenin enkazını denize döküp doldurarak kıyı ile adayı birleştiren bir mendirek yapmıştır¹². Ve böylece Cezayir şehrine oldukça korunaklı bir liman sağlayarak, Cezayir-i Garp Ocağı'nı¹³ kurmuş oluyordu. Bundan sonra Ocağı yaşatacak olan korsanlar için Cezayir Limanı daima bir sığınak olmuştur¹⁴. Yine Barnaros döneminde Chechell'de (Şelşel) Beylik topraklarına katılmıştır¹⁵.

Bundan böyle Cezayir Beylerbeyliği özellikle denizcilik alanında çok büyük bir güce ulaşmış, öyle ki Avrupa'nın büyük devletlerinin

¹⁰ Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası*, s.158.

¹¹ *Resimli Bilgi Öğretici Metodlarla Hazırlanmış Okul ve Aile Dergisi*, s.1422

¹² Selim Sırrı Altınar, *Osmanlı Bahriyesi'nin Yelken Devri ve Türk Korsanları*, s. 92.

¹³ Türkler Kuzey Afrika'da ele geçirdikleri yerlere garp, oradaki teşkilatlara da garp ocakları adını vermişler ve Cezayir, Tunus, Trablus zapt olunduktan sonra bağımsız ocaklara ayrılarak o memleketin adıyla anılmışlardır.

¹⁴ Aziz Samih İltar, 'Şimali Afrikada Türkler', C.I, s. 89.

¹⁵ "Cezayir Mad.", *İslam Ansiklopedisi*, C.III, s.136.

donanmalarının güçlerine denk bir güce sahip olmuştur. Kaptan ve leventlerin hepsi Türklerden oluşmaktaydı. Bu donanmanın çeşitli filoları yalnız Akdeniz’de değil, Atlas Okyanusu’nda ve okyanusa bağlı denizlerde uzunca bir süre faaliyet göstermiştir. İlk düzenli kara kuvvetini ise ömrünün son dönemlerine doğru Barbaros Hayrettin Paşa kurduştur. Bu kuvvet 6000 kişiden oluşmuş ve aynı Osmanlı’nın İstanbul’daki ordusu gibi yeniçeri adını almıştır. Ancak bu kuvvet İstanbul’daki Yeniçeriler gibi devşirme değil Anadolu Türklerden oluşmuştur. Yalnız teşkilat bakımından İstanbul’daki Yeniçeri Ocağı örnek alınmıştır. Cezayir Yeniçeri Ağası doğrudan doğruya Cezayir Beylerbeyi’nden emir almış; İstanbul’daki büyük Yeniçeri Ağası ile ise hiçbir ilgisi olmamıştır. Cezayir Yeniçeri Ağası, İstanbul, İzmir ve Antalya’da birer temsilcilik bulundurmuş, bu temsilcilikler Cezayir Yeniçeri Ocağına yazılmak isteyen gönüllüleri seçip, masraflarını karşılayarak ihtiyaç oranında Cezayir’e göndermişlerdir¹⁶. Gidenler genellikle Batı Anadolu gençlerdi ve asker olmak için göç etmişlerdi. Bu Türkler oralarda evlenerek kendilerine yeni hayatlar kurmuşlar ve bunların çocukları Kuloğlu¹⁷ diye anılmışlardır. Osmanlı Devleti bu şekilde teşkilatlandığı Cezayir’de etki alanını daha da genişletmeye çalışmıştı.

¹⁶ Yılmaz Öztuna, *Türk Tarihinden Yapraklar*, s. 170.

¹⁷ Anadolu’dan Cezayir’e gelen bu gençler Cezayir’de Türk kızları ile yada Arap kızları ile evlenirlerdi, bazıları da Güney Avrupalı cariyelerle evlenirlerdi. Çocukları Türk anadan doğmuşsa gene Yeniçeri olur, Arap veya Berberi anadan doğmuşsa Kuloğlu adıyla diğer bir piyade sınıfına yazdırılırlardı. Kuloğullarının Yeniçeriler derecesinde önemleri yoktu. Ahmet Kavas, “Kuloğulları” *Hürriyet Tarih Dergisi*, s.18

Bu yeni melez nesil daha 16. asırda eyalet merkezlerinde ve çevrelerinde ayrıcalıklı birer sınıf oluşturdular ve sur dışında kendilerine tahsis edilen kasabalarda yaşamaya başladılar. 19. asrın sonlarında Cezayirde ki Tiemsen şehir nüfusunun dörtte birini Kuloğulları oluşturmuştur ve bu Kuloğulları Türkçe konuşmakta idi. Asayişin sağlanması vergi toplanması gibi konularda yardımcı olan Kuloğlu sınıfı, Osmanlı idaresi boyunca ahali-i sadıka yani bağlılık gösteren halk olarak tanındılar ve ahalinin ödedikleri vergilerden muaf oldular. Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.X, s.493.

Osmanlı ülkenin iç kısımlarına doğru yayılmak istemiş, burada da karşısına yerli kabileler engel olarak çıkmıştır. Türkler de bunlara karşı şöyle bir politika takip etmiştir: Cezayir’de kabileler arasında yaşanan iç çekişmeler ve bu çekişmelerin ortaya çıkardığı çatışmalar Türkler tarafından kışkırtılmış böylelikle kabilelerin gücü kırılmıştır¹⁸. Bu şekilde hem Cezayir’i daha kolay yönetebilmeyi hem de iç kesimlere yayılmayı sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti’nin Cezayir’de tek hakim güç konuma gelmesi 200 yılı aşacaktı, son olarak İspanyolların elinden Cezayir’in önemli bir liman kenti olan Vahran (Oran), Maskara Bey’i Mustafa tarafından alınarak 3 Nisan 1708’de Türk Egemenliği’ne geçmiştir¹⁹.

Cezayir’de Türk yönetimi dört ayrı dönem geçirmiştir. İlk dönem Beylerbeylik Dönemi’dir. Bu süreç (1518-1587) 60 yıllık bir devreyi kapsamıştır. Ülkenin yönetimini elinde bulunduran ve İstanbul adına iş yapan “Beylerbeyi” , üç yıllık veya daha fazla bir süre ile doğrudan sultan tarafından seçilmiştir. İstanbul’dan gönderilen Beylerbeyi, beyler ve paşalar “Danışma kurulu” oluşturmuşlardır. Yeniçeri Ocağı, hem Beylerbeyine ve Beylere hem de Danışma Kurulu’na itaat etmiştir. Bu durum XVII. y.y.’a kadar böyle devam etmiş; bu tarihten itibaren artık askerler yönetimde söz sahibi olmaya başlamışlardır.

Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa’nın 1587’de ölümü üzerine Beylerbeylik düzeni sona ermiş “Paşalık” devri başlamıştır²⁰. 1587 ile 1656 yılları arasında süren dönemdir. Beylerbeylik düzeninden önemli farklılıklar gösteren bir yönetim şeklidir. Bu dönemde Cezayir hem Osmanlı hem de komşu ülkelerle olan ilişkilerini yeniden düzenleyip geliştirdiği gibi iç işlerinde de büyük bir serbestlik elde etmiştir. Bu dönemde Cezayir idaresi , Osmanlı

¹⁸ Mauloud Gaid, *Türkler İdaresinde Cezayir*, s.43.

¹⁹ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, s.432.

²⁰ Claude Bontems, *Manuel des Institutions Algeriennes*, C.I, s.31-138.

Devleti'ne danışmadan, Avrupa Devletleri ile çeşitli ticari antlaşmalar yapmıştır.

Paşalık idaresinde Yeniçeri Ocağı yönetimde söz sahibi olmuş ve ön plana çıkmıştır. Zaman zaman ayaklanan yeniçeriler, tıpkı Osmanlı da olduğu gibi bir çok yöneticinin ve Paşa'nın öldürülmesine sebep olmuşlardır. Bu devirde Paşa'nın yanında Ocak'tan oluşan ve yönetimde söz sahibi olan bir "Divan" vardı. Paşa devlet işlerini ayda dört defa toplanan bu Divan'a danışarak yürütürdü.

Ocaklardan meydana gelen Divan, 1659 yılında yaptığı bir toplantıda alınan bir kararla "Paşalık Devri"nin sona erdiğini açıklamıştır.

Paşalık Devri'nin ardından ise Ağalık Devri başlamıştır (1659-1671). Ancak Ağalık Devri diğerleri kadar uzun sürmemiş, 12 yıl Cezayir'i yönetebilmiştir. Bu dönem Ocak'ın devlet idaresinde kesin söz sahibi oluşunun başlangıcıdır. Bundan sonra Cezayir, Ocaklılardan meydana gelen Divan'ın koyduğu kurallar ve yine Ocaklılar tarafından seçilen Ağa'nın kararıyla yönetilmiştir. Bu dönemle ilgili ilginç bir nokta ise Divan'a seçilen Ağaların tamamının öldürülmesidir. Bu dönemde Cezayir bir anarşi süreci yaşamıştır.

Cezayir idaresinin dördüncü evresi ise "Dayılık Devri" diye geçer (1672-1830). Dayılık dönemi Fransızlar'ın Cezayir'i işgal ettiği sürece kadar devam edecek olan dönemdir. Bu dönem Yeniçerilerin içlerinden bir Dayı'yı yönetime getirdikleri dönemdir. Ülke her yönden kurumlaşmış; özellikle dini ve ilmi yönden gelişme göstermiş, iktisadi açıdan da önemli ölçüde kalkınmıştır. Ancak bu dönemde Cezayir çok sayıda saldırıya da uğramıştır. Birçok dirayetli Dayı işbaşına geldiği gibi aciz ve cahil Dayılar da yönetime gelmiştir. Dayıların yönetime gelmesinde en büyük etkisi olan güç Yeniçeri

Ocağı olmuştur²¹. Dayıların yetkileri çok geniş, gerek iç işlerinde gerekse dış işlerinde serbest hareket edebilirken istedikleri devlete savaş açmak yada istedikleri devletle barış yapmak gibi yetkileri de bulunmaktaydı²².

Osmanlı Devleti, Dayıları başka devletler ile antlaşma yapmakta serbest bıraktığı için bazı devletler Cezayir'i (Tunus'ta benzer bir konumda) bağımsız saymışlar bazıları ise Osmanlı Devleti'ne uyruk kabul edip, Cezayir korsanlarının verdikleri zararların tazminini Babı Ali'den istemişlerdir. Bu Dayılıklar (Tunus-Cezayir), korsanlıkla geçindikleri için Avrupa devletleri ile aralarında anlaşmazlıklar eksik olmamıştır. Hatta Hristiyan devletler, Cezayir korsanlarının saldırılarından korumak için yıllık vergiler bile vermişlerdir²³.

Cezayir'in Osmanlı Devleti'ne bağlılığı Dayı'nın padişaha gönderdiği hediyeler ve padişahın dayıya yolladığı hil'at ve paye ile tastiklenmişti. Cezayir idarecilerinin Osmanlı devlet teşkilatındaki konumu ise mirmiranlık (beylerbeyi) bazen de Rumeli beylerbeyi payesini taşıymıştır²⁴.

Osmanlı himayesindeki Cezayir'in 312 yıllık tarihi işte bu yönetimler ile geçmiştir. Osmanlıda bir dönem Cezayir, müstesna mevkiinden dolayı "Sultan Cezayir" diye anılmıştır²⁵. Avrupa Devletleri'nin hatta A.B.D.'nin korkulu rüyası haline gelen Cezayir korsanları Akdeniz'deki en etkili güç olmuşlardı. Ülke, Osmanlı döneminde siyasi, idari, askeri ve kültürel alanda gelişmeler göstermiştir. Yöneticiler, ülkenin imarında çaba sarf etmiş, pek çok idari, askeri, ilmi ve içtimai kurum meydana getirmişlerdir. Türk Hakimiyeti, Cezayir'e birçok yönden damgasını vurmuştur.

²¹ Sabri Hizmetli, "Türklerin Yönetimi Döneminde Cezayir'in İdaresi ve Kurumları", *Belleten*, C.LVIII, s.75-76.

²² "Cezayir Mad.", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.VI, s.77.

²³ Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih 1789-1950*, s.122.

²⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.V, 123.

²⁵ Esat Daybelge, *Eski Cezayir ve Dünkü Avrupa Zihniyeti*, s.20-26

Ocağı olmuştur²¹. Dayıların yetkileri çok geniş, gerek iç işlerinde gerekse dış işlerinde serbest hareket edebilirken istedikleri devlete savaş açmak yada istedikleri devletle barış yapmak gibi yetkileri de bulunmaktaydı²².

Osmanlı Devleti, Dayıları başka devletler ile antlaşma yapmakta serbest bıraktığı için bazı devletler Cezayir'i (Tunus'ta benzer bir konumda) bağımsız saymışlar bazıları ise Osmanlı Devleti'ne uyruk kabul edip, Cezayir korsanlarının verdikleri zararların tazminini Babı Ali'den istemişlerdir. Bu Dayılıklar (Tunus-Cezayir), korsanlıkla geçindikleri için Avrupa devletleri ile aralarında anlaşmazlıklar eksik olmamıştır. Hatta Hristiyan devletler, Cezayir korsanlarının saldırılarından korumak için yıllık vergiler bile vermişlerdir²³.

Cezayir'in Osmanlı Devleti'ne bağlılığı Dayı'nın padişaha gönderdiği hediyeler ve padişahın dayıya yolladığı hil'at ve paye ile tastiklenmişti. Cezayir idarecilerinin Osmanlı devlet teşkilatındaki konumu ise mirmiranlık (beylerbeyi) bazen de Rumeli beylerbeyi payesini taşımıştır²⁴.

Osmanlı himayesindeki Cezayir'in 312 yıllık tarihi işte bu yönetimler ile geçmiştir. Osmanlıda bir dönem Cezayir, müstesna mevkiinden dolayı "Sultan Cezayir" diye anılmıştır²⁵. Avrupa Devletleri'nin hatta A.B.D.'nin korkulu rüyası haline gelen Cezayir korsanları Akdeniz'deki en etkili güç olmuşlardı. Ülke, Osmanlı döneminde siyasi, idari, askeri ve kültürel alanda gelişmeler göstermiştir. Yöneticiler, ülkenin imarında çaba sarf etmiş, pek çok idari, askeri, ilmi ve içtimai kurum meydana getirmişlerdir. Türk Hakimiyeti, Cezayir'e birçok yönden damgasını vurmuştur.

²¹ Sabri Hizmetli, "Türklerin Yönetimi Döneminde Cezayir'in İdaresi ve Kurumları", *Belleten*, C.LVIII, s.75-76.

²² "Cezayir Mad.", *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, C.VI, s.77.

²³ Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih 1789-1950*, s.122.

²⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.V, 123.

²⁵ Esat Daybelge, *Eski Cezayir ve Dünkü Avrupa Zihniyeti*, s.20-26

I.BÖLÜM

CEZAYİR'İN OSMANLI HAKİMİYETİNDEN ÇIKMASI

A. Fransa'nın Cezayir'i İşgali

1. İşgal Öncesi Durum

Osmanlı Devleti'nin 19.yy.'da giderek güç kaybetmesi Batılı devletleri harekete geçirmiş ve Osmanlı üzerinde planlar yapmalarına sebep olmuştur. Kuzey Afrika toprakları Batılıların ilk etapta göz diktikleri yerlerdi. Bu bölgede öncelikli önem arz eden yer ise Mısır'dı ve taliplisi de oldukça fazlaydı. Hem Fransa hem İngiltere önemli bir ticaret güzergahı olmasından dolayı Mısır ile ilgilenmişler ve ikisi de bir diğerine bu bölgeyi kaptırmak istememişlerdir. Napolyon Bonaparte bu uğurda Mısır'a bir sefer düzenlemiş ancak başarılı olamamıştır.

Mısır seferi başarısızlığa uğradıktan sonra, adım adım yürümek lazım geldiğini anlamış ve ilk hedef olarak da Fransa'nın 400 mil güneyini belirlemişti. Napolyon 1802 tarihinde Cezayir Kenti'ne bir sefer öngörmüş ancak bu sefer Napolyon döneminde gerçekleştirilememiştir²⁶. Hatta Napolyon, 1803 yılında kaptan Boutin adlı görevlisinin emrindeki casusları göndererek Cezayir savunmasının durumunu öğrenmelerini isteyecekti²⁷. Napolyon döneminde Cezayir ile Fransa arasında bir sorun olduğu, Fransa'nın Cezayir'e harp ilan etmek istediği, Devleti Aliye'nin Cezayir'in Fransa ile başa çıkamayacağını düşünüp Fransa ile arabuluculuk yapmaya çalıştığını h.1217 (M.1802) tarihli belgede de belirtilmektedir²⁸.

²⁶ Marc Ferro, *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi*, s.122.

²⁷ Faik Bulut, *Şeriatın Gölgesinde Cezayir*, s.46.

²⁸ H.H.242.

Cezayir'deki Osmanlı yönetimi 19.y.y.'a bir sürü sorunla birlikte girmişti. Cezayir'de, 1800 ile 1830 arası devrede müthiş bir siyasal sorun enflasyonu yaşanmıştır. Cezayir korsanları vasıtasıyla Avrupalı devletler ile sık sık karşı karşıya kalınmıştır. 18.y.y.'ın sonlarında buna birde A.B.D. eklenmişti. Cezayir gemicileri, 1783 tarihinde İspanyolları ağır bir yenilgiye uğratmışlar ve bu zafer akabinde yaptıkları antlaşma gereği Cebelitarık Boğazı'ndan rahatça geçiş hakkı kazanmışlardır. İşte bunun neticesinde Cezayir dolayısıyla da Osmanlı tarihin de ilk defa A.B.D.'liler ile karşı karşıya gelmişlerdi. 1785 yılında Cezayir gemicileri iki A.B.D. gemisini ele geçirmişlerdir.²⁹ Bu tarihten sonra Cezayir gemileri birçok A.B.D. gemisini daha ele geçirmişlerdir. Cezayir saldırıları A.B.D.'nin Avrupa ülkeleri ile ticaretini önemli ölçüde baltaladığından A.B.D. senatosu aldığı kararla Cezayir'e vergi vermeyi kabul etmiş ve 5 Eylül 1795 tarihinde bir barış antlaşması imzalanmıştır. Böylece A.B.D. tarihinde ilk ve son kez olmak üzere bir devlete vergi ödemeyi kabul etmiştir³⁰. Ve bu tarihten 1812 tarihine kadar da Cezayir'e vergi ödemiştir. Ancak A.B.D.'de bu olay bir değişikliğe sebep olmuş ve A.B.D. güçlü bir deniz kuvvetleri oluşturma kararı almıştır. Ardından yine bu deniz kuvvetlerini Cezayir'e karşı kullanmış, 1815 tarihinde A.B.D. hükümeti Cezayir'e savaş kararı almış ve A.B.D. gemileri aynı yılın Haziran ayında da Septe boğazı açıklarında Cezayir gemileri ile bir çarpışma vuku bulmuştur. Cezayir kuvvetleri A.B.D. yapılan çarpışmadan galip ayrılmış, 1816' da A.B.D. ile yeni bir antlaşma yapılmış ve A.B.D.'nin ödediği vergi kaldırılmıştır.

Bu dönemde Cezayir İtalya, İspanya, Hollanda, Prusya, Danimarka ve Rusya ile de savaş halindeydi. Ayrıca İngiltere, Fransa, Hollanda ve İsveç'ten de vergi almaktaydı. Avrupa Devletleri'nin Cezayir'den olan bu sıkıntısı 1815 tarihindeki Viyana Kongresi'nde masaya yatırılmış ve bu kongreden Cezayir ile ilgili karar çıkmıştır.

²⁹ Mine Erol, "Amerika Cezayir İlişkileri", *Tarih Dergisi*, s.690.

³⁰ Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları İle A.B.D. 'nin Münasebetleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, s.191-185.

Koalisyon savaşlarından sonra Fransız tehlikesinin bertaraf edilmesinin ardından düzenlen Viyana Kongresi'nde (1815), özellikle İngiltere'nin önerisiyle dünyadaki bütün korsan hareketlerin ortadan kaldırılması ve bunun uygulanmasının da İngiltere'ye verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine derhal harekete geçen İngiltere, Avrupa Devletleri'yle işbirliği yapmak suretiyle, Cezayir'in Batı Akdeniz'deki denizcilik faaliyetlerini bertaraf etmek için önce siyasal harekete geçmiş ve bu amaçla Prusya ve Avusturya Devletleri ile Garp Ocakları konusunda bir anlaşma yapmıştır³¹. İngilizler, Garp Ocakları için Osmanlı Devleti'ne verdiği notada Babîâli bu işi düzeltmezse denizci devletlerin bu hadiseyi bertaraf edecekleri bildirilmişti. Osmanlı'nın verdiği cevapta ise: "Bizim devletimiz Ocakların harp kaidelerine katiyen müdahale etmez" denilmiştir. Bu suretle de Garp Ocakları'nın Osmanlı Devleti'ne olan bağılılıkları çözülmüş sayılarak bu cevap Cezayir'e taarruzun gerekçesi olmuştur³².

Bu döneme kadar Avrupa gemilerinin korkulu rüyası olmuş olan Cezayir Ocağı'nın gemileri batının teknik ilerleyişini takip edemediği için (bağlı olduğu Osmanlı gibi) Akdeniz'de donanma bulunduran Avrupa Devletleri'ne karşı savaş kudretini zamanla kaybetmiştir³³. Bu sebepten de İngilizlerin yapacağı saldırıda başarı gösterememişlerdir. İngiliz Donanması, Hollanda Donanması'yla da birleşmiş ve birleşik donanma Cezayir kıyılarına yola çıkmıştır. Cezayir Şehri'nin önlerine gelindiğinde Cezayir Dayısı Ömer'e bazı şartları kabul etmesini aksi takdirde şehrin topa tutulacağı bildirilmiştir. Dayı, maddelerin çoğunu kabul etmiş, sadece esirlerin bırakılması hususunda padişahın fikrini almak için İstanbul'a elçi yollayarak bu cevap beklendiği esnada Cezayir'deki 2000 kadar ayak takımına mercan çıkartan İtalyanları öldürmüştür³⁴. Bunun üzerine, Lord Exmont komutasındaki İngiliz-Flemenk donanması Cezayir'i topa tutmuştur³⁵. Bu çarpışmada Cezayirliilerin

³¹ Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, C.IV, s.196.

³² Cevdet Paşa, *Cevdet Paşa Tarihi*, s.290.

³³ *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, s.2917.

³⁴ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s.290.

³⁵ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s.123.

bütün donanması, tersanesi, mahzenleri ve yalıları mahvolmuştur. Bu hadise ile İngilizler istemeden Fransızların ekmeğine yağ sürmüşlerdir. Çünkü bir süre sonra Fransızlar Cezayir'e saldırdığında, 1816'daki bu hezimetin ardından toparlanamayan Cezayir, Fransızlara daha az mukavemet gösterebilmişlerdir.

2. Cezayir'in İşgali Döneminde Osmanlı Devleti'nin Durumu

Osmanlı Devleti 19.yy.'a geldiğinde toprağının büyüklüğü oranında sorunla birlikte yüzyılı karşılamıştı. Osmanlı oldukça zor bir süreçten geçmişti daha doğrusu geçmeye çalışmıştı. Yönetimsel sorunlar başta olmak üzere devletin tüm çarklarında kırılma, gevşeme, bozulma baş göstermişti. II.Mahmut bozulan gidişatı düzeltmek için taşın altına elini koymuş hatta kellesini koymuş bu bozuk çarkı düzeltmeye iyileştirmeye çalışmıştı. Devlet-i Aliye'nin bu yüzyılı, kocaman bir çınara ancak yaşlı ve içi kurtlar tarafından kemirilmiş bir çınara benzemektedir. Üç kıtaya kökleri yayılmış büyük ve gösterişli ancak bitik bir çınar...

Osmanlı Devleti yüzyıla bir sürü iç ve dış sorunla beraber girmişti. Fransız İhtilali'nin tesirleri ile Balkanlar'daki milletler isyan girişimlerinde bulunmuş, Rus baskısı devam etmiş, Fransızlar, Napolyon ile birlikte tüm Avrupa'yı sarsarken Mısır'a da girmiş, Osmanlı ise tam Fransız tehdidinden kurtuldum derken bu defa da Vehabiler' in Arabistan'daki isyanı ile uğraşmak zorunda kalmıştı (1818)³⁶. Tüm bunlarla Osmanlı'nın sıkıntıları son bulmamıştı. Mora' da Yunan isyancılarına karşı başarı sağlamış olan Osmanlı'nın Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ile uğraşmak zorunda kalınmıştı. Hatta Osmanlı, Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetlerine yenilip kendi valisi karşısında çaresiz kalmış baş düşmanı Ruslardan yardım istemişti. Diğer yandan İngilizlerin ve Rusların Boğazlar ile ilgili emelleri bu dönemde Osmanlı' yı zor durumda bırakan diğer bir sorun olmuştu.

³⁶ Alphonse De Lamartine, *Osmanlı Tarihi II*, s.989.

Osmanlı Devleti, orduda yenilikler yapmak gayesi ile ve günden güne sorunlar yumağı haline gelen Yeniçeri teşkilatını kaldırmak için 1826 tarihinde düğmeye basmıştı. Vaka-i Hayriye denilen hadise ile beraber Yeniçeri Ocağı tarih olmuştu. Vakayı Hayriye denilen bu olay sırasında 6000 Yeniçeri öldürülmüş, 20.000 tanesi de uzak bölgelere sürülmüştür³⁷. Ancak bu bir olumsuzluğa neden olmuş ve Osmanlı Devleti'nin kara ordusu büyük bir yara almış, yeni kurulmaya çalışılan ordu ise daha emekleme devresinde bulunduğu için Osmanlı Devleti Kara Kuvvetleri bakımından savunmasız duruma düşmüştür ki yeni kurulan birliklerde bu tarihlerde Ruslarla savaşta bulunmuş, büyük kısmı bu savaşlarda şehit düşmüştür. Ruslar, Rahova'yı aldıktan sonra Balkan dağlarını aşarak Silistire' ye girmişler, Doğudan ise Erzurum ve İslimye' yi ele geçirmişlerdi³⁸, nihayetinde bir dönem Osmanlı'ya başkentlik yapan Edirne de Ruslar'ın işgaline uğramış, bu vakitten sonra payitaht da tehlikeye girmişti. Ruslar'la yapılan savaş sonucunda şartları son derece ağır Edirne Barışı (14.9.1829) yapılmıştı. Diğer tarafta ise Osmanlı Donanması benzer bir akıbete uğramıştı. Avrupa Devletleri, Yunanistan'ı Osmanlı Devleti'nden kopartmak ve bağımsız bir Yunan Devleti kurmak amacıyla sürekli olarak Osmanlı Devleti'ne baskı yapmış, bu baskılar istedikleri sonucu vermeyince de çare olarak İngiliz, Fransız ve Rus Donanmalarından kurulmuş birleşik Donanma ile Osmanlı Donanmasını Navarin' de yakmışlardı (1827). Bu olay Osmanlı Devletinin asilere karşı mücadelesini de büyük ölçü de engellemiştir³⁹. Navarin hadisesi Osmanlı-Mısır Donanmasının üçte ikisinin yok olmasına sebep olmuştur⁴⁰.

Avrupa Devletleri'nin sürekli baskıları karşısında karşı koyma gücü kalmamış olan Osmanlı Devleti, 24 Nisan 1830 tarihinde Yunan Devleti'ni onaylamak zorunda kalmıştı⁴¹.

³⁷ Yılmaz Öztuna, *Türk Tarihinden ...*, s.240.

³⁸ Sina Akşin, *Türkiye Tarihi-Osmanlı Devleti*, III.cilt,s.108.

³⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, s.219.

⁴⁰ Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Bir Çöküşün Yani Tarihi*, s.157.

⁴¹ Yaşar Yücel-Ali Sevim, a.g.e., s.192.

3. Fransız Cezayir İlişkilerinin Bozulması

Fransa'nın sudan bahaneler ile saldıracağı Cezayir Beylerbeyliği, kurucusu Barbaros Hayreddin Paşa döneminde, 1543 yılında Fransa'nın Osmanlı devletinden yardım isteği üzerine Fransa'ya yardım etmiş, böylece Barbaros'un yardım girişimleri ile tarihte ilk defa Türk-Fransız dostluğu başlamıştır⁴². Barbaros Hayreddin Paşa bu yardımı ile Fransa Krallığı adına bazı toprak parçalarını (Nis ve Korsika) ele geçirmişti. Bundan 300 yıl sonra ise Fransa'ya yardım eden Cezayir yardım ettiği ülke tarafından işgal edilecekti.

Peki işgal süreci nasıl gelişmişti? Cezayir Fransa'ya oldukça yakın bir mevkide bulunmuş, bu da ister istemez iki ülkenin birbirleriyle münasebetini gerekli kılmıştı. Fransızlarla Cezayir'in siyasi ve ticari ilişkileri her dönem olduğu gibi işgal öncesinde de oldukça önemli bir seviyeye ulaşmıştı. Mercan avcılığı, tahıl alımı ve Cezayir'e bazı işlenmiş malzemelerin satımı Fransa'nın ticari ilişkileriydi. Mesela, Cezayir'in "La Calle" Limanı önlerinde mercan avcılığı tekeli Fransızların elindeydi. elde etmişti⁴³. Ancak daha önemli ticari ilişki ise buğday ticareti olmuştur.

Fransa ülkesinin buğday ihtiyacının önemli bir kısmını Cezayir'den sağlamıştı. Özellikle Fransa, Avrupa Devletleri'nin kendisine karşı ittifak olarak saldırdığı süreçte Cezayir'den buğday ithalini artırmıştı. Fransa hükümeti ilk zaman direk olarak Cezayir idaresinden buğdayı almıştı ancak mali sıkıntıya giren hükümet bu defa buğdayı Cezayirli iki Yahudi tüccar vasıtasıyla almaya başlamıştı⁴⁴. İşte bu Yahudi tüccarlardan alınan borç Cezayir'in işgaline zemin hazırlamıştır.

⁴² İsmail Soysal, "Türk Fransız Diploması Münasebetlerinin İlk Devresi", *Tarih Dergisi*, s.70.

⁴³ Coşkun Uçok, a.g.e., s.123.

⁴⁴ Gabriel Esquer, *Les Commencements d'un Empire, La prise d'Alger*, s.19.

Bu tüccarlardan biri olan Jacob Bacri 1797'de Fransa Hükümeti'nden alacaklarını istemiş, ancak bu borcu ödemek Fransa için hiçte kolay olmamıştı. Çünkü borç miktarı 1795 senesinde 2 milyon franga yükselmişti. Fransa da bir bahane ile bu tüccarların isteğini başından savmış, bahane olarak da bu tüccarların Fransa'nın düşmanı olan İngiltere ile de ticaret yapmasını göstermişti. Tüccarlar parayı nasıl tahsil edeceklerini biliyorlardı bu dönemde Fransa Hariciye Vekilliğine görevlendirilen Taleyyrand ile görüşmüşler ve onun kendi işleri ile ilgilenmesini sağlamışlardı. Ancak bizim açımızdan daha mühimi ise Cezayir Dayısı'nın olaya dahil olmasıdır. Dahillik, Cezayir Dayısı'nın bu tüccarlardan 70000 kuruş (o dönemde 800.000 frank ediyor) alacağının olması, tüccarların ancak Fransa'dan alacaklarını tahsil ettiklerinde bu parayı kendisine ödeyebilecekleri cevabı ile olmuştur. Dayı da bunun üzerine Fransa'ya, alacaklar için bir mektup yazmıştır ⁴⁵. Fransa başlangıçta borcu ödemeyi kabul etmiş, ancak bu sırada Napolyon'un Mısır seferi Osmanlı ile savaş durumunu ortaya çıkardığından Cezayir'e borcunu ödememiştir. Yahudi tüccarlar alacaklarının bir kısmını temin etseler de ancak büyük kısmı kalmış ve 10 yıl kadar alacaklarını hiçbir şekilde temin edememişler bu sırada Cezayir'de Hüseyin Paşanın Dayı olmasıyla Yahudi tüccarlar için bir ümit doğmuştu. Ancak Yahudi tüccarlara umut olan durum Cezayir'in de işgaline giden yoldaki gelişmelerin hızlandırıcısı olmuştu.

İktidara yeni gelen Dayı Hüseyin Paşa, tüccarların isteği ve Cezayir Hükümeti'nin de tüccarlardan alacağı olması sebebiyle Fransa'ya yeniden borcu için müracaat ettiği bu dönemde, Fransa'nın Cezayir konsolosu Pierre Deval'di. Dayı konsolosa her müracaatında Fransa'da Bacrilerle (Yahudi tacirler) ilgili davanın sonuçlanmadığı cevabını almıştı. Dayı Hüseyin, aradan yıllar geçmesine rağmen hala bir sonuç çıkmamasına bir cevap alamamasına sinirlenmişti ve konsolos Deval'in kendisini kandırdığına inanmaya başlamıştı. Bu sırada Jacop Bacri'nin de kendisinin alacağını temin için konsolosa rüşvet verdiğini söylemesi, Dayı Hüseyin'in bu şüphesine tuz biber

⁴⁵ Eugene Plantet , *Correspondances des deys d'Alger avec la cour de France*, s.480.

ekmiş ve Dayı bu şüphesi üzerine direk Fransa Hariciyesi'ne başvurmuştur (Fransa Hariciyesi'ne gönderdiği mektuplarının Deval tarafından yollanmadığına inanmaya başlamıştır.). 14 Eylül 1824 tarihinde Fransa Hariciyesi'ne gönderdiği mektuba, Fransa Hariciye Nazırı Baron de Damas yazılı bir cevap vermeye bile lüzum görmemiştir⁴⁶. Bu arada Fransa'nın borcu da 18 milyon franga yükseldiği halde Fransa, borcunu ödememek için gönderilen buğdayın bozuk ve noksan olduğunu öne sürerek tek taraflı olarak borcunu 7 milyon Frank'a indirmiştir⁴⁷.

Hüseyin Paşa da kızgınlığını artık fiili olarak göstermeye başlamış. Bu sıralarda İngiliz bombardımanına karşı başarılı bir savunma yapmış olan Dayı, Fransa'ya karşı da sert davranmakta kendinde güç hissetmiş ve Cezayir gemicilerinin bir İspanyol gemisindeki Fransız mallarını yağmalamaları bunun göstergesi olmuştu.

Dayı 2 yıl sonra Fransa'ya bir mektup daha yazmış, ancak yine Fransa'dan her hangi bir cevap alamamıştır. Bu sıralarda da Cezayir'e bir Fransız gemisi gelmiş ve bu gemi, Fransız Hükümeti'nin Cezayir gemilerinin Fransa ve Papalık gemilerine karşı yapılan saldırılara karşı tehdit edici bir notasını getirmiştir.

Diğer yandan Hüseyin Paşa'yı kızdıracak bir hadise daha meydana gelmiştir. Olayın kahramanıysa yine Konsolos Deval olmuştur. Annabe civarında bulunan, 1789 senesinde yok edilen Fransız ticaret yerleri, 1817 tarihinde yeniden Fransa'ya iade edilirken Konsolos Deval'den bu bölgeye tahkimat yapılmayacağına dair söz almış, ancak Deval bu sözünde durmamış ve buraları silahlandırmıştır⁴⁸.

⁴⁶ E.Le Marchand, *L'Europe et la conquete d'Alger*, s.16.

⁴⁷ Avni Çeviker, *Hür Cezayir*, s.19.

⁴⁸ Ercüment Kuran, "*Fransa'nın Cezayir'e Tecavüzü*", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, s.59.

Bu olaydan sonra da Fransa'nın Deval'i elçiliğe devam ettirmesi, Dayı Hüseyin ile elçinin arasında ki gerginliğin büyümesine sebep olmuş ve bu gerginlik 1827'nin Ramazan Bayramı'nda iplerin tamamen kopmasına kadar devam etmiştir . Ramazan Bayramı kutlaması sebebiyle Cezayir Dayısının konağında verdiği davete Konsolos Deval'de (28 Nisan 1827) gitmişti⁴⁹. Konsolos, Türkçe bildiğinden özel olarak yapılan görüşmede Hüseyin Paşanın İngiltere'nin Fransa'ya savaş ilan ettiği söylentilerinin doğru olup olmadığını sorması üzerine Deval, bunun Portekiz'deki karışıklıklardan çıkan yanlış bir havadisten kaynaklandığını ve Fransa'nın bu olaya karışmak istemediği cevabını vermiştir. Buna karşı Dayı, Fransa'nın ve İngiltere'nin her isteğini yerine getirdiğini buna keza kendisinin hiçbir ricasını kabul etmediğini söylemekten kendisini alamamış ve Konsolosun kaçamaklı cevabı üzerine de Fransa hükümetine yazdığı mektuba Hariciye nazırının niçin cevap vermediğini sormuştu. Deval'in "Fransa kralı ve Cumhuriyeti sana kağıt tahrir itmez mersul kağıtları dahi karşuluk irsal itmez" demesi üzerine kendine hakim olamayacak kadar hiddetlenen Hüseyin Paşa yerinden kalkarak muhatabına elindeki yelpaze ile iki üç defa vurmuş ve çekilip gitmesini söylemişti. Konsolos yerinden kımıldamayarak Dayı'ya şöyle demiştir: *"Zatıallerinizin şuna emin olmasını rica ederim ki ben Allah'tan başka kimseden korkmam. Teyit ve temin ederim ki mektubunuzu olduğu gibi Kralın nazarına irsal ettim. Nazır hazretleri mutat eşkale göre benim vasıtamla cevap verdiler. Binanaleyh hakaret bana değil, Fransa kralına yapılmıştır."*⁵⁰ Hüseyin Paşa başka bir konuya geçerek Bastion'un tahkim edilmesine razı olamayacağını ve Fransızların ancak tüccar olarak Cezayir'de kalabileceklerini bildirmişti. Konsolos cevap vermek istediye de Hüseyin Paşa konuşmasına müsaade etmemişti.

Olay bundan sonra politik bir hal almış ve bu hadise Fransa'ya Cezayir'in işgali için gerekçe oluşturmuştu.

⁴⁹ Faik Bulut, a.g.e., s.48.

⁵⁰ Esat Daybelge, a.g.e., s.28.

Deval, Fransa Hariciye Nazırı'na yazdığı bir mektupla durumu bildirmiş, Hükümetin, maruz kaldığı hadisiye gereken önemi vermemeyi uygun gördüğü taktirde kendisinin geri çağrılmasını rica etmişti⁵¹.

Deval'in bu mektubu Fransa Bakanlar Meclisi'nin en önemli gündemi olmuş, her şeyden önce Cezayir Dayısı Hüseyin Paşa'dan tam bir özür alınmasına karar verilmiş ve bunun için harekete geçilmişti. Fransa Hükümeti, Babıali'ye müracaatla Cezayir Dayısı Hüseyin'in özür dilemesini istemişti. Babıali bir ferman göndererek müdahale ettiyse de Hüseyin Paşa kuvvetlerine güvenerek Babıali'nin tavsiyesini de kabul etmemişti⁵².

Bundan sonra ok bir kere yaydan çıkmış ve artık dönüşü olmayan bir yola girilmiş, işgal süreci başlamıştı. Fransa işgal için bir bahane arıyordu böylece Fransa'nın istediği bahaneyi Dayı bilmeyerek kendi elleriyle hazırlamıştı.

4. Fransa'nın Cezayir'i İşgali'nin Sebepleri

Peki Fransa'nın Cezayir'i işgalinin asıl sebebi neydi? Hemen hemen savaşların tümünde olduğu gibi Fransa'nın Cezayir'i işgalinin asıl sebebini de ekonomik nedenler ve bu ekonomik nedenlerin yol açtığı siyasal sebeplerin oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Fransa, sömürgecilik yarışına oldukça hızlı başlamışken en büyük rakibi İngiltere ile olan 7 Yıl Savaşlarından yenik çıkmış ve en büyük sömürge parçası Kanada'yı kaybetmişti. Fransız İhtilali'nin ardındaki süreçte Napolyon daha ziyade Avrupa fetihlerine önem vermiş çok kısa bir sürede egemenliğini Avrupa'nın önemli bir kısmına kabul ettirmiş daha kısa bir sürede de elde ettiği toprakları kaybetmişti. Napolyon'un bu siyasetleri 1815 Viyana

⁵¹ Le Marchand, a.g.e., s.71.

⁵² Zuhuri Danişman, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, s.260.

Kongresi'nde alınan kararlar ertesinde Fransa'nın bir takım müeyyidelere maruz kalmasına yol açmış ancak düştüğü zor durumdan çıkmaya çalışan Fransa kısa sürede toparlanmayı da başarmış ve bir süre kopuk kaldığı Dünya egemenliği yarışına geri dönmeye başlamıştır. Bu yarışta Fransa'nın yine en büyük rakibi İngiltere olmuştur. Bu defa kendisine hedef olarak daha yakın bir coğrafyayı seçen Fransa, hemen karşı sahillerinde bulunan Kuzey Afrika Kıyıları'nı gözüne kestirmişti. Bu hareketin başlangıç noktası da Cezayir olmuştu. Üstelik Cezayir'in işgali için tüm şartlar elverişli konumda olmasının yanında, göstermelik gerekçe de zaten hazırlanmıştı "Yelpaze Olayı". Ama saldırmayı kolaylaştıran diğer unsurlar daha da uygun bir hal almıştı. Cezayir'in bağlı olduğu Osmanlı Devleti, o güne kadar tarihinin en zor dönemlerini yaşıyordu. Kara ordusundan olmuş (Yeniçerilerin kaldırılması), deniz kuvvetlerini kaybetmiş (Navarin), ülkesinin bir çok yerinde isyanlar, güçlü devletlerle olan savaş halleri, sürekli toprak kayıpları, söz dinlemeyen valileri (Kavalalı Mehmet Ali gibi), küçülen bir ekonomisi bozulan bir maliyesi...gibi bir çok zor şartlarla eli kolu bağlanmıştı. Osmanlı Devleti'nin bu kötü durumu da Avrupa Devletleri'nin iştahını kabartmaya yetmişti.

Fransa'nın bu dönemde kendi iç siyaseti içindeki durumu da bu işgali gerekli kılmıştı. Cezayir işgali sırasında ihtilalin izlerini silmeye çalışan ve ihtilale şiddetle karşı çıkan Fransa Kralı X.Charles (1825) göçmen asilzadelere , ihtilâl zamanı uğradıkları kayıpları düzeltmek maksadıyla 1 milyar frank hibe eden bir kanun tasarısını kabul ettirmişti. Oysa Fransa, hükümetinin bu meblağı karşılayacak yeterli miktarda parası olmadığından %5 faizli istikraz bonolarından sadece %3 faiz tediyesine ve böylece %2 sini asilzadeler hesabına tasarrufa karar vermişti. Bankerler, tüccarlar ve işadamlarından mürekkep olup da hükümet bonolarının bir çoğuna sahip Orta Sınıf, kendi rızaları olmadan yarı faizlerinin ellerinden alınıp asilzadelere aktarıldığını görmüşler, bu andan itibaren Orta Sınıf veya Burjuvazi , Kralın en çetin düşmanı olmuş ve Krala muhalefet güçlenerek artmıştı⁵³.

⁵³ Esat Daybelge, a.g.e., s.26.

Otoriter anayasa ve baskılara rağmen liberal eğilimli muhalifler mecliste çoğunluğu elde etmişlerdi. X.Charles ve başbakanı Polignac, ülkeyi kesin olarak susturmuş ve eli kolu bağlı bir mutlakiyet yönetimine teslim etmiş bir hükümet darbesi yapmaya hazırlanmışlardı. Bu tasarımı hayata geçirebilmeleri için Fransızları oyalayabilecek, kamuoyunun dikkatini sahte hedeflere yöneltecek bir şey gerekmişti. Eğer dikkat dışarı yöneltilirse, halk bununla meşgul olacak böylece Kral da o hengamede içeride istediği politikayı rahatlıkla uygulayabilecekti ⁵⁴. Fransa, Cezayir işgaline kendi halkını ikna edebilmek için iyi bir gerekçe de bulmuştu. Cezayir’de barbarlar yaşıyordu ve bu barbarlara medeniyeti öğretmek her Fransız için bir vazifeydi⁵⁵. Sineklik Olayı da Fransa için iyi bir savaş bahanesi olmuştu. Bu olay Fransa’nın şerefini lekelemiş ve bunun öcünün hemen alınması gerektiği düşünülmüştü. Muhalefet ise tuzağı hemen sezmiş, Fransa’nın istilaya değil kurumlara ihtiyacı olduğundan söz ederek durumu protesto etmişti⁵⁶. Ama hükümet protestolara önem vermemiş, Cezayir olayı, halkı oyalayıcı bir malzeme olmuş dolayısıyla muhalefetin sesini kısmak için kullanılmış ve en önemlisi de ekonomik açıdan da değer arz etmişti. Ekonomik açıdan özellikle Cezayir işgali ile Marsilya ticaretinin hızlanacağı düşüncesi ağır basmıştı⁵⁷. Zaten işgal kararı alındığında Marsilyalı tüccarlar hükümete yaptıkları baskılarla işgal sürecini de hızlandırmışlardı. Yine bu işgal ile birlikte işsizlere ve topraksız köylülere iş ve toprak alanı sağlanmıştı. Cezayir’in işgali düşüncesinde bir diğer etki de Cezayir’in Kuzey Afrika ve sonunda tüm Afrika’ya yayılma noktası olabilecek bir konumda olması, Afrika’nın sömürgeleştirilebilmesi için başlangıç olabilecek bir yer olmasıydı. Kısaca Cezayir’in, Batı Akdeniz’de stratejik önemi olan bir mevkiye sahip olması da diğer önemli bir unsurdur. Diğer yandan Osmanlı Devleti’nin giderek gücünü yitirmesi Polignac’ı işgal için daha da cesaretlendirmişti. Üstelik Fransa’ya olan sınır yakınlığı işgali daha da kolaylaştırmıştı. Cezayir’in Fransızlar için

⁵⁴ Raimando Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, s.276.

⁵⁵ Avni Çeviker, *a.g.e.*, s.20.

⁵⁶ Raimando Luraghi, *a.g.e* ,s.276.

⁵⁷ Marc Ferro, *a.g.e.*, s.224.

diğer bir önemi de, en çok yatırım yaptıkları ülkelerin başında gelmesi olmuştu.

Ancak Fransa, iç politika için böyle bir olaya girişecekken diğer Dünya güçlerinin de tepkisini çekmişti. Bu tepkiyi bir parça azaltabilmek için de siyasi tertipleri olmuştu . En çok çekindiği ülke ise ezeli düşmanı İngiltere olmuştu. Fransa da İngiltere'ye karşı Rusya'yı kullanmak istemiş, Kral X.Charles, başbakanı Polignac'ın hazırladığı bir planı Rusya'ya sunmuştu. Plana göre Belçika ve Lüksemburg Fransa'ya kalacak, Osmanlı İmparatorluğu ortadan kaldırılacaktı. Tabi Osmanlı'nın ortadan kalkmasından Ruslar da pay kapacaktı. Ancak Rusya bu sırada Osmanlı ile savaş halinde olduğundan proje ile ilgilenememişti⁵⁸. Rusya ile Fransa'nın müzakerelerinde, Rusya'ya Avusturya'nın saldırması durumunda Fransa 100 bin asker ile Avusturya üzerine saldıracaktı ancak buna da lüzum kalmayacaktı, tüm bunlara rağmen Fransa Cezayir istilası hususunda Çar'ın siyasi desteğini temin edecekti⁵⁹.

Polignac-Charles ikilisi Cezayir işgali için başta çok fazla cesur olamamışlar ve işgal için önce başka yolları denemeye çalışmışlardı. Bunun için bu sıralarda yıldızı parlamaya başlayan bir ismi düşünmüşlerdi. Bu isim Osmanlı'nın meşhur Valisi Kavalalı Mehmet Ali'den başkası değildi. Kaldı ki Kavalalı da bu iş için istekli olmuş ve Mehmet Ali Paşa Mısır'da yaptığı ıslahatlarda kendisine örnek aldığı Fransa'ya Cezayir seferinde yardım vaat etmişti⁶⁰. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın olaya dahil edilmek istenmesi diğer Avrupa Devletleri'nce özellikle de İngiltere ve Rusya tarafından hiç de iyi karşılanmamış ve bunun üzerine bizzat Fransa Cezayir'e karşı bir sefer yapmaya karar vermişti⁶¹.

⁵⁸ Fair Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, s.109.

⁵⁹ Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, C.III, s.212.

⁶⁰ Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, s.199.

⁶¹ Coşkun Üçok, a.g.e., s.123.

5. Cezayir'in Fransızlarca Ablukaya Alınması

Bu sıradaysa Osmanlı Devleti, Fransa'nın kendisine verdiği nota üzerine Dayı Hüseyin'e bir elçi göndermiş, ancak gönderilen bu elçi Dayı Hüseyin'den olumsuz yanıt alacaktı. Dayı Hüseyin, Osmanlı Padişahı'na verdiği cevapla Osmanlı yönetimini yanıltmıştı. Hüseyin Paşa, elçiye kalenin sağlamlığını, alınmasının zor oluşunu, toplarının büyüklüğünü, cephanesinin çokluğunu ve maliyesinin zenginliğini gösterip *"bu denli güç ve kuvvetle Fransızlara nasıl boyun eğeyim"* demesi üzerine İstanbul'dan gelen elçi *" bu altınları, bu cephaneleri toplara doldurup atamazsınız"* diye cevap vermiş ise de *"bu altınlar bende olduğu sürece adam bulmakta zorluk çekmem"* diyerek düşüncesinde ve kararında ayak diremiştir⁶². Bu dönemlerde Cezayir Ocağının gücü ise (1802 tarihli verilere göre) : Ocağın hazinesi 65 milyon dolar, Cezayir Şehri'ndeki tüccarların servetlerinin tutarı 15 milyon dolar, Cezayir Ocağı'ndaki vergiye tâbi halkın sayısı ise 1.5 milyonu buluyordu. Sadece Cezayir Şehri'ndeki Müslüman halkın sayısı 80000 olup aynı şehirdeki Yahudi azınlığın nüfusu 10000 civarında idi. Bütün Cezayir' deki öz Türklerin sayısı 14.000 kadardı. Kuloğulları' ndan (Türk baba ve yerli analardan olanlar) topluluğundan ise herhangi bir savaş durumunda 60.000 asker çıkıyordu. Ocağın 12-44 toplu olmak üzere 13 savaş gemisi vardı⁶³. Gerçi 1802 deki verilerden 25 yıl sonraki Fransız ablukasına kadar Cezayir, İngiliz ve Amerikalıların saldırısına uğradığında yukarıdaki tabloda azalma yönünde sayısal bazı değişimler olması düşünülebilir.

Fransız Ordusu 11 Haziran 1827'de harekete geçmiş ve bir Fransız savaş gemisi Cezayir limanına girmiştir. Konsolos Deval hemen şehri terk etmiş bir gemi ile çekilmişti. Deval çekildikten bir gün sonra Collet komutasında 4 gemiden oluşan bir Fransız filosu Cezayir Şehri'nin önüne demir atmıştı. Hüseyin Paşa ise yeni yeni meselenin vehametini anlamaya başlamıştı.

⁶² Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül Vukuat*, s.263.

⁶³ Mine Erol, *a.g.e.*, s.717.

Komutan Collet Fransa konsolosu ile görüşmesinin ardından hükümetinden aldığı talimat gereğince 15 Haziran'da Hüseyin Paşa'ya ültimatom göndermişti. Cezayir'deki Fransız çıkarlarını korumayı üzerine almış olan Sardunya konsolsu Atti Della Torrei'nin Dayı'ya ulaştırdığı bu ültimatomda , bahriye ve hariciye işlerine bakan Vekilharç, Donanma Reisi, Tersane Emni ve dört Divan Hocası'ndan oluşan bir heyetin Fransız Filosu'nun kumandan gemisine gelmesi ve burada Dayı namına Vekilharc'ın Fransa konsolosundan özür dilemesi istenmişti. Ayrıca notada Dayı' nın konağına ve Yalı Burcu'na Fransız Bayrağı'nın çekilmesi ve yüz pare top atılması şart koşulmuş, yirmi dört saate kadar bu şartlar kabul olmaz ise Fransa ile Cezayir Ocağı arasında bir savaşın başlayacağı bildirilmişti.

Dayı Hüseyin ise verdiği cevapta kendisinden istenen şeylerin deli saçması olduğunu söyleyerek Fransa'nın ültimatomuna rest çekmişti⁶⁴. Bu olay üzerine resmen 16 Haziran 1827 tarihinde Fransız Filosu'nun Cezayir şehrini ablukası başlamıştı.

Dayı da Konsatantin Bey'ine La Calle' daki Fransız imtiyazlarını yakmayı emretmiş ve 21 Haziran günü kale tamamen imha edilmişti. İlerleyen günlerde ise iki Fransız gemisi Beylerbeyliğin reislerince ele geçirilmişti. Fransızlar da bu hadise karşılığında iki Cezayir Gemisi'ni tahrip etmişlerdi.

Öte yanda Osmanlı Devleti, uzun süredir Mora İsyan'ı ile uğraşmak zorunda kalmış, kendi içindeki bu isyandan ziyade dış güçlerin sıkıştırması Osmanlı Devleti'ni oldukça güç durumlara sokmuştu. Bu yüzden Cezayir hadisesini önemseyememiş ve Fransa'nın Cezayir ültimatomunu daha önceki dönemlerdeki gibi Beylerbeyliğin kendisinin çözeceğini düşünmüştü. Kaldı ki Dayı, sorunu antlaşma yolu ile çözemezse 11 yıl önce İngiltere ile

⁶⁴ Ercümet Kuran, a.g.e., s.61

olan çatışmasındaki gibi harp yolu ile de bu tehlikeyi atabileceğini ummuştu. Ne yazık ki bu düşüncesi doğru çıkmamıştır. 1827'nin 20 Kasım'ında Navarin'de Osmanlı Donanması'nın İngiliz ve Fransız Donanmaları tarafından yakılması ve ardından Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlaması Osmanlı'nın müdahalesini tamamen engellemiştir. Böylelikle Cezayir hadisesinde Beylerbeylik yalnız kalmıştı.

Fransa ise askerlerinin bir kısmını (30.000 asker) Mora'ya sevk etmesi sebebiyle Cezayir'i hemen işgal edememiş ve üç yıl gibi bir süre Cezayir'i denizden ablukaya almakla yetinmişti.

Cezayir Dayısı ise Devleti Aliye'den İzmir Bölgesi'nden daha fazla asker kaydolunmasına izin vermesini istemiştir. Bu isteğin neticesinde 150 Türk Askeri yola çıkmış, ancak Tunus Beyi bu askerleri karantinaya almış ve askerlerin Cezayir'e gitmesini engellemiştir⁶⁵. Osmanlı'ya bağlı bir Beylerbeyinin bir başka Beylerbeyine giden yardımı engellemesi, ilginç bir olay olarak tarihe geçmiştir. Oysa ki 50 yıl sonra aynı akıbeti Tunus kendisi de yaşamış, Fransa tarafından işgal edilmiştir.

Fransız ablukasına maruz kaldığı bu günlerde Dayı için bir zorlukta kendi topraklarından doğmuştu. Dayıya bağlı Beyler silahlarını teslim etmek istemeyen yada vergilerini ödemeyen kabilelerle savaşmak zorunda kalmışlardı.

Bununla birlikte Hazneci ve Konstantine Beyi Yahya Ağayı kıskanmış ve aralarındaki siyasi çekişmeler sonucu Dayı Hüseyin'i etkilemiş, Yahya Ağanın idam edilmesini sağlamıştı.

1829 tarihinde Babiali Cezayir'e Halil Efendiyi elçi göndermiş ve Paşanın Fransa ile uyuşmasını sağlamak için orada gayri resmi

⁶⁵ Jean Serres, *La Politique turque en Afrique du Nord sous la Monarchie de Juillet*, s.45;aktaran E.Kuran age. s.17.

teşebbüslerde bulunma izni vermişti⁶⁶. Fransa, Babıâli'ye verdiği yeni bir ultimatomda Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Cezayir'e müdahale etmesini istemişti. Bu sıralarda daha önce de değindiğim gibi Fransa, Mısır Valisini tesiri altına almıştı, Cezayir'in yönetiminin Mısır'a geçmesi Fransa menfaatlerine daha uygun gelmişti. Çünkü kayıp vermeden Cezayir hadisesini halledebilecek ekonomik ve siyasi çıkarlarını daha rahat devam ettirebilecekti. Hatta bunun için Polignac 1830'un Ocak ayında Mehmet Ali Paşa'ya 10 milyon Frank teklif etmiş, bunun karşılığında 25.000 asker ile aynı anda hem Tunus hem de Cezayir'e saldırmasını istemişti⁶⁷. Mehmet Ali Paşa yüksek ihtirasları olan birisiydi ve egemenliğini tüm Kuzey Afrika'ya yaymak istemişti. Fransızların bu teklifi de M. Ali Paşa'nın bu ihtirasıyla örtüşmüş, bu gaye ile Fransızlar, Mısır Valisi'ne 10 milyon frank teklif etmişler,⁶⁸ Mehmed Ali Paşa 10 milyon frakın haricinde kara ordusunu Cezayir'e sevk edebilmek için Fransa'dan donanma istemiş, Fransa Kralı bu isteği bakanlarıyla görüşerek karar almaya çalışmış bu karar alma sırasında Fransa diğer ülkelerin (İngiltere) tepkisinden çekinse de , buna rağmen M.Ali Paşa'nın Batı Cezayir'e sefer yapmasında anlaşarak Mısır'a donanma verme konusunda M. Ali Paşa'nın isteğini kabul etmişlerdi⁶⁹. (Diğer yandan İngiliz elçisinin bildirdiği habere göre M.Ali Paşanın bir kısım kabileleri de yanına alarak Cezayir'e karşı harekete geçmek üzere olduğunu bildirmişti). Ancak Padişah II.Mahmud , Mısır Valisi'nin bu işe karıştırılması olayına karşı çıkarak buna izin verilmemiş ve Cezayir'e Fransızlarla müzakere yapması için Tahir Paşa'yı elçi olarak göndermişti. Bunun üzerine Tahir Paşa 16 Nisan 1830'da Cezayir'i ablukaya alan Fransız Generali ile görüşmek için yola çıkmıştı⁷⁰. Babıâli, Tahir Paşa'nın Fransızları ikna edeceğini ummuş ancak Fransızların kararlı tavrı ile 1830'un Mart'ında askeri hareket kararını almış, hareketlerini Avrupa Devletleri'ne birer notayla resmen açıklamıştı. Hatta Fransa Hükümeti, Cezayir-i Garp Ocağı yıkıldığı takdirde, Avrupa Devletleri'ne orada

⁶⁶ Aziz Samih İter, *Şimali Afrika da Türkler*, C.II, s.97.

⁶⁷ J.P.T. Bury, *The New Cambridge Modern History*, s.427.

⁶⁸ Maulod Gaid, a.g.e., s.153.

⁶⁹ **H.H.22469.**

⁷⁰ Ahmet Lütfi Efendi, *Lütfü Efendi Tarihi*, C.2-3, s.452.

kurulacak yeni düzen hakkında danışacağını bildirerek yapacağı hareketi yasallaştırmaya çalışmıştı. Avusturya, Prusya, Sardunya, Hollanda ve İspanya, Fransa'nın projesini kabul etmişler, sadece İngiltere buna karşı çıkmıştı.

Avrupa Devletleri'nin Fransa'ya olan bu desteği (İngiltere hariç) aynı zamanda bir şeyin daha göstergesi olmuştu. Yani Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını kendileri açısından bir stratejik ve siyasal – ekonomik nüfuz alanı sorunu olarak gördükleri yeni politikaları Cezayir'in Fransa tarafından işgali ile kesinlik kazanmıştı⁷¹.

Öte yanda Tahir Paşayı Cezayir'e sokmayan Fransızlar, O'nun memuriyetinden haberleri olmadığı gibi komik bir bahane ile uzun süre Tolon'da (Fransa) oyalamışlar, böylelikle Osmanlı'nın yapabileceği askeri hazırlıkları da engelleyerek Tahir Paşanın girişimlerini de sonuçsuz bırakmışlardı. Tahir Paşa ise Cezayir'in işgalinden habersiz Tolon'da müzakere girişimleri ile uğraşırken, Fransa, İstanbul'a Cezayir'in işgal edildiği haberini ulaştırmıştı.

İngiltere ise Fransızların bu teşebbüsünden Akdeniz'deki hakimiyetini gölgeleyeceği düşüncesi ile daha başından beri rahatsızlık duymuştu. Bu yüzden İngiltere Paris'teki elçisi aracılığı ile Fransa'ya sert bir nota iletmış; Cezayir'in Osmanlı toprağı olduğu ve bu yüzden Fransa'nın Cezayir'e yerleşemeyeceğini bildirmişti. Fakat Fransa İngiltere'nin notasını dikkate almamıştır.

Fransa Bourmont komutasında 67 parça harb ve 500 mühimmat gemisinden oluşan büyük bir donanmayı Cezayir'e doğru yola çıkartmıştı.⁷² Ve bu Fransız Donanması 36.000 kişilik bir kuvveti 14 Haziran 1830

⁷¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s.52.

⁷² Hikmet Naci, *a.g.e.*, s.106.

Pazartesi günü (1245 Zilhicce 22) Cezayir'e çıkarmıştır⁷³. Karaya çıkan ilk birlikler ise Cezayir şehrinin 27 kilometre batısındaki Sidi Faraj (Sidi Ferruch) mevkiini işgal etmişlerdi.

6. İlk Çarpışmalar ve Dayı Hüseyin'in Teslim Oluşu

Bağlı olduğu Devleti Âliye gibi Cezayir Beylerbeyliği de kendisini yenileyememesinin daha doğrusu Avrupa'daki gelişmelere ayak uyduramayıp ordusunu ve deniz kuvvetlerini geliştirememesinin bedelini ağır ödemiştir. Asker sayısının çokluğunun fayda etmediği 19.y.y. şartlarında Beylerbeyliğin Avrupa'nın en modern ordularından birisi olan Fransız Orduları'na direnişi oldukça zor olmuştu.

10 Mayıs'ta çıkarma için tüm önlemleri alan Fransızlar, 25 Mayıs'a kadar tüm hazırlıklarını tamamlamışlardı.

Fransa'nın hazırlıklarını öğrenen Dayı Hüseyin, Fas, Tunus ve Trablusgarp ile yardım sağlamak üzere görüşmelere girişmişti. Tunus ve Fas kendisine çok kısır dileklerle cevap vermişler, Trablusgarp'dan ise daha olumsuz bir cevap gelmiştir. Dayı Hüseyin, Kabilelere ve Araplara elçiler göndererek Fransızların onlar hakkında ki düşmanca niyetlerini bildirmiş ve ilk işaretle hazır olmaları için emir vermişti. Kendisine hazır olunduğu , yardıma koşmak ve onları savunmak için sadece Paşa'nın emirlerinin beklenildiği cevabı verilmişti.Hüseyin Paşa Oran Bey'ine yazarak, kendisine mevkiini takviye etmesini ve emre hazır beklemesini tavsiye etmişti. Benzer bir şekilde Konstantine Bey'ine de Bejaia limanını iyi takviye etmesi ikazında bulunmuş ve Cezayir şehrine gelmesini emretmişti.

⁷³ İsmail Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.IV, s.117.

Hüseyin Paşa'nın emri sonucu Kabiliye'den 18 bin savaşçı getirilmiş, Hacı Ahmed 12 bin kişilik bir birlik ile çağrıya cevap vermiş, Titteri'den 8 bin , Heran'dan 6 bin ve Mizab'dan da 4 bin kişi emirlere uyarak Hüseyin Paşa yanında Fransızlar ile savaşmaya gelmişlerdi⁷⁴. Şehirde (Cezayir) ise işçilerin sayımının yapılması, müstahkem mevkilere yollanıp içlerinde kabiliyetli olanların topçu manevralarına katılması ve her takımın başına bir komutan atanması emrini vermişti. Dayının askeri kuvvetlerine 1827' den beri damadı İbrahim Ağa kumanda etmişti. İbrahim Ağa bu göreve çeşitli entrikalar sonucunda gelmiş, dolayısıyla böyle bir istilaya karşı koyabilecek kabiliyete sahip olmaması yüzünden başarısızlığa uğramıştır.

Fransa'daki sefer hazırlıkları Cezayir ajanlarının gözünden kaçmamıştı. İbrahim Ağa Fransız planları, gemileri ve kara kuvvetleri hakkında kesin sayıya sahip olmasına rağmen böyle önemli bir istihbarata hiçbir tatmin edici önlem almamıştı. Sadece Fransızlar toprağa ayaklarını basar basmaz onları kabilelerle çevireceğini iddia etmişti. Ne var ki kendisinin düşündüğü gibi kabileler elinin altında olmamış, belirtilen bölgeye gelebilmeleri için en yakındaki kabilelerin bir haftaya ihtiyacı olmuş, diğerleri ise daha da fazla zamana gereksinim duymuştu. Üstelik savaşa katılabilecek herkesin atı yoktu, önemli bir kısmı yaya idi. Arap süvarileri ise beyliğin uzak uçlarında kalmışlar, üstelik bunlara hiçbir emir verilmediğinden gelmeleri daha da zor olmuştu. İşin daha da kötü tarafı ise İbrahim Ağanın yanındaki ordunun askerlik kabiliyetinden uzak, sütçülükle uğraşan Mititjalar olmasıydı. İbrahim Ağa kendisine başvuran birkaç kabileye de cephane vermediği gibi onların kendi paraları ile de cephane edinmesine izin vermemiştir. Bunun üzerine de bu kabileler Ağayı yalnız bırakıp geri dönmüşlerdir.

Fransızlar, Sidi Farej'e 36.000 kişiden oluşan askeri birliklerini 14 Haziran 1830 tarihinde çıkartarak savaşı başlatmışlardır. İbrahim Ağa ise beceriksizliğini savaş alanında yaptığı düzenlemede daha doğrusu

⁷⁴ Faik Bulut, a.g.e., s.47.

düzensizlikte de göstermişti. Fransızların çıkarma yaptığı yer olan Sidi Farej'e ne topçu ne de istihkam mevzileri yaptırmıştı, böylece tedbirsizliğini bir kez daha göstermişti. Bu mevkide kendinden önceki komutanın koydurduğu bir düzine top ile yetinilmişti. İbrahim Ağa, Dayı'yı ise yaptığı hazırlıklarla ilgili doğru dürüst bilgilendirmemişti. Konstantine Bey'i daha Fransızlar çıkarma yapmadan önce, İbrahim Ağayı uyarmış, Ağa'nın savaş planının hiçbir zafer şansı olmadığını ve yaptığı bir takım yanlışları da kendisine belirtmişti. Ahmed Bey , karaya çıkmış Fransız ordusuyla meydan muharebesi vermeyip geri çekilmeyi ve düşmana arkadan hücum etmeyi önermişti⁷⁵. İbrahim Ağa ise Konstantine Beyinin verdiği hiçbir öneriyi dikkate almamıştı. Belki de Konstantin Bey'i savaşın komutanlığını üstlenebilseydi savaşın sonucu daha farklı olabilirdi. Çünkü Ahmet Bey Fransızları daha sonra Konstantine'de mağlup edecekti, tabi ki tarih olsaydılar üzerinden hareket etmez.

Çarpışmaların yaşandığı Staoueli saldırısı öncesinde her askere sadece on kartuş mermi verilmişti. İbrahim Ağaya verilen cephanenin yetersiz olduğu söylendiğinde verilen miktarın Fransız ordusunun yarısını öldürmeye yeterli olduğu, barut dağıtmaya artık ihtiyaç bulunmadığı cevabını vermişti. Siper kazılması önerisini de dinlemeyen İbrahim Ağa, Hüseyin Dayı'nın kendisine sivillere ve gönüllülere dağıtması için verdiği önemli miktardaki parayı da kendi şahsına kullanmak için saklamıştı. Fransızlar çarpışmada Cezayir birliklerini zorladıkları sırada Şeyh Zammoum ve Kabili Birlikleri'nin gelmesiyle çarpışmanın çehresi değişmişti. Konstantine ve Titteri Beyleri de durumu düzeltmek için ellerinden geleni yapmışlardı. Bu muharebede Cezayir ordusunun sol kanadına Ahmed Bey komutanlık etmişti. Ayın 15'nde gün doğarken İbrahim Ağa birinci saldırısına geçmiş; bir an sarsılan düşman pozisyonları tekrar duruma hakim olmuşlardı.

⁷⁵ Ercüment Kuran, “Cezayir Garp Müdafii Konstantine Beyi Ahmed Bey”, **V.Tarih Kongresi**, s.684.

Deniz kuvvetlerinin atışları ile desteklenen Fransız orduları, Cezayirlileri düzensiz bir geri çekilişe mecbur bırakmışlardı. Bu fırsattan yararlanan Fransızlar Staoueli ovasını işgal etmişler ve ileri birliklerini Hasan Kalesi kıyılarında ki arazinin keşfine sevk etmişlerdi.

Birkaç gün savaş olmamış, Haziran'ın 24'ndeki saldırıda İbrahim Ağa Sidi Farej'de yenilgiye uğramış ve Bouzareah tepelerine çekilmeye mecbur bırakılmıştı. Orada düşmanı birkaç gün durdurmayı başarmıştı.

Büyük topçu ve piyade birlikleri ile takviye edilen buradaki birliklerin komutanı General Loverdo, dört gün süren bir çarpışmadan sonra Ağa'nın yeniden geri çekilmesine sebep olmuştu. Aynı sıralarda ileri hatlara gelen General De Bourmont, Hasan Kalesine saldırmış ancak Türk topçusunun sert ve şiddetli savunması karşısında başarılı olamamıştı.

Dayı Hüseyin, damadı olan İbrahim Ağayı yanına çağırılmış ve beceriksizliğini şiddetle kınayarak O'nu görevden almıştı. Ancak bu kararında gecikmiş iş işten çoktan geçmişti. Yerine de Titteri Beyi'ni görevlendirmişti. Artık onun da yapabilecek bir şeyi yoktu.

Sivil halk şehirden tahliye edilmiş, toplam altı bin kişi şehri terk ederek kırsal bölgelere veya komşu şehirlere gitmişlerdi. Hamma Mağarası'na sığınanlar ise onların göçünü izleyen Fransız donanmasının bombardımanları ile meydana gelen enkaz altında feci şekilde can vermişlerdi.

Komutan De Bourmont, İmparator kalesine girmiş, Hüseyin Paşa bu haber üzerine önemli idarecilerini toplayarak bir fikir teâtisinde bulunmuştu. Fransızlar top atışlarını daha da şiddetlendirmişler, Dayı, Hanefi Müftüsü'nü halkı galeyana getirmesi için görevlendirse de ellerinde yeterli mühimmatın bulunmamasından dolayı bunun da herhangi bir tesiri olamamıştı. Cezayir'in ileri gelenleri Dayı Hüseyin'den Fransızların tekliflerini kabul etmesini

İstemişlerdi. Bunun üzerine Dayı Hüseyin bir heyeti Fransız generale göndermiş ve Fransa'dan alacağını istemediğini ayrıca harp tazminatı da ödeyebileceğini bildirmişti. Yine tahtına ve mallarına, Afrika Kara Ordusu'na ve sahillerindeki gemilerine el konulmamasını istemişti. Fransız Komutan De Bourmont ise şöyle bir cevap ile; "Gidin efendinize söyleyin, Cezayir şehrinin ve Casbah'ın mukadderatı ellerimin içindedir, yüz adet topum ve Cezayirlilerden ele geçirdiğim toplar ile şehri ve kaleyi yerle bir edebileceğini eğer Hüseyin kendi hayatını, Türklerin ve şehir halkının canlarını kurtarmak istiyorsa, herkes bana teslim olsun ve derhal Casbah şehri içindeki ve dışındaki tüm müstahkem mevkileri Fransızlara teslim etsin." diyerek gelen heyeti geri göndermişti⁷⁶. Fransız Kara Kuvvetleri Komutanı'nın gönderdiği cevabın bir benzerini de amiral göndermiş ve beyliğin bayrağı kaleler ve Cezayir Şehri üstünde dalgalandıkça hiçbir tebligatı kabul etmeyeceğini bildirmişti⁷⁷.

Dayı ise aldığı cevaplar üzerine oldukça huzursuz olmuş, nasıl bir tavır sergileyeceğini bilemez duruma gelmişti. Bu esnada yeniçerilerde isyan eğilimine girmişlerdi. Yeniçeriler Fransızlara bir mektup göndermişlerdi. Mektupta, tüm hatanın Dayıdan kaynaklandığı kendilerinin de Dayıyı tasvip etmedikleri ve kendileri tarafından Dayının kafasının uçurulacağını belirtmişlerdi. Tüm bunlardan da artık Cezayir'de Fransızların savaşı kazandığı ve egemenliğinin başlamak üzere olduğu anlaşılmıştı. Bu arada Fransızlar yeniçerilerin mektubuna verdikleri cevapta Dayı Hüseyin'e kesinlikle dokunulmamasını istemişlerdi.

Dayı Hüseyin Fransızlara teslim olmaktan başka yol kalmadığını görünce Fransızların teklifini kabul etmek zorunda kalmıştı. Fransızlar da aşağıdaki maddeleri ilan ederek, Cezayir şehrini ele geçirmişlerdi:

⁷⁶ Mouloud Gaid, *a.g.e.*, s.28.

⁷⁷ Leon Galibert, *Vieux et Modernite L'Algerie*, s.308. Paris; aktaran M.Gaid, *age*. s.156.

1) Fransız ordusu yarın saat, 5 Temmuz 1830 günü Fransız saatiyle saat 10.00'da Cezayir şehrini, Casbah'ı ve bunlara bağlı tüm müstahkem mevkiiler ile bütün kamu mallarını teslim alacaktır.

2) Cezayirlilerin dinlerine ve örflerine saygı gösterilecek, ordunun hiçbir askeri, camilere girmeyecektir.

3) Dayı ve Türkler, Cezayir Şehri'ni en kısa sürede terk etmelidirler. Kendi varlıklarının muhafazası kendilerine garanti edilmektedir. Çekip gidecekleri yeri seçmekte serbest olacaklardır.

Bazı genç Türk Subayları bunu kabul etmeyip kanlarının son damlasına kadar savunacaklarını söyleyerek Dayı'nın da teslim olmayı kabul etmemesini istemişler de Dayı, bundan sonra direnmenin boşuna olacağını, dahası halkın da katliama uğrayacağını söyleyerek onları da ikna etmiştir.

Yukarıda ki maddelere ek olarak; her sınıf halkın serbestliği, dinleri, ticaret ve sanayilerinin zarar görmeyeceği, karılarına saygılı olacağı da bildirilerek Cezayir'de bundan sonra 132 yıl sürecek olan Fransız Egemenliği başlamıştı.

Fransızların şehri zorla ele geçirdiğini zanneden Araplar ve Kabileler (Berberiler), Türklerin ve Ocak idarecilerinin kır evlerine girerek Fransızlar yağma etmesin diye kendileri bu evleri yağmalamışlardı. Ve evlerde bulunan her şeyi almışlar; büyük baş hayvanlar, at, eşek v.b. ahırları ateşe vermişler, zeytin yağı ve yağ küplerini kırmışlar, Fransızlara bırakmamak için taşıyabildikleri her şeyi götürmüşlerdi.

Teslim antlaşmasının imzalanmasından sonra, diğer beyler kendi eyaletlerine dönmüşlerdi. Oran Beyinin yardımcısı, Hasan Bey'in yanına dönmüş, Titteri Beyi Bou Mezrag, Yahudi Bacri'nin aracılığı ile Mareşal De

Bourmont nezrinde Ağaya bir mevki sağlanmıştı. Ancak Kuloğulları ve Yahudilerin entrikaları sonucu görevinden alınmış, Konstantin Beyi Ahmed de Konstantine dönmüştü.

10 Temmuz günü Dayı Hüseyin, savaşın kaybedilmesinde büyük hataları olan damadı İbrahim Ağa dahil, ailesinden ve maiyetinden 110 kişi ile yerleşme arzusunu bildirdiği Napoli'ye gitmek üzere "Jeanne Darc" savaş gemisi ile Cezayir'den ayrılmıştı. (Dayı Hüseyin Napoliye kaçtıktan bir süre sonra Paris'e geçmiş uzun bir süre burda yaşadıktan sonra Mısır'a giderek İskenderiye'de vefat etmiştir.)⁷⁸ 11 Temmuz tarihinde de Cezayir Meydanı'nda bulunan 5092 yeniçeriden 2550'si İzmir'e gitmek üzere gemilere binerek Cezayir'den ayrılmışlardı. Geriye kalanlar ise ki bunların büyük kısmı evli, Konstantine, Bedjaia ve Tunus'a gitmişlerdi⁷⁹.

Fransızlar, Dayı Hüseyin'in yerine Dayının katipliğinde bulunan Hamdan Efendiyi Cezayir Ağalığına getirmişlerdi⁸⁰.

Böylece Cezayir Şehri'ndeki 300 yıllık Türk hakimiyeti sona ermiş oluyordu.

7. Fransızların Cezayir Şehrine Girişi

Fransız birlikleri şehre girdikten sonra Cezayir Hazinesi'nde bulunan bir milyon keselik gümüş parayı, tunçtan yapılmış iki bine yakın topu, 12 savaş gemisini bir çok silah ve antika eşyayı (bunların içinde som altından yapılmış elmas işlemeli değirmende bulunmakta) yağmalayıp Fransa'ya götürmüşlerdir⁸¹.

⁷⁸ Sara Korel, *Bütün Cepheleri ile Cezayir Olayları*, s.7.

⁷⁹ Mouloud Gaid, *a.g.e.*, s.165.

⁸⁰ Cavid Baysun, "*Cezayir Meselesi ve Reşid Paşa'nın Paris Elçiliği*", *III.Tarih Kongresi*, s.376.

⁸¹ Hikmet Naci, *a.g.e.*, s.107.

Fransız işgali başladığı zaman General Bourmont'nun "Müslümanlar dinlerinde serbest bırakılacaklardır; yerliler hangi sınıftan olursa olsunlar özgür olacaklar; dinlerine, mallarına, işlerine ve endüstrilerine saygı gösterilecektir" demesine rağmen , Hristiyan haçı ve Fransız Bayrağı, Oerlans Dükü'nün emri ile camiye dikilmiş ve kıyı topçuları ile gemicilerin bu iki alameti selamlamaları emredilmişti (Orleans dükü şımarıklığını başka şekillerde de göstererek balolara da Cezayirlilerin sırtına binerek gitmekteydi)⁸².

Fransızlar ilk zulümlerini şehre girdiklerinde Türklere yapmışlar, bazı Türk Beylerini yüksek kayalardan atarak öldürmüşlerdir⁸³.

Yine General Bourmont'un sözüne rağmen Fransız Askerleri şehri yağmalarken, camileri yakmış, mezarlıkları da tahrip etmişlerdi.

8. Osmanlı Devleti'nin Sonuçsuz Girişimleri

Devleti Aliye , 300 yıl hakim olduğu diyarlara eli kolu bağlı olmasından dolayı fiilen herhangi bir harekette bulunamamıştı. Ancak müzakereler yoluyla işgale müdahale etmeye çalışmışsa da bundan herhangi bir fayda sağlayamamıştır.

Müzakereci olarak gönderilen Tahir Paşa, Fransızların oyalamaları ile Toloun'da hala görüşmeler için beklediği sırada Cezayir çoktan işgal edilmişti.

Bu arada Fransa Hükümeti, İstanbul'daki elçileri Kont Guillemnot'u Osmanlı Devleti Reisül Küttabına göndererek (6 Ağustos 1830) Cezayir

⁸² Türkkaya Ataöv, a.g.e., s.143.

⁸³ Rıza Nur, Türk Tarihi, C.XI, s.157.

şehrinin Fransız ordusu tarafından işgal edildiğini resmen Osmanlı Devletine bildirmiştir.

Bu hadiseden sonra 14 Ağustos'ta Fransız Elçisi Guilleminot, Osmanlı Reisül Küttabı Hamid Bey ile yeniden görüşerek savaş usulleri gereğince Cezayir'in Fransa tasarrufuna geçtiğini, Cezayir'in Fransız işgalinden öncede bağımsız bir devlet olduğunu söylemesi , yani Osmanlı Devleti'nin Cezayir ile hiç bir alakası yokmuş gibi konuşması Hamid Bey'i kızdırmış ve "Ocağın Osmanlı Devleti'nin bir mülkü, Cezayirlilerinde Osmanlı tebaası olduğunu belirtmiştir." Fransa Hükümeti bu görüşme ile birlikte Osmanlı Devletine bir muhtıra sunmuştur. Ancak antlaşmanın kabul edilmesi sonucunda Cezayir'i tekrar Osmanlı Devleti'ne verilebileceğini bildirmişti.

Önerilen Antlaşma Maddeleri:

- 1.maddede: Ülkenin, Osmanlı Devletine geri verileceği
- 2.madde: Tunus sınırında Bucaron (Boujaroni) Burnu'nda sonlanan sıradağların olduğu bölge Fransızlarda kalacak
- 3.madde: Bunun karşılığında (2.madde) Fransa, savaş tazminatı almayacaktı.
4. ve 5. maddeler: Cezayir bir ticaret limanı haline gelecek,Ocakta savaş gemisi bulunmayacak.
- 6.madde: Cezayir-i Garb'a beş yıl müddetle bir Osmanlı Paşası gönderilecek
- 7.madde: Paşa'nın emrinde sadece nizamiye askeri bulunacak.
- 8.madde: Cezayir Hükümetinden kalan borçları Osmanlı hükümeti ödeyecek
- 9.madde: Cezayir de Fransızlara bazı imtiyazlar tanınacak
- 10.madde: Osmanlı Devleti antlaşma maddelerini yerine getirmeden Fransızlar Cezayir'i boşaltmayacaklardır.

Fransızlar bu antlaşma için görüşmelerini bitirdikten sonra, Trablusgarb Beylerbeyliği'ne de bir Fransız Donanması gönderileceğini, hatta Kont Guilleminot, Trablusgarb Beylerbeyliği'ne yapılacak baskının çoktan neticelenmiş olabileceğini söylemiş (bir işin resmen bildirilmesinden önce icra edilmesi devletler arası hukuka ayıkırı bir davranış olarak kabul edilir), Tunus'a da ultiatom verileceğini sözlerinin sonuna ekleyerek görüşmeden ayrılmıştı. Görüldüğü üzere Fransa Devleti fütursuzca davranışlar sergilenmekte devam etmiştir. Tabi ki bu davranışlara, güce sahip olmanın ve dolayısıyla da bu pervasızca tavırlara rağmen dur denilememesinin etkisi büyük olmuştur.

Osmanlı Devleti adına Hamid Bey, Fransızların bu muhtırasına gereken cevabın ilerleyen günlerde verileceğini bildirmiştir.

Yine de buradan Fransa'nın, Cezayir'i Osmanlı'ya çeşitli imtiyazlar neticesinde geri verilebileceği görülüyor. Maalesef Osmanlı Devleti, cevabını vermeden Fransa'da yeni bir ihtilal olmuş ve Polignac Hükümeti devrilmişti. Bu da (II.Mahmud'un da iradesiyle) Osmanlı'nın vereceği cevabın bir süre daha ertelenmesine sebep olmuştu. Bundan sonra Fransa, Cezayir'e dair düşüncelerinde değişiklik yaparak bir daha kesinlikle Cezayir'i, Devleti Aliyeye geri vermeye yanaşmamıştır.

25 Aralık 1830'daki Osmanlı-Fransa Görüşmesi de bu politika değişikliğini açıkça gözler önüne sermiştir. Reissül Küttab Hamid Bey, Kont Guilleminot ile görüşerek Cezayir'i Fransa'dan istemiştir. Elçi Guellimont ise Cezayir'de Osmanlı Devleti'nin herhangi bir hakkı olmadığı şeklinde bir yanıt vererek Osmanlı ile görüşmelere set çekmiştir. Hamid Bey'in Fransa'nın daha önce verdiği muhtırayı hatırlatması üzerine de Kont, Fransa'da vuku bulan hükümet değişikliği ile o antlaşmanın herhangi bir hükmünün kalmadığını bildirmiştir.

Osmanlı Devleti ise bu olumsuz gelişmeler üzerine, kendisine Fransa'nın en büyük rakibi olan İngiltere'nin desteğini sağlamaya çalışmış ancak yeni hükümetle İngiliz yakınlaşmasının doğması üzerine bu girişimde herhangi bir sonuç alamamıştır.

Osmanlı Devleti, Fransa'ya müracaatından bir sonuç alamayınca 13 Mayıs 1831 tarihinde Fransa'ya bir nota vererek Cezayir'i Fransa'dan geri istemişti (Osmanlı, notasında Cezayir de korsanlığı önleyeceğini ve yabancı tacirlere kolaylıklar yapılacağını da belirtiyordu). Ancak bu nota cevapsız kalmıştı.

Mısır Valisinin isyanı başlayınca, Osmanlı Devleti Cezayir ile ilgili müzakereleri 8 Temmuz 1833 tarihindeki Hünkar İskeleyi Antlaşması'na kadar bir kenara bırakmıştı.

Devleti Aliye, Haziran 1834 tarihinde Fransa'ya yeni elçi olarak Reşid Paşa'yı görevlendirmiş, Paris'e yollamıştı. Reşid Paşa esasen Paris'e Cezayir meselesi için gönderilmiş ancak bu niyet İstanbul'da daha önce alınan bir karar gereği ilk etapta açığa vurulmamıştı. Orta elçilik göreviyle Paris'e giden Mustafa Reşid Paşa'nın görevi Takvim-i Vekayi'de, iki ülke arasındaki dostluk bağlarını kuvvetlendirmek üzere gönderildi diyerek belirtilmiştir⁸⁴. İngiltere'ye aynı dönemde elçi olarak gönderilen Namık Paşa da Cezayir hususunda İngiltere'yi Osmanlı Devleti'nin yanında davranmaya yöneltmek için çalışmıştı. İngiltere ise başka bir bahane ile Osmanlı Devleti'nin teklifi ile ilgilenmemişti.

Reşid Paşa, Cezayir meselesi ile ilgili olarak nasıl bir girişimde bulunması gerektiği konusunda Paris'teki Rus Elçisine danışmıştı. Tabii ki Ruslarda Osmanlı'yı oyalayıcı bir takım laflarla başlarından savmışlardır. Aynı sıralarda Namık Paşa da İngiliz Hükümeti'ne yeni bir girişimde daha

⁸⁴ Cavid Baysun, a.g.e., s.377.

bulunmasına rağmen İngilizler, Cezayir konusunda Fransa'ya karşı herhangi bir girişimde bulunamayacakları cevabını almıştı. Kısa bir süre sonra İngiltere'de hükümet değişmiş, Namık Paşa yeni hükümete de girişimde bulunmuş, yine herhangi bir sonuç alamamıştır⁸⁵.

Fransa'da ise sonuçsuz müzakerelere yeniden devam edilmişti. Reşid Paşa, 18 Aralık 1834 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanı Amiral de Rigny ile bir görüşme yapmış ve Cezayir hakkında Babıali'nin isteğini kendisine iletmişti. Hariciye Nazırı (Amiral de Rigny) da Fransa'nın Cezayir'den vazgeçmeyeceğini Osmanlı elçisine belirtmişti⁸⁶ (Bu arada Dış İşleri Bakanı olan Amiral de Rigny, 1827 tarihindeki Navarin Baskını'nda Fransa Donanması'na kumanda etmiş olan Amiral idi.).

Reşid Paşa, İngiliz ve Avusturya elçileri ile yaptığı görüşme sonucu ; iki devletin de elçisi Osmanlı Devleti'nin Cezayir konusunda tamamıyla haklı olduğunu ancak Osmanlı Devleti'nin bu husus ile ilgili girişimde bulunmasının sırası olmadığı yönünde görüş bildirdiklerini İstanbul'a iletmişti. Reşid Paşa'nın bu mektubu üzerine Padişah II.Mahmud Fransa'ya karşı Cezayir'deki Osmanlı hukukundan cayılmayacağı yönündeki kesin kararlılığıımızdan ödün verilmeyecek diyerek cevap göndermiştir⁸⁷.

Reşid Paşa, 1835 Ocağı'nda Fransa Hariciyesi ile yeni bir görüşme daha yapmış, ancak önceki görüşmelerde olduğu gibi bu görüşmeden de herhangi bir sonuç alamamıştır. Bunun üzerine de Reşid Paşa İstanbul'a dönmüştür⁸⁸.

Osmanlı Devleti görüşmeler yolu ile Cezayir hususunda herhangi bir başarı sağlayamayacağını anlamıştı. Bunun üzerine fiili bir harekatta bulunmayı denemiş, Tunus'a Osmanlı Donanması gönderme kararı almıştı.

⁸⁵ Ercüment Kuran, *Cezayir'in İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti*, s.28-32.

⁸⁶ Cavid Baysun, *a.g.e.*, s.378.

⁸⁷ *İ.H.1280.*

⁸⁸ Ercüment Kuran, *a.g.e.*, s.28-33-39

Bu kararın altında Trablusgarp'ı Osmanlı'ya bağlama (merkeze) düşüncesi oluşmuştu (1835 Mayıs'ında bu gerçekleştirilecekti).

İkinci bir deniz seferinde ise Tunus Dayısı'na gözdağı vermek ve Konstantin Beyi ile bağ kurabilmeyi amaçlayarak Kamil Paşa, bir ay sonra da Tahir Paşa yola çıkmıştı. Tabii ki Fransa, Osmanlı'nın bu hamlesinden hoşnut kalmamış, bunun üzerine de Amiral Rossin komutasındaki bir Fransız Donanması'nı Tunus'a doğru hareket ettirmişti. Fransa, Osmanlı'ya verdiği bir nota ile Osmanlı Donanması'nın Tunus'a gitmesini engellemişti.

Osmanlı, Tunus'ta daha dirayetli bir yetkiliyi göreve getirmek istemişse de Fransa, Amiral Rossin vasıtasıyla Devlet-i Aliye'ye bir talimatname vermiş ve Tunus'ta, Fransa'ya karşı bir valinin bulunmasına hükümetinin hiçbir zaman göz yummayacağı bununla birlikte Osmanlı'nın Konstantine müdahale etmemesi gerektiğinden söz etmişti.

Nuri Efendi, 1837 Şubatı'nda Amiral Rossin ile görüşerek Fransa'nın Cezayir'in içlerini işgale kalkmasından dolayı üzüntüsünü bildirmesinin yanında bu ülkeyi (Cezayir'i) asıl sahibi olan Osmanlı Devleti'ne iade ettirmek için birlikte çalışmayı kapalıca teklif etmişti. Buna karşı Fransa Elçisi, Konstantine'yi almayı Hükümetinin namus borcu saydığını söylemişti.

Avusturya'da da Ferik Ahmed Fethi Paşa, Cezayir hususunda Avusturya Başbakanı Meternich ile görüşmüş ancak Osmanlı'nın şimdilik olaylara seyirci kalmasını söyleyerek Osmanlı Devleti'ni oyalayıcı sözlerle elçiyi göndermişti.

Yeni bir görüşmede, 1837 Haziran'ında Fransa Dışişleri Bakanı Kont Mole ile Nuri Efendi arasında olmuştur. Fransız Bakan oldukça sert bir üslupla , Cezayir'i Fransa'nın kanı pahasına aldığını hatırlatmış fakat Nuri Efendi'nin Cezayir hakkında müzakerelere başlanması teklifini, görüşmenin sonunda kabul etmişti.

Yine aynı dönemde Fransızlar, Cezayir'deki direnişçi Abdülkadir ile barış yapmaya çalışmışlardı. Eğer bu barış gerçekleşmez ise o zamanda Osmanlı ile anlaşma yapmayı düşündüklerinden Osmanlı'ya kapıyı tamamen kapatmayarak ikili bir oyun sergilemişlerdi.

Paris Elçisi Nuri Efendi 11 Haziran 1837'de Fransa Dışişleri'ne Cezayir meselesi konusunda bir mektup yazmıştı. Ancak Kont Mole'un verdiği cevap oldukça net olmuş "Cezayir işlerine karışma hakkını, Fransa'nın hiçbir yabancı ülkeye tanımadığı" ifadesiyle Osmanlı'nın Paris Elçisine bildirmişti. Fransa tarafından Osmanlı Devleti'ne; Osmanlı Devleti'nin Cezayir'de hiçbir hakkının kalmadığı, Osmanlı'nın Cezayir'deki haklarından vazgeçmesi gerektiği bildirilmişti. Osmanlı Devleti ise hiçbir devletin diğer bir devlete böyle bir emrivaki yapamayacağını, Cezayir konusunda Fransa'ya bundan önce nasıl karşılık verildiyse bundan sonra da aynı şekilde karşılık verileceği bildirilmişti⁸⁹. Ancak Osmanlı Devleti'nin verdiği bu cevaba rağmen Cezayir meselesinde Osmanlı Devleti hiçbir ilerleme kaydedememiştir.

Nuri Efendi yaptığı tüm çabaların boşa çıkması üzerine 24 Haziran 1837'de Cezayir Meselesi'ni görüşmekten vazgeçtiğini açıklamıştı. Fransa ise tehditkar tutumunu daha da sertleştirerek, Konstantin Beyi Ahmed'e Devlet-i Aliye'nin herhangi bir yardım göndermesi durumunda bunu savaş sebebi sayacaklarını bildirmişti. Osmanlı diğer kanallardan görüşmeler yapmaya devam etmiş, ancak bu görüşmeler Osmanlı Devleti'ne Cezayir'deki hakları konusunda hiçbir fayda sağlamamıştır. 1837 yılında Akif Paşa ile İngiliz Elçisi Lord Ponsonby arasında yapılan görüşmede, İngiliz Elçi, Osmanlı'nın Tunus ve Cezayir'e herhangi bir müdahalede bulunmaması gerektiğini tavsiye etmişti. Böylece Osmanlı'nın pasifize tutumuna devam etmesini sağlayarak Osmanlı'yı oyalamayı amaçlamıştı.

⁸⁹ İ.H.1300.

Devlet-i Âliye ise Avrupa Devletleri'nden ümidini kesmiş, küçük çaplı da olsa kendisi fiili bir girişimde bulunmak amacıyla harekete geçmeyi tasarlamıştı. Tunus'un da Fransız işgaline uğramasını önleyebilme ve orayı da Trablusgarp gibi merkeze bağlama diğer yandan da Cezayir-i Garb'ı Fransız işgalinden kurtarma tasarıları ile Ahmed Bey kumandasında Tunus'a bir Osmanlı Donanması gönderilmişti. Ancak Osmanlı Donanması Tunus Limanı'nda Fransız Gemileri ile karşılaşınca Tunus'a çıkmadan geri çekilmeyi yeğlemiştir. Tunus Limanı'ndaki Fransız Gemileri ise Osmanlı Gemileri'nin peşine düşmüş, onları Çanakkale Boğazı'na kadar takip etmişlerdi⁹⁰.

Konstantin'in de işgal edilmesiyle Osmanlı'nın umutları tükenmiştir. (Konstantin işgali hadisesine, Ahmed Bey'in direnişi konusunda değinilecektir.)

Osmanlı Devleti, tüm bu hadiselerle rağmen hala Fransa'ya cevap vermeden önce yabancı elçilere danışmayı sürdürerek İngiltere Elçisi'ne danışmıştır. İngiltere Elçisi ise komik bir cevap ile Osmanlı Devleti'ne Fransa'yı kızdıracak sözlerden çekinilmesi gerektiğini tavsiye etmiştir. İngiliz Elçisi'nden sonra Rus Elçisi'ne de danışan Osmanlı, benzeri bir cevap da Rus Elçisi'nden almıştır.

Osmanlı Devleti, 1847 tarihinde yayınlanan ilk devlet salnamesinde, Osmanlı eyaletleri listesine Cezayir-i Garb yazılmayarak Osmanlı Devleti Cezayir üzerindeki haklarından vazgeçtiğini resmen kabullenmiştir.

Böylece Osmanlı Devleti için Cezayir bahsi bir daha açılmamak üzere kapanmıştır.

300 yıllık Türk Hakimiyeti döneminde Cezayir Ekonomisi'ne olumlu katkılarda bulunulmuş, ekonominin haricinde de kültürel bir çok katkı

⁹⁰ Ercüment Kuran, a.g.e., s.53-57.

sağlanmıştı. Cezayir’de halkın kullandığı dilde dahi bir çok Türkçe kelime yer etmiş, Romalılardan sonra ilk köprüler Türkler tarafından yapılmış, hatta tekerlekli arabaları dahi Cezayirliilere öğretmişlerdi. Ülkede birçok mimari eser özellikle de birçok cami Türkler döneminden günümüze kadar kalmıştı. Türkler, Cezayir’de önemli izleri gerisinde bırakarak tarih sahnesinden çekilmek zorunda kalmışlardı.

Fransızlar ise işgal ettikleri süreçte Cezayir’de hatta daha sonra Sahra’da ele geçirdikleri diğer topraklardaki Türk izlerini silebilmek için ellerinden geleni yapmışlar, Kuzey Afrika Tarihi’ni yazarken bile Türk belgelerini kullanmamayı tercih etmişlerdi. Fransa eski Türk yönetimini Cezayirliilere kötü göstermeye çalışarak Türklerden kalma eserlere zarar verme ve isim değiştirme işlemlerine de girişmiştir⁹¹. Özellikle Türklerden kalma camiler ya yıkılmış ya da kiliseye çevrilmiştir⁹².

Cezayir sorunu, Osmanlı İmparatorluğu’nun uluslaşma sürecine yeni bir boyut eklemiş; Batı düşmanlığı Avrupa’nın müdahalesini kendileri için yardımcı hatta kurtuluş umudu olarak gören Balkan ulusçularının tersine Müslüman Halklar’ın Avrupa’yı en büyük düşman olarak görmeye başlamalarına sebep olmuştur. Osmanlı yönetimi Cezayir’de hiçbir dönem Osmanlı’nın diğer coğrafyasındaki idareleri kadar güçlü olamamasına rağmen Cezayir’in kaybı, Cezayir dışındaki Müslüman ülkelerde yerel ulusalcı hareketlerin yerini İslamcı veya Osmanlıcı fikirlerin almasını sağlamıştır. Böylece 19.yy. boyunca Osmanlı tebaası olan Müslüman halkların arasında Avrupa düşmanı ve Osmanlıyı kurtarıcı olarak gören bir siyasi eğilimin doğmasına yol açmıştır⁹³.

⁹¹ Türkkaya Atatöv, a.g.e., s.143.

⁹² Rıza Nur, a.g.e., s.157.

⁹³ İlber Ortaylı, a.g.e., s.52.

B. Cezayir'in İşgaline Avrupa Devletlerinin Tepkisi ve Fransa'nın İç Siyasetindeki Gelişmeler

Cezayir Beylerbeyliği, bir çok Avrupa Devleti ve A.B.D. için tehlike arz eden bir devlet olmuştur. Çünkü Akdeniz'de gezen Hristiyan Ticaret Gemileri'ni yağmalamışlar, böylelikle Avrupa Devletleri'nin büyük maddi zararlar görmesine sebep olmuşlardı. Viyana Kongresi'nde de Cezayir dahil tüm Garp Ocakları'na tedbir alınması kararı alınmıştı. Bu sebeplerden dolayı Avrupa Devletleri açısından Fransa'nın Cezayir siyaseti önem arz etmiştir.

Başbakan Polignac, işgalden önce Rusya'yı Cezayir teşebbüsünden haberdar etmiş ve Rusya da bu hadiseden çok memnun kalmıştı. Çünkü Fransa Cezayir'i almakla Batı Akdeniz'e hakim olacak ve Rusya da Fransa vasıtasıyla Akdeniz'de İngiltere'ye karşı kuvvetli duruma geçecekti. Ancak Rusya'nın bu ümitleri çok kısa sürmüştü. Fransa'daki Temmuz İhtilali sonunda hem Başbakan Polignac hem de Kral X.Charles iktidardan düşmüş ve yerine gelen Lois Phillipe'de Fransa'yı İngiltere'ye yöneltmişti.

Yeniden Avrupa'daki diğer devletlerin tepkilerine dönersek; Prusya da Fransa'nın Cezayir'i almasından hoşnut kalmıştı. Böylece Fransa'nın dikkati Ren boylarından Kuzey Afrika'ya, Batı Akdeniz'e yani Güney'e dönmüştü. Temmuz İhtilaliyle Prusya daha da rahat bir ortama kavuşmuştur.

Fransa'ya en büyük tepki ise en büyük rakibi İngiltere'den gelmişti. Çünkü Fransa artık Cebelitarık'ı tehdit eder konuma gelmiş ve Batı Akdeniz'de önemli bir durum kazanmıştı⁹⁴. Cezayir'in işgali İngiltere'nin Akdeniz deki, Afrika'daki ve Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini kısıtlayıcı bir gelişme olmuştu.

⁹⁴ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.110.

Bu son gelişmeler Louis Philepe'nin işine yaramıştı, çünkü İngilizler Polignac'ın devrilmesi için muhalefete destek vermişlerdi. İşgali gerçekleştiren Başbakan Polignac ise Cezayir'in istilasının halkın tepkisini azaltacağını düşünmüş ve akabinde de bir darbe yaparak savaşı bakanlar kurulu seçerek kendisi de başına geçmişti. Ancak Anayasa hükümlerini hiçe sayarak icraatlarda bulunması ise bardağı taşıran son damla olacak ve kendi kendisinin ipi çekmesine yol açmıştı. Anayasa'nın hiçe sayılması Paris Halkı'nın 27-29 Temmuz 1830 tarihleri arasında ayaklanmasına sebep olmuştu. İsyancılar büyük bir başarı kazanarak X.Charles'ı tahttan indirmişler ve yerine Orlenas Dükü Louis Philippe yeni Fransa kralı olmuştu. X.Charles ise sürgüne gönderilmişti⁹⁵.

Borbonlar'ın yerine Orleonlar'ın iktidara gelmesi, İngiltere ve Fransa arasındaki siyasi gerginliğin bir derece azalmasını sağlamıştı. Çünkü X.Charles döneminde Fransa'nın Rusya'ya yakınlaşması ve Cezayir istilası , İngiltere de Tori Partisi'nin hoşnutsuzluğu ve itimatsızlığını beraberinde getirmişti. Yeni Kral Louis Philipe ise X.Charles'a göre daha makul ve temkinli davranmıştı. Fransa'daki bu değişikliği İngiltere deki Tori Partisi kadar Vigler de iyi karşılamışlardı. Daha önce de belirtildiği gibi bu değişiklikte İngiliz siyasetinin de katkıları olmuştu. Yeni Kral Louis ilk iş olarak İngiltere'ye bir takım teminatlar vererek işe başlamıştı. Ancak görünürde iyi gelişmeler olsa da İngiltere ve Fransa'nın sömürgecilik siyasetinde bariz bir menfaat ayrılığı göze çarpıyordu. Neticede İngiltere Fransa'nın Cezayir'e yerleşmesine iyi gözle bakmamıştır. İngiltere bu konuda Fransa'dan cevap beklemiş, İhtilal Hükümeti'nden gelen cevapta Cezayir'in hemen tahliyesinin yeni hükümetin prestijini kıracağı ancak Afrika'da sömürge siyasetine devam edilmeyeceği belirtilmişti. Ancak gelişmeler bu söze uymayacaktı⁹⁶. Bir kaç sene içinde de Fransa - İngiltere dostluk bağlarının çözülmesi Fransa'nın sömürge siyasetine yeni bir hız vermesine sebep olmuştur. Sonraki yıllarda görüldüğü gibi Fransa, özellikle Kuzey Afrika ve Afrika'nın genelinde

⁹⁵ "Cezayir Mad.", Meydan Laourusse, C.IV, s.238.

⁹⁶ Cavit Oral, Akdeniz Meselesi, s.163.

yayılmacı bir siyasete girişmiş ve burada çıkar sahibi diğer bir devlet olan İngiltere ile karşı karşıya gelmiştir.

Cezayir işgali, sonraki yıllarda Sahra yönünde ilerleyerek bir başka Fransız işgal noktası olan Senegal ile birleşecekti. Fransızların hayali Atlantik'ten Kızıldeniz'e kadar Afrika'nın kuzey yarısı üzerinde geniş bir imparatorluk kurmaktı. Ancak bu hayal İngilizlerin Ümit Burnu'ndan Kahire'ye demir yolu projesiyle çatışmaktaydı.⁹⁷ Dolayısıyla Cezayir, İngiltere-Fransa arasında ki bir çok pürüzün sebebi olmuştur.

⁹⁷ William H.McNeill, **Dünya Tarihi**, s.748.

II.BÖLÜM

FRANSIZ İŞGALİNE KARŞI CEZAYİR HALKININ DİRENİŞİ

Fransa'nın Cezayir'deki işgali üç dönemde gerçekleştiğini düşünebiliriz. Bölgesel olarak tanımlanan bu üç istilanın her birinde baskın olan direniş liderliği ve karakteristik ideoloji de belirleyicidir. İlk dönemde başlıca şehirler üzerinde yoğunlaşmış ve ilk direnişler valiye bağlı yapılar ve onlarla birlikte hareket eden elitlerden gelmiştir. Bunlar, eski düzeni sağlamaya yönelik direnişler olmuştur. İkinci dönemde işgal, açık düzlük alanlar ve daha içeride kalan küçük kasabalar hedeflenerek yapılmış ve direnişlerin başını Arap Sufi Liderler çekmiştir. Bu kişiler daha eşitlikçi ve güvenilir bir İslami düzen oluşturmayı hedefleyen Neo-Sufi bakış açısıyla yenilenme fikrinin etkisi altında kalmıştır. Üçüncü hedef ise dağlar, çölün kenarı ve vahalar olmuştur. Burada halk tarafından daha çok benimsenen direnişlerle karşılaşmıştır. Daha sonra popüler kültürdeki dindarlık kullanılarak sıkça da mehdinin liderliğinde örgütlenmiş direnişler gözlemlenmiştir. Mehdiler, tanrının tarihe doğrudan müdahale ettiğini ve bu saatten sonra tarihin insanlarla belirlenemeyeceğini, aksine olup bitenin kutsal yazgı olarak değerlendirilmesi gerektiğini iddia etmişlerdir⁹⁸.

Fransa, Cezayir'deki Osmanlı Yönetimi'ni daha doğrusu Dayı Hüseyin Yönetimi'ni yıkması ile birlikte, Cezayir'i de istila ettiğini zannetmişti. Bu düşünceye varmasındaki en önemli neden; Osmanlı'nın da müdahale edemeyeceğini bilmesi idi. Ancak göz ardı edilen bir şey vardı, Cezayir Halkı.

Fransızların dikkate almadığı Cezayir Halkı ise işgalden birkaç gün sonra 20 Temmuz 1830'da kabile liderleri ve dervişlerden oluşan bir konseyin

⁹⁸ John Ruedy, *Modern Algeria the Origins and Devolopent of a Nation*, s.66-67.

Matifou Burnu yakınındaki Tementfous'ta direnişi yönetmek üzere toplanmasıyla, Fransızlara kolaylıkla teslim olmayacağı yönünde ilk sinyali vermişti. Toplantıya El Titari Kabilesi adına Bumezrak, Eflisan Kabilesi adına Zemmum ve Maskara Yöresi adına da Cezayir Direnişi'nde önemli bir yer tutacak olan Şeyh Abdülkadir'in babası Muhyeddin bir araya gelerek yeni bir direnişin ateşini 23 Temmuz 1830'da alevlendirmişlerdir⁹⁹.

Merkez konumdaki Fransız güçlerinin Blida ve Medea gibi kilit konumdaki şehirlere birkaç kez girmeyi başarmalarına rağmen öyle bir direnişle karşılaşmışlardı ki ilk yıllarda kendi yerli vekilleri sadece kısa sürelerle bu bölgelerde barınabiliyordu. Bone etrafındaki kabilelerin direnişi o kadar güçlü olmuştu ki işgal sadece çok sınırlı bir alanda gerçekleşmesine rağmen bu bölge 1832 Mart'ında sürekli olarak işgal edilmeden önce iki kez boşaltılmak zorunda kalınmıştı. Direniş o kadar ısrarlı ve şiddetliydi ki ülkenin her bölgesinde hafızalara kazınan kahramanlık olayları yaşanmıştı. Fetih sırasında "1830-1871" yılları arasında sadece 1861 yılı hiçbir silahlı direniş olmadan geçmişti. Ancak bu bağımsızlık mücadelesinde Cezayir halkının önündeki en büyük engel belki de yine kendisi olmuştur. Çünkü nüfusun coğrafi olarak dağılımı, yani bölünmüşlüğü, pek çok kabile sistemindeki hiyerarşik düzen ve Osmanlıların yüzyıllar süren kabileleri birbirine düşürme politikası yüzünden genel ve uzun soluklu bir cephe oluşturmak zordu. Kabileler arasındaki köklü çatışmaların hepsinin durdurulması imkansızdı. Bir yandan da pek çok Kabile daha önce Türklere hizmet ettikleri gibi şimdi de Fransızlara hizmet etmeye karar vermişlerdi.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen bağımsızlık mücadelesi yinede başlayacak ve bağımsızlığı kazanmalarına değin 132 yıl devam edecekti.

Başlangıçta iki yönlü yada iki ayrı direniş hareketi Fransa'yı karşılamıştı. Bir tanesi Osmanlı Devleti adına yürütülen Konstantin Hakimi

⁹⁹ Faik Bulut, a.g.e., s.50.

Osmanlı Beyi Hacı Ahmet'in direniş, diğeri de kurtuluşa kadar sürecek olan Cezayir Halk Direniş'i'nin ilk önderi Abdülkadir'in direniş.

A. Konstantin Bey'i Hacı Ahmed'in Direniş

1. Ahmed Bey Kimdir?

Ahmed Bey'in büyük babası Ahmed Kolli adında bir Türk Beyi'dir. Kolli Anadolu'nun Akdeniz Kıyıları'nda olan Kula'dan gelmektedir. Babasının adı Mehmed'dir. Annesi ise Sahra çölünün ileri gelen kabilelerinden olan Ben Ghana'lı bir ailedir. Normalde tamamen Türk olmayan birisinin Garp Ocakları'nda yüksek mevkilere gelmesi mümkün değilken (Kuloğulları da buna dahildi, her ne kadar babaları Türk olsa da annelerinin Arap olması buna engeldi.) Ahmed Bey bir istisna olarak bey olmuştur. Bu makama gelebilmek için çok uğraşmış, Mekke'ye giderek hacı olmuş ve bu unvanıyla anılmıştır.

2. Hacı Ahmed Bey'in Fransızlar ile İlk Karşılaşması

Osmanlı'nın Cezayir'deki egemenliği 1830 tarihinde bittiği bilirse de bu tam olarak doğru bir bilgi değildir. Çünkü Osmanlı egemenliği 1830'da Cezayir Şehri'nde sona erecekti. Ancak Osmanlı Egemenliği ülkenin bir kısmında 1837 yılına kadar, her türlü olanaksızlığa rağmen Konstantinli Ahmed Bey diye anılan Hacı Ahmed'in direniş ile devam etmiştir.

Konstantine Beyi Ahmed Bey, Dayı Hüseyin'e yardım için Cezayir savunmasına gitmiş ancak Türk Kuvvetleri'nin Fransızlara yenilmesi üzerine geri çekilmişti.

Konstantineli Ahmed, Cezayir'deki bozgunun hemen ardından diğer beylerden farklı olarak atları, İbrahim Ağa tarafından terk edilen savaş malzemesini ve Başkent Cezayir'den kaçan birçok aileyi derleyip toplamak için El Harach'ta üç gün kaldıktan sonra, kendi başkentinin yolunu tutmuştu. Fakat oraya vardığında, kendisinin milis tarafından azledildiği ve yerine eski beylerden Tchaker'in oğlunun getirildiği bahane edilerek girişi engellenmişti. Kendisinin Kuloğlu olması (annesi Ben Gana ailesindendi) dolayısıyla Türk asıllılara kumanda edemeyeceği Bey'e anlatılmıştı. Hacı Ahmed şehrin ileri gelenlerinden destek istemişti. Sonunda ileri gelenler tarafından şef olarak yalnız kendisi tanınmış ve kendisine verilen desteğin güçlü olduğunu göstermek için de, İstanbul'dan padişah'tan resmi onay gelene değin, Beyliğin dayısı olarak tayin edilmiştir.

Valinin gidişiyle Hacı Ahmet, doğrudan bağlantıda olduğu Osmanlı Hükümdarı Sultan II. Mahmut'tan direk yetki alan kişi olarak kabul edilmişti. Konstantin hala Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olmasına rağmen, imparatorluğun Arap topraklarına dahil olduğundan kendi yönetsel ve kurumsal yapılara sahipti. Bu nedenle kendi yönetiminde Arap Dili'ni resmi dil kabul etmiş ve Osmanlı yönetim sistemini terk etmişti. Bölgeleri temsil edecek seçkinlere yasama ve yürütme yetkisi vererek onlardan bir konsey oluşturmuştu. Kendisini konseydeki diğer kişiler gibi göstermesine rağmen konsey üzerinde, otoritesi ve öncelikleri kabul edilmişti. Yerel elit tabakaya da ulaşan Ahmet Bey, daha eşitlikçi ve İslami temelli bir maliye düzeni oturtmaya çalışmıştı. Bu anlamda devrimci sayılmasa bile bir reformcu sayılabilir. Bütün bu değişiklikleri de göz önünde bulundurarak şunu diyebiliriz ki; Hacı Ahmet'in gücü temelde bölgedeki büyük ailelerle olan bağlantılarından gelmektedir. Bu kabilelerin bazı üyeleri Fransızlara sığınsa da kıyı bölgelerindeki ve Sahra önündeki kısımlar tamamıyla Ahmet Bey'in kontrolü altında olmuştur

Fransız işgalcileri en azından Bone'yi almaya karar vermişlerdi. Fakat diğer kıyı bölgelerine de artan ilgileri göz ardı edilemeyecek kadar

belirginleşmiş, hatta bir yerleşim oluşturmak için Bey ile pek çok kez uzlaşmaya çalışmışlardır. Ahmet Bey ise yönetimi altındaki Osmanlı Toprakları'nın güvende olduğunu düşündüğünden bölgede bir Fransız Alanı oluşturmak ya da herhangi bir şekilde Fransız Hükümdarlığı'nı kabul etmek konusunda isteksiz davranmıştır. Fransızlara karşı bu uzlaşmacı olmayan tavrı kendisini ilk zamanlarda uğraşılması gereken en çetin muhalif olarak ortaya çıkarmıştır¹⁰⁰.

Ahmed Bey ise, Fransızlara karşı kendisini sağlama almak için baş kaldıranlara yönelmiş ve Ben Gana'nın süvarileri sayesinde onları Rhumel kıyılarında yenmişti. Şehre girer girmez paşa sıfatını bütün kabilelere tebliğ etmiş ve onları düşmanla (Fransızlarla) savaşmak için önlemler almaya yöneltmişti¹⁰¹. Bu önlemler arasında en önemlisi, Kabileler ile yaptığı görüşmelerden sonra köylerdeki Cezayirlileri de Fransızlara karşı mücadele etmek için örgütlemesi olmuştu¹⁰².

Beyliğinde tamamen hakimiyeti sağlayan Ahmed Bey, kısa bir süre içerisinde Fransa Hakimiyeti'ni kabul ve vergi vermeyi taahhüt eylediği takdirde beyliğinin tanınacağına dair Cezayir'deki Fransız Komutanı'nın bir teklifiyle karşılaşmıştı. Şehir eşrafının da fikrini alan Ahmed Bey teklife red cevabı vermiştir. Ancak Ahmed ülkeyi Padişah namına idare etmek istiyordu. Bu maksatla , Osmanlı Devletine müracaat ederek tabiiyetini sunmayı kararlaştırmış ve Devlet-i Âliye'ye mektup göndermişti. Konstantin Beyi bu mektuba cevabı ancak 4 ay sonra alabilmişti. Cevapta Babıâli, Padişaha tâbiyetten şaşmamasını Ahmed Bey'e nasihat etmekteydi. Bu vesile ile Osmanlı Devleti ile Konstantin Beyi arasında bir bağ tesis edilmesi sağlanmıştı. Bu bağ Kaptan-ı Derya Tahir Paşa aracılığı ile devam etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti Cezayir'i geri almak için , Fransız Hükümeti ile görüşmelerde bulunmak üzere Paris'e gönderdiği elçi Mustafa Reşid Bey'in

¹⁰⁰ John Ruedy, *a.g.e.*, s.55.

¹⁰¹ Mouloud Gaid, *a.g.e.*, s.165.

¹⁰² Jean Cladue Vatin, *L'Algerie Polituque Historie Et Societe*, s.137.

görevinde başarılı olacağını umduğundan, Ahmed Bey'in yardım taleplerine sadece teşvik edici mektuplarla destek olmuştur.

Ahmed Bey 17 Temmuz 1835 tarihinde Devleti Âliye'ye gönderdiği yeni bir mektupta, kendisine miri miranlık (beylerbeylik-eyalet valisi) rütbesinin verilmesini istirham eylemişti. Bu mektup neticesinde Babıali Mehmed Kamil Beyi Konstantine göndermişti. 1836 Mayıs'ında Konstantine gelen Kamil Bey belli bir süre sonra İstanbul'a döndüğünde Konstantine Beyi'nin, kendisine rütbe verilmesini ayrıca Fransızlar tarafından ele geçirilen Bone (Annabe) Limanı'nın para karşılığında Fransızlardan geri alınması istediğini Saraya iletmişti. Ahmed Beyin düşüncesine göre, liman eğer yeniden Türklerin eline geçerse bu liman vasıtasıyla gerekli olan mühimmatı dışarıdan ve Osmanlıdan alabileceğini planlamıştı.

Ne yazık ki Konstantine Beyi miri miranlık ünvanına hiçbir zaman sahip olamamıştır. Sebebine gelince İstanbul'daki Fransız Elçisi'nin Babıali nezdinde yaptığı teşebbüs olmuştur. Elçi, Konstantine Bey'ine rütbe verilmesinin Fransa Hükümeti'ne savaş ilanı anlamına geleceğini bildirmiştir¹⁰³.

Öte yandan Osmanlı Devleti Annabe'nin geri alınması için yoğun çaba sarf etmişti. Paris'e elçi olarak gönderilen Nuri Efendi Babıâli'den aldığı talimat ile Fransız Hükümeti'nden Cezayir'i geri istemiş ancak Nuri Efendi'nin çabaları neticesiz kalmıştı.

Oysa ki Fransa, Cezayir'den çekilmeyi hiç düşünmediği gibi Cezayir'in tamamını ele geçirmeyi hatta Afrika'nın önemli bir kısmına egemen olmayı tasarlamıştı. Onun için Osmanlı'nın Cezayir için siyasi alandaki girişimleri boşuna olmuştur.

¹⁰³ Ercüment Kuran, a.g.e, s.685.

Osmanlı Devleti, Cezayir'in Fransızlarca işgali sonrasında, Garp Ocakları'nda uyguladığı siyaseti değiştirmek zorunda kalarak, Tunus ve Trablusgarb Beylikleri'ni daha sıkı bağlarla merkeze bağlamak için harekete geçmiştir. İstanbul, bunun için ilk aşamada Karamanlı Ailesi arasındaki savaş ve ahalinin anarşiden usanmasından yararlanarak, 26 Mayıs 1835'de Necip Paşa kumandasında gönderdiği bir filo ile duruma hakim olmuş ve Trablusgarb'ı merkezden gönderilen valiler aracılığı ile yönetilen bir vilayet şekline sokmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu girişimleri karşısında Fransa, Kuzey Afrika'da daha faal olacaktı. Ve bu maksatla Paris'te Fransa Hükümeti Konstantinli Hacı Ahmed Bey üzerine hareket kararı almıştı. 1836 Kasım 'ın da Cezayir Genel Valisi Mareşal Clauzel komutasında 7400 kişilik bir Fransız Ordusu (Miratı Cezayir'de ise Fransız Askeri'nin miktarı 20.000 ile 30.000 arası olarak belirtilmekte)¹⁰⁴ Konstantini ele geçirmek için harekete geçmiştir. Cezayir'den ordunun hareketi 15 gün alacağından bu yolculuk askerleri yorgun düşüreceği düşüncesi ile Fransız birlikleri Annabe tarafından harekete geçti¹⁰⁵, çünkü Konstantin üç taraftan derin bir vadi ve sarp kayalarla çevrili bulunduğundan Annabe haricindeki güzergahlar ulaşımı güçleştiriyordu. Annabe tarafından Konstantine giden yol ise engebesizdi. Ahmed Bey, Fransızların hareketini öğrenince yaya kuvvetlerini şehirde bırakarak atlı kuvvetleri ile şehrin dışına çıkmıştı. (Ahmed Bey'in 12000 yaya askeri ile birlikte 12000 kadar da süvarisi bulunmaktaydı.)¹⁰⁶ Fransız birlikleri ise Ahmed Bey'den önce tabiat şartlarına yenilmişler ve Cezayir'de pek görülmedik şekilde yağan kar ve yağmur Fransız birliklerini oldukça kötü duruma düşürmüştü. Fransız Askerleri Konstantine'yi kuşatarak şehirdeki askerler ile çarpıştıkları sırada Ahmed Bey ani bir taarruzla Fransızları arka taraflarından sarmış, Fransızların iki ateş arasında kalmasını sağlamıştır. Fransızlar topçularıyla şehri iki gün dövmelerine rağmen Konstantinliler'in kuvvetli müdafaası karşısında bozguna uğramışlar ve kuşatmayı kaldırarak Annabe'ye geri çekilmişlerdi. Ahmed Bey'in hücumları ve kışın şiddeti

¹⁰⁴ Ali Rıza Paşa, *Mirât ül Cezayir*, s.96

¹⁰⁵ Esat Daybelge, *a.g.e.*, s.161.

¹⁰⁶ Ahmet Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s.899.

Fransız ordusuna ağır kayıplar verdirmişti. Ahmed Bey seyyar topçu birlikleri olmadığından bozguna uğrayarak geri çekilen Fransız Birlikleri'ni takip edememiş olmasına karşın yine de bu mağlubiyet General Clauzel'in görevden alınmasına yetmişti.

Osmanlı Devleti'nin Paris Elçisi de (Mustafa Reşid Paşa) Osmanlı'ya gönderdiği mektupta Fransızların bu yenilgisinin Paris'te yaptığı yankılardan bahsetmiş, mektuba göre: Amiral Clauzel idaresindeki Fransız Ordusu'nun Konstantin'i ele geçirmek için hareket düzenlediğinden ancak şiddetli soğuk ve yağmur karşısında fazla tutunamayarak geri çekildiklerinden ve kendi kayıtlarına göre atılan top ve tüfek mermileriyle 3000 kayıp verdiklerinden (yabancı kaynaklarda Fransız kaybının 100 kadar olduğu geçmekte, dolayısıyla arada büyük fark olduğu gözlenmektedir), mühimmatlarının ve askeri evraklarının da savaş meydanında kaldığından bahsetmişti. Savaş ile ilgili bilgilerin yanı sıra, bu hadisenin de etkisiyle Fransa Halkı'nın ikiye bölündüğü, halkın bir kısmının Cezayir'in Osmanlı Devleti'ne geri verilmesini, bir kısmının ise kesinlikle Cezayir'in Osmanlı'ya verilmemesi gerektiğini çok şiddetli şekilde savunarak, komutan Clauzel'e asker gönderilmemesinin bu yenilgiye neden olduğunu savunmuş, Cezayir konusunda işgalden yana tavır aldıklarından bahsetmişti¹⁰⁷.

Osmanlı Devleti, Paris'de bulunan elçisi Mustafa Reşid Bey aracılığı ile Fransa'nın Cezayir ile Konstantin'i birleştirmek amacı ile yaptığı bu hareketi biraz gecikerek protesto etmiştir¹⁰⁸.

Clauzel'in yerine atanan Genel Damrémont kendi hesabına Konstantin Bey'i Ahmet ile antlaşma yapmayı tasarlayarak Ahmed Bey'den Konstantin'i istemeyerek yalnız Bone ve La Calle'yi istemiş ama yıllık

¹⁰⁷ H.H.20448.

¹⁰⁸ Yorga, *Osmanlı Tarihi*, C.V, s.381.

100.000 frank da vergi talebinde bulunmuştu. Ahmet Bey, Osmanlı Devleti adına bu istemi reddetmiştir¹⁰⁹.

Bu son gelişmenin de tesiriyle Ahmed Bey Fransızların Konstantin'e yeni bir sefer düzenleyeceklerini tahmin etmişti. Konstantin Beyi, şehrin müdafa tedbirlerini kuvvetlendirmekle beraber, Osmanlı Devleti'nden yardım ihtiyacını da duyarak Devleti Aliye' ye mektup ile başvurmuştu. Osmanlı Devleti de Kamil Paşa'yı bölgeye göndermiş hemen ardından da (1 ay sonra), Tahir Paşa idaresinde Tunus yönüne doğru bir donanma göndermeye kalkmış ancak Fransızların sert çıkışları karşısında donanma geri dönmüştü. Kamil Bey 1836 Temmuzunda İstanbul'a döndüğünde Konstantin Beyi ile ilgili olarak ahalinin Ahmed Bey'e Paşa unvanı verdiğini ve Konstantin'de Padişah adına para basıldığını bildirmişti¹¹⁰. (Konstantin sancağı senede 40.000 kuruş Osmanlı Devleti'ne gelir getirirdi. Şehirde 300 Türk sipahisi ve 150 yerli asker bulunurdu¹¹¹.) Ahmed Bey'in de resmen Paşalık unvanı isteğini Kamil Paşa, Devleti Aliye'ye ulaştırmış, ancak Osmanlı Sadrazamı, Hacı Ahmed Bey'e resmen Paşalık unvanının verilmesinin Osmanlı için sakıncalı olduğunu düşündüğünden buna onay vermemiştir. İlerleyen günler sadrazam endişesinde bir bakıma haklı çıkmıştı. Çünkü Kamil Paşa'nın gelişinden hemen bir gün sonra Amiral Roissin, Konstantin Bey'ine Paşalık unvanının verilmesinin vahim sonuçlar doğurabileceğini söyleyerek, Fransa'nın tehdidini Hariciye Bakanı Hulusi Paşa'ya iletmışti.

Ahmed Bey Fransızların yeniden saldıracakları tahmininde yanılmamıştı. Çünkü bir süre sonra Fransız Hükümeti (Damrémont bunun üzerine Konstantin'in ve tüm çevresinin üzerine yürümek için izin istemişti.)¹¹² Emir Abdülkadir ile barış yapmış, batı bölgesinde serbest kaldıktan sonra da yeni bir sefer hazırlığına başlamıştı¹¹³.

¹⁰⁹ Charles Robert Ageron, *Modern Algeria A History From 1830to the Present*, s.15.

¹¹⁰ Ercüment Kuran, *Cezayir'in İşgali...*, s.46.

¹¹¹ Aziz Samih İlter, *a.g.e.*, C.II, s.3.

¹¹² Charles Robert Ageron, *a.g.e.*, s.15.

¹¹³ Ercüment Kuran, *a.g.e.*, s.686.

3. Abdülkadir ile Fransızların Anlaşması

Cezayir'den Devleti Aliye'ye gelen imzasız bir mektupta şunlardan bahsedilmiştir (mektup imzasız olmakla birlikte mektubun içeriği gönderenin Abdülkadir olduğunu düşündürmektedir);

Hacı Abdülkadir, Cezayir'de Fransızları muhasara ederek onları oldukça zor durumda bırakmıştı. Fransızlar bir yandan Abdülkadir diğer yandan Hacı Ahmed ile mücadele ediyorlardı. Rakiplerini sırayla yok etmek düşüncesiyle önce birbirleriyle anlaşma yapıp daha sonrada diğerinin üzerine saldırmayı tasarlamışlardı. Bu amaçla Fransızlar Berdan isimli bir Yahudi'yi antlaşma yapması için Abdülkadir'e göndermişlerdi. Berdan Abdülkadir'e çeşitli hediyeler (mallar) vermek hilesiyle barış yapmaya daha doğrusu kandırmaya çalışsa da Abdülkadir bunu kabul etmeyip Fransızları, "mutlak din düşmanı" olarak nitelendirerek, bu düşmana karşı düşman olmayı tercih etmiş, antlaşmayı kabul etmediğini söylemiştir. Abdülkadir, Fransızların antlaşmalara sadakatlari olmayan bir millet olduğunu da mektupta belirtmiştir.

Abdülkadir, Fransızların neden barış antlaşmasını yapmak istediklerini sezdiğinden söz etmiş, Abdülkadir ile olan sınırlarını emniyete alıp, Konstantin Bey'i Hacı Ahmed üzerine saldıracağını Hacı Ahmed'i saf dışı bıraktıktan sonra Abdülkadir'in üzerine yöneleceklerinin kesin olduğu bildirmiş, bunun amacının Fransızların zaman kazanarak rakipleriyle tek tek uğraşmak isteğinden başka bişey olmadığını sezdiğini ima etmiştir.

Abdülkadir, Fransa tarafından kendisine önerilen barış isteğini red ettikten sonra, Fransızların Konstantin üzerine harekattan cayararak 20.000 asker ile kendi üzerine saldırmak üzere olduklarından bahsetmiştir¹¹⁴.

¹¹⁴ H.H.22504.

Ancak bu mektupta belirtilenlere rağmen Abdülkadir Fransızlar ile bir antlaşma yapmıştı. Bu antlaşmayı fırsat bilen Fransızlar, Konstantin üzerine yüklenmişlerdi. Belki Abdülkadir de Fransızların kendi üzerine dönme düşüncelerinden çekinerek Fransızlar ile antlaşmayı kabul etmişti.

4. Fransızların Konstantin'e İkinci Harekatı ve Hacı Ahmed Bey'in Yenilgisi

Fransızlar ne şekilde olursa olsun Hacı Ahmed'in direnişini kırıp, Konstantin'i ele geçirmek istemişlerdi. Bu amaçla Damrémont , Konstantin Bey'i Ahmet'ten yalnız Bone ve La Calle'yi istemesinin yanında yıllık 100.000 frank da vergi talebinde bulunmuştu. Ahmet Bey, Osmanlı Devleti adına bu istemi reddetmişti. Damrémont bunun üzerine Konstantin'in ve tüm çevresinin üzerine yürümek için izin istemişti¹¹⁵.

Yukarıda değinilen gelişmeler üzerine Cezayir'in yeni genel valisi General Damremont 10.000 kişilik bir askeri birlik ve General Valeé'nin de otuz üç topuyla Konstantin üzerine yürümüştü. Ahmed Bey bir yıl önceki savaş planını yeniden uygulamayı denemişti. Ancak bu defa Fransızlar topçu ateşini yalnız bir noktaya, güney batı tarafındaki surlara yöneltmişlerdi. Toplarla burayı epeyce dövdükten sonra açılan gediklerden hücum borusuyla şehre girmeye başlamışlardı¹¹⁶. Bir kısmı surların üstüne çıktığında kale topçularının daha evvelce hazırladıkları lağım ateşlenerek Fransız askerlerinin önemlice bir kısmı telef olmuştu¹¹⁷. Yine de , iyi hazırlanılmış bir saldırıda, Fransız Askerleri, General Valeé'nin otuz üç topunun da desteğiyle Konstantin'de hane hane savaşmak suretiyle, sokak çarpışmalarından sonra 13 Ekim 1837 günü şehri zapt etmişlerdi¹¹⁸. Savaş sırasında Fransızların komutanı bir top güllesinin isabeti neticesinde ölmüştür. Damrémont'un

¹¹⁵ Charles R. Ageron, *a.g.e.*, s.16.

¹¹⁶ Ercüment Kuran, *a.g.e.*, s.687.

¹¹⁷ Ali Rıza Paşa, *a.g.e.*, s.97.

¹¹⁸ Robert Madran, *Osmanlı Tarihi I*, s.500.

savaşın başında öldürülmesi üzerine Valée Aralık 1840'a kadar yürüteceği Konstantin Mareşalliğine yükseltilmişti¹¹⁹. Fransızlar şehri almalarına rağmen önemli kayıplar da vermişler, General Damremont ile birlikte 100 kadar subay ve 1000'e yakın erleri de savaşta ölmüştü¹²⁰. Savaş esnasında Fransızların galibiyeti belirginleşmeye başlayınca Beyin Kethüdası, Beye ihanet ederek Fransızlara yaranmak için ev içlerindeki kabileleri dışarı çıkartmıştır. Savaş sonunda bunun için Fransızlardan rütbe ve nişan alacaktır¹²¹.

Ahmed Bey bu yenilgi sonunda güneydeki Avras Dağları'na doğru çekilmişti. Devleti Âliye'ye gönderdiği mektuplarda Konstantin'in düşüşünü acı bir dille anlatarak Osmanlı Devleti'nin şehri kurtarmak için kendisine yardım etmesini ısrarla istemiştir. Yardımın mümkün olmadığı takdirde kendisinin Osmanlı Toprakları'na alınmasını istemiştir.

II.Mahmud, Ahmed Bey'in durumuyla bizzat ilgilenmiştir. Babıâli erkanı ise Ahmed Bey'e yardım yapılmasına imkan görmemiştir. II.Mahmud ise Osmanlı'ya çok hizmeti olmuş olan Ahmed Bey'in yüzüstü bırakılmasını istememiş, bunun üzerine Tunus Beyi'ne, Konstantin Beyi'ne yardım etmesi için emri vermişti. Ancak bu kararın Padişahı memnun etmekten başka bir faydası olamazdı çünkü Tunus Beylerbeyi sınırlarına dayanmış olan Fransızları göz ardı edemezdi, dolayısıyla da dağlara çekilmiş olan Hacı Ahmed'e yardım edemeyecekti¹²². Osmanlı arşivlerinde tespit ettiğim bir belgeden, bu dönemde Tunus Bey'i ile Konstantinli Hacı Ahmed Bey'in arasının açık olduğu anlaşılmakta. Bu belgeye göre bu ihtilafın sebebi: Konstantin ile Tunus arasında bulunan Muhata Dağı'nda dağ civarındaki arazi yüzünden anlaşmazlık çıkması ve bu anlaşmazlık yüzünden Konstantin kuvvetleri ile Tunus kuvvetleri arasında çok kuvvetli bir çarpışmanın meydana gelmesidir. Bu husumet neticesinde o civarda Tunus Bey'ine tabi

¹¹⁹ Charles R. Ageron, *a.g.e.*, s.16.

¹²⁰ Ch.Andre Julien, *Historie de l'Afrique du Nord*, s.597.

¹²¹ Ali Rıza Paşa, *a.g.e.*, s.97.

¹²² Ercümen Kuran, *Cezayir'in ...*, s.59.

olan kabileler-aşiretler Konstantin Beyi'ne tabi olmuşlardır¹²³. Bu sebebin de Tunus yönünden bir yardım gitmesine mani olduğu düşünülebilir.

Diğer taraftan başka bir adım atılarak Padişahın iradesi ile bu mesele için Babıali'de bir çok toplantı yapılmış ve sonuçta Ahmed Bey'in Trablusgarp'a gelmesi uygun görülmüştür. Ahmed Bey, Osmanlı Devleti'nin davetini kabul etmişse de, vatanından bir türlü ayrılamamıştır.

Ahmed Bey, Konstantin şehrini kaybettikten sonra da Fransızlara karşı direnişini sürdürmüştü. Ancak emrindeki birlikler gün geçtikçe daha da azalmıştı. Fransızlar açısından da Konstantin'in alınması kentteki tüm sorunları çözememiş, pazarlıklar 1838 yılı boyunca sürmüştü. Ahmet Bey, kendisine önerilenleri hiç kabul etmemişti. Valée, sağlam temelli bir yönetim sağlamak için Konstantin'in ileri gelenlerini arkasına almaya çalışmıştı. Bunu yaparken de kendisinin görevi için atanmış, kurallara sıkı sıkıya bağlı olan General Négrier ile ters düşmüştü. Önceden Osmanlı sisteminde olduğu gibi, sekiz Müslüman ileri gelenine kendi kontrolünde yetkiler verip desteklerini arkasına almayı hedeflemişti. Ne var ki, kıyı bölgelerinde sıkı bir yönetimin hakim olması Valée'nin bu sivil otoriteli yönetim biçiminin kısa sürede tüm Cezayir'de yankı bulmasını sağlamıştı¹²⁴.

Ahmed Bey'e herhangi bir yardım gelmemesi ve asker sayısının gitgide azalması O'nu oldukça güç durumda bırakmıştı. Sonuçta Cezayir'deki Osmanlı'nın bu son temsilcisi, bir İslam ülkesine gitmesine müsaade edilmesi şartıyla 1848 Haziranı'nda Fransızlara teslim olmuştu. Ondan 6 ay öncede Hacı Abdülkadir silahını bırakmıştı.

Fransızlar sözlerinde durmamışlar ve Ahmed Bey'i Cezayir Şehri'nde ikamete mecbur etmişlerdi. Devrik Konstantin Beyi bundan sonra iki yıl daha yaşamış, 1850 yılında 70 yaşında iken ölmüştür.

¹²³ H.H.22498.

¹²⁴ Charles R. Ageron, a.g.e., s.16.

Görüldüğü gibi Ahmed Bey oldukça iyi, oldukça kabiliyetli bir askerdir. Daha Fransız işgali ilk başladığında tasarladığı plan uygulanabilseydi durum farklı olabilirdi. Fransızlar ile yapılan iki büyük muharebede de ilkinin kazanması ve şehri müdafaa taktiği oldukça başarılıdır. İkinci savaşta ise Fransız asker sayılarının ve top güçlerinin çok olması yenilginin baş etkeni oldu.

Diğer yandan Ahmed Bey iyi bir idareci olarak da kendini göstermiştir. Hakimiyetini sağlamlaştırmak için memleketin ileri gelen aileleriyle de akrabalık kurmaya önem vermiştir. Kendisine ihanete hazırlanan bazı kabile reislerini ansızın bir sabaha karşı idam ettirmesi onun döneminden ilgi çekici anekdotlar arasındadır. Fransızlara teslim olduğunda Cezayir'e gitmek için Konstantin'den geçerken şehir halkının eski beylerine sevgi gösterisinde bulunması ve bazı şahısların bu yüzden divanı harbe verilmesi, kendisini halkına ne kadar sevdirdiğini gösteren hadiseler olarak tarihe geçmiştir¹²⁵.

Bir çok tarih kitabında Cezayir'in 1830 tarihinde Osmanlı Devleti'nden çıktığı belirtilmektedir. Kısmen doğru olsa da Cezayir'deki Osmanlı varlığı Konstantin Şehri'nin, Osmanlı'nın (Hacı Ahmed'in) elinden çıkacağı 1837 tarihine kadar devam etmiştir.

Ve 1837 tarihi Cezayir'de Osmanlı hakimiyetinin tamamen bittiği tarih olmuştur.

¹²⁵ Ercüment Kuran, a.g.e., s.687.

B. Abdülkadir'in Direnişi

1. Abdülkadir Kimdir?

Abdülkadir el-Cezairi, 6 Eylül 1808'de Batı Cezayir'de Maasker Şehri civarında bir zaviyede doğdu. Babası Muhyiddin, H.z.Hasan soyundan olup Kadiri şeyhlerindendir. Çocukluğu ve gençliği sıkı bir din eğitimi ile geçen Abdülkadir bir yandan da silah kullanmayı ve ata binmeyi öğrendi. 1827'de babası ile Mekke'ye giderek hacı oldu. Hac yolculuğu sırasında Yunan felsefesinden, İslam klasiklerine kadar bir dizi kitap toplamış ve bu dönemde insanlardan uzak kalarak kendini okumaya vermişti. Muhyiddin ve oğlu Abdülkadir iki defa Hac ziyaretinde bulundular. Bu hac yolculuğunda dönemin önemli Nakşibendi Şeyhlerinden Ziyaüddin Halid el-Şahrezuri ile görüşerek o'nun yanında bir süre kaldılar. Bu görüşme Abdülkadir üzerinde bazı tesirler bıraktı. Bu Şeyh Halid 19.y.y. İslam düşüncesine tesiri olan İslam düşünürlerindendir. Yazıları Avrupalıların saldırılarına karşı Müslümanların etkin bir savunma silahı olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Kafkasya'da Çar'ın ordularına karşı mücadele veren Dağıstanlı Şeyh Şamil üzerinde de büyük tesiri olmuştur. Aynı etki 1890'lı yıllarda Orta Asya'da Fergana'da Çarlık rejimine karşı savaşan Türklerde de görülmüştür. İleride Fransızlarla yapacağı mücadele açısından, Şeyh Halid ile görüşmesinin etkileri olacaktır¹²⁶.

Cezayir'e dönüşünden bir süre sonra Fransızlar Cezayir'i işgal etmişler ve Osmanlı idaresine son vermişlerdi.

Cezayir'in kaderi üzerinde derin izler bırakmış olan bu Fransız istilasından sonra Abdülkadir ve babası Muhyiddin'in, ataları gibi sessiz sakin bir yaşam sürme isteği kaybolmuştu. İşgalden bir müddet sonra Cezayirliler, Fransızların az bir toprak parçası ile yetinmeyeceklerinden,

¹²⁶ B.G.Martin, *Sömürgeciliğe Karşı Afrikada Sufi Direniş*, s.70.

ülkenin tamamını ele geçirmeye çalışacaklarından endişelenmişler öyle de olmuştu.

2. Cezayir’de Fransız İstilasının Genişlemesi

Fransızlar, Cezayir içlerine doğru harekete geçmişlerdi. Cezayir’deki Fransız Subayları’ndan Rovigo Dükü, 1831’de sömürge arzularının temelini atan olaylara neden olmuş ve Cezayir Şehri’ndeki askerlerin geçişlerinde kullanılmak üzere yol yapımı için iki Müslüman mezarlığına girilmiş, ölmüş ahalinin kemikleri çıkartılarak Maltalı tacirlere satılmıştır. (O dönemde kemik, şeker yapımında kullanılmakta idi.)¹²⁷ Fransızlar işgal sırasında verdikleri kayıpların öcünü almak için Cezayir’de bir takım kötü hadiseler gerçekleştirmişlerdi. De Rovigo bu sebeple Cezayir Şehri’ndeki bir çok camiye kiliseye çevirmişti. Tüm bunlar ise Cezayir halkı arasında nefrete yol açmıştı. Müslüman halk bu hadisler karşısında Fransızlara karşı sertleşmişti. Bu nefret, aşağılanma ve istilacıların vahşetinin sonucu ortaya çıkmıştı. Tabi tüm bunlar önemli bir mücadelenin başlamasına sebep olacaktı.

Ancak Cezayirliler arasında tam bir birlik oluşturulamamıştı. Cezayir’in batısında Oran’ı da kapsayan birçok limanda yaşayan Müslümanlar, Fransızlar ile işbirliğinden yana olmuşlardı. Sebebi ise kişisel menfaatler, pasiflik ve kabilelerin kendi aralarındaki siyasi ayrılıklarıydı. Cezayir Halkı bir çok kabileden oluşmaktaydı. Güneybatıda bulunan Ticanni Kabilesi’nin durumu bunun tipik bir örneğidir. Bu arada Beni Haşim Kabilesi, Abdülkadir’in kabilesi idi ve büyük bir kabile olan Ticannilerle aralarında sorunlar vardı. Bu sorunlar ise ortak düşmanları olan Fransızlara karşı birlikte mücadele etmelerini engellemiştir. İki kabile arasındaki soruna gelince: Ticanni Tarikatı kurulduğu 1781 tarihinden beri Türklere düşmandı. Türklerin vergi ve askeri ağırlıklı yönetimine, karşı koyma eğilimi vardı. Bu sebeplerden dolayı

¹²⁷ Julien, a.g.e., s.89.

Türklerle (Osmanlı İdaresi) aralarında çatışmalar olmaktaydı. 1826'ya gelindiğinde Ticanni Lideri Muhammed el Ticanni, halkı Osmanlı yönetimine karşı gelmek üzere kışkırtmaya başlamıştı. Bu kışkırtma sırasında Beni Haşim Kabilesi ile Oran Beyine karşı mücadele için anlaşmışlardı. Ticanniler ile Beni Haşim Kabilesi arasındaki ittifakı öğrenen Oran Beyi bu birleşmeden korkmuş ve Beni Haşim kabilesinin büyük kısmını ikna ederek ittifakın gücünü azaltmıştır. 1827 tarihinde Garis Düzlüğü'nde Osmanlı Kuvvetleri ile Ticanni ve ittifaka sadık kalan bir kısım Beni Haşim kuvvetleri karşılaşmıştı. Bu çarpışmada ağır bir yenilgiye uğrayan Ticanniler bu yenilgiden Beni Haşimleri sorumlu tutarak Onları ihanetçi olarak nitelendirmişlerdir. Bu durum onların Fransız işgaline karşı da birleşmelerini engelleyeceğinden en fazla Fransızların işine yaramıştır¹²⁸.

De Rovigo'nun askerleri Cezayir yakınındaki bir kabileyi katledince ve Müslümanları en ufak sebepler üzerine öldürmeye başlayınca, Müslüman halk artık işgalciler ile herhangi bir uzlaşmanın mümkün olmadığını anlamış, Fransızlara karşı ortak bir tavırda birleşmeye başlamıştı¹²⁹. Fransızların, ikinci sınıf olarak gördükleri bu halka karşı güç kullanmaya aşırı bir isteği olmuş ve bu istekle ortaya çıkan ırkçı anlayış devrin yeni Fransız silahlarını kullanma isteği ile daha da güçlenmişti. Askerlerin bu tutumlarının yanı sıra Fransız Koloni Hükümeti'ne ve Ordusu'na güvenen Avrupalı yerleşimcilerin halkın topraklarını zorla gasp etmeye başlaması bardağı taşıran son damla olmuştu.

Cezayir direnişinin en büyük ismi olacak olan Abdülkadir kendi günlüğünde şöyle diyor: "Ticaret durgunlaşıp, tarım zayıflayınca ve güvenlik ortadan kalkınca şerifler, ulema ve ileri gelenler birleşerek aralarında emirliğin özelliklerine sahip birini seçmeye ona itaat etmeye yemin ettiler."

¹²⁸ Ebnü Nasr, *Ticanniya*, s.64-65.Oxford; aktaran B.g. Martin, *age*. s.66.

¹²⁹ Julien, *a.g.e.*, s.61.

Abdülkadir'in günlüğünde de belirttiği gibi, tüm ayrılıklara rağmen Fransız kontrolü altında bulunan orta ve batı Cezayir'de, yerli Arap ve Berberi Kabileleri (Oran Platosu ve Garis Düzluğu'nda bir çok kabile Kadiri Tarikatı'na girerek bu birlik içinde yer almıştı. Bu birlik içinde Beni Haşim, Graba, Beni Emir, Evlad-ı Sidi Şeyh ve diğer küçük gruplar da vardı.) Kadiri Şeyh'i olan Muhiyiddin'i sultan ilan etmek istemiş ancak Muhuyiddin yaşlılığını ileri sürerek bu vazifeden oğlu lehine feragat etmiştir. Cezayir'de halkın yaşamında İslam dininin etkisi çok fazla olduğundan Şeyh Muhiyiddin'in de lider olarak görülmesi oldukça kolaylaşmıştı. Muhuyiddin'in dolayısıyla Abdülkadir'in de peygamber soyundan gelmesi onun bereket sahibi ve olağanüstü güçlere sahip olduğu inancı diğer sufilerce de kabul edilmiş ve bu sayede onun isterse peygamber veya Abdülkadir Geylani ile görüşebileceği inancı yaygınlaşmıştı. Bu mistik inanç, O'nun halkı yönetmesinde ve cihada davet etmesinde çok önemli bir unsur olmuştu.

22 Kasım 1832'de Abdülkadir, Fas Sultanı'nın hükümdarlık haklarını tanıyarak "emirül mü'minin" unvanını almıştı. Fas Sultanı Abdurrahman'ın halifesi sıfatıyla Abdülkadir, Fransızlara ve onlarla işbirliğinde olanlara karşı mücadeleye başlamıştır¹³⁰.

Abdülkadir'in Fas Sultanı'nın hakimiyetini tanıması formaliteden başka bir şey olmamıştı. Çünkü bu dönemde Fas Sultanı da Fransızlardan çekinmişti. Cezayir'in işgalinden sonra sıranın kendisine geleceğini düşünüyordu ki tarih Sultanı yalancı çıkartmayacaktı. İşte Abdülkadir de O'nun bu korkusundan faydalanarak kendi mücadelesi için askeri ve siyasi destek sağlamak için Fas Sultanı'nın hakimiyetini tanımıştı¹³¹. (Bu tanıma 1830'dan önceki Osmanlı idaresini tanıma ile aynı şey değildi.) Aslındaysa Abdülkadir bağımsız bir lider olarak mücadele ediyordu.

¹³⁰ Ercüment Kuran, "Abdülkadir el-Cezâiri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.I, s.232.

¹³¹ Raphael Dangizer, *Abdülkadir and The Algerians*, s.214.

Abdülkadir halkına bu savaşı bir Hristiyan-Müslüman savaşı yani bir din savaşı olduğunu söyleyerek onların desteğini sağlamıştır. O'nun mücadelesi sayesinde Fransızlar iç kesimlere çok fazla sokulamamışlar ve sömürü yönetimleri Emir'in mücadelesi döneminde sahil kısımlarla sınırlı kalmıştır¹³².

Öte tarafta Fas Sultanı da ,Cezayirlilere verdiği destekte samimi olduğunu göstermek için, ilk etapta oğlunun komutasında 5000 süvari göndermişti. Cezayirli Kabileler de Fas Sultanı'na bağlılıklarını bildirerek orduya katılmışlardı. Fransa ise direnişin daha da güçlenebileceğinden çekinerek Fas'a bir nota vererek askerlerini derhal geri çekmesini bildirmişti. Fransa'nın bu tehdidinden çekinen Fas Sultanı 6 ay kadar Cezayir'de kalmış olan askerlerini geri çekmişti¹³³.

Abdülkadir adamlarıyla emirlik ve cihad üzerine sözleşmişti. Bu tarihten itibaren devletini kurmak ve iç cephede dirliği sağlamak için çalışmaya koyulmuştu.

Şeyh Abdülkadir işe, dağınık halde direnmelerini sürdüren güçleri bir araya getirmekle başlamıştı. Sürdürülen mücadeleye ideolojik bir karakter kazandırmıştı. Yer yer süren mevzi savunmalarını Cezayir'in geneline yaymayı başarmıştı.

Şeyh Abdülkadir'in liderliğe geçinceye kadar başarılı bir şekilde sürdürdüğü direnmesinin nedeni sadece düşmana karşı koyma cesareti sayesinde olduğu düşünülse de diğer bir önemli faktör de hareketin zamanla genişleyerek ideolojik bir mana kazanması ki bu ideolojiden kasıt İslâm olmuştu. Böylelikle halkın işgale karşı bilinçlenme süreci de başlamıştı¹³⁴. Direniş hareketi bölük pörçük sürdürülen savunma hareketlerinden çıkararak

¹³² Mahmut Şakir, a.g.e., s.404.

¹³³ Ferhat Deniz, *Cezayirde İslami Hareket*, s.32.

¹³⁴ Hasan Selim, *Cezayir Bağımsızlık Savaşı*, s.42.

sınırlarını genişletmişler ve hareketi “Cihad” dönüştürmüşlerdi ve bunda en büyük faktörü olan kişi Şeyh Abdülkadir olmuştur. O, tüm Cezayir Müslümanlarını, toparlamaya ve düşmana karşı birlikte savaşmaya çağırmıştı.

3. Abdülkadir'in Mücadeleye Başlaması

Abdülkadir, ilk hareketini Oran'da Müslüman halkı katleden ve bu hadiseden sonra zalim Pedro diye anılan General Pierre Boyet üzerine yapmıştı. 1832 Mayıs'ında Oran Eyaleti sınırları içinde, biri Nattah'da diğeri Burc'ı Resul Ayn'da iki çarpışma olmuştu¹³⁵. Bu küçük çaplı çarpışmalardan Abdülkadir galip çıkmıştı. Çarpışmalar küçük olmasına rağmen Abdülkadir'e sağladığı fayda oldukça büyük olmuştu. Çünkü bu çarpışmalar, Fransızların yenilgi alabileceğini göstermiş ve moralman bozuk olan, işgale uğramış bir halkı yüreklendirmiş ve dolayısıyla Abdülkadir bu çarpışmalarla çok büyük ün kazanmıştı. Bu çarpışmaların ardından baba Muhuyiddin tamamen idareyi oğluna bırakmıştı.

Emir Abdülkadir çevre kasabalarda ve Cezayir'in genelinde ustaca yönettiği akınlarda gücünü düşmanına da kabul ettirmiş ve stratejik üstünlük sağlamıştı.

Cezayirlilerin Fransızlara göre bir avantajı ülkeyi tanımaları olmuştur. Kendilerini koruyacak, gizleyecek ve düşmanın yerini bildirecek halk ise Abdülkadir ile işbirliği yapıyordu. Fransızlar ise bu olanaklara sahip olamamışlardır. Cezayirliler anavatanları için savaşırken Fransızlar ise istilacı olarak Cezayir'de bulunmuşlardı. Kısa sürede Abdülkadir Cezayir'de bir efsane haline gelmişti. Adamlarının başında umulmadık yerlerde ortaya çıkan Şeyh, Fransızlara hiç beklenmeyen yerlerde ani darbeler indirmiş ve birden

¹³⁵ Julien, a.g.e., s.83.

ortadan kaybolmuştu. Mücadelesi boyunca hiçbir zaman Cezayir Halkı'nın tamamını kendi etrafında toplayamasa da, zulme uğrayan Cezayir Halkı için bir umut ışığı ve buna keza Fransızların ise korkulu rüyası haline gelmişti¹³⁶.

Fransızlar bir antlaşma yapabilmek için Emir'e bir çok defa mektup gönderseler de Emir bu mektuplara olumlu cevap vermemişti. Şerri bir engel olmadığına kanaat getirdiğinde Fransızlar ile anlaşmayı kabul etmişti.

Bunun neticesinde 1834'ün Şubat'ına gelindiğinde Fransızlar ile Abdülkadir ilk antlaşmalarını yapmıştı. Antlaşma, Fransız Komutan Desmichels ile yapıldığından, Desmichels Antlaşması diye anılmıştır. (28 Şubat 1834) Bu antlaşma Abdülkadir açısından oldukça önemli olmuştur. Çünkü Fransızlar ilk kez Abdülkadir'i resmi bir belge ile tanımışlar böylece de liderliğini tasdik etmişlerdi. (Ancak bu tasdik üstü kapalıydı, 1837'daki Tafna Antlaşması'nda resmen belirtilecekti) Ayrıca bu antlaşmadan sonra Desmichels, Abdülkadir'e silah sağlamıştı. Abdülkadir de, Fransızların Vahran ve Müstağnem üzerindeki otoritelerini tanımıştı. Fransızlar da bu kentlerde yaşayan Müslüman ahalinin hamisi olarak Abdülkadir'i kabul etmişlerdi. Abdülkadir'in bu kentlerde görevlendirdiği vekillerin (elçiler) yanı sıra, Fransızlar da Emir'in kampında bir Fransız Subayı'nı vekil olarak bulundurmuşlardı. Müslümanların din özgürlüğüne, esirlerin değişimine, ticaretin serbest olmasına (Fransızlar ihtiyaç duydukları yiyecek maddeleri, yük ve binek hayvanları satın alırken yukarıda belirtildiği gibi Emir de onlardan barut ve silah alacaktı) ¹³⁷ Arapların Fransız Bölgesi'nde yaşamalarına izin verilmişti¹³⁸.

Fransız Gazeteleri bu antlaşmanın Fransa açısından kazançlı bir antlaşma olduğundan bahsetmiş ayrıca Abdülkadir'i Mısır Valisi'ne (Kavalalı Mehmet Ali Paşa) benzetmişlerdi. Fransız Politikacılar ise gazetelerin aksine

¹³⁶ Raimando Luraghi, a.g.e., s.279.

¹³⁷ Ferhat Deniz, a.g.e. , s.34.

¹³⁸ Raphael Dangizer, a.g.e., s.140.

bu antlaşmadan memnun kalmamışlardı. Hatta Desmichels'in yapılan antlaşmadan kendisine çıkar sağladığından kuşkulananmışlardır. (Desmichels antlaşmadan herhangi bir çıkar elde etmemiştir.)

Abdülkadir, Fransızlar ile çarpışmalarına yaptığı antlaşma ile ara verdikten sonra kendisinin liderliğini kabul etmeyen kabilelerden olan Darquvalara yönelmişti. 1834 tarihinde onlarla arasında bir savaş yaşanmıştı. Fransızlar ise bu durumdan Darquvalar'a düşmanlıkları yüzünden oldukça memnun kalmışlardı ¹³⁹.

4. Makta Savaşı

Fransız Generali Trazel Abdülkadir'i ele geçirmek için harekete geçmişti. 26 Haziran 1835 tarihinde Mulay İsmail Ormanı'nda General Trazel komutasındaki 2500 kişilik Fransız Birliği, Arapları ağır bir yenilgiye uğratmıştı. Fransızlar bu çarpışmada sadece 52 kayıp vermişlerdir.

Bu çarpışmadan 2 gün sonra Arapların intikamı feci olmuş ve Makta Geçidi'nde Fransızlara, Emir'in 1400 kişiden oluşan düzenli birliği Cezayir'deki o güne kadar yaşadıkları en büyük felaketi tattırmıştı. Fransızlar, 210 askerlerini kaybetmişlerdi. Abdülkadir'in zayıfatı daha çok olmasına rağmen bu çarpışma Abdülkadir'in zaferi olarak kabul edilmiş ve O'nun ününe ün katmıştır. Halk arasında Fransızların kaybının 4000 olduğu gibi bir söylenti yayılmış ve bu söylenti tüm Cezayir'de müthiş bir moral dalgasının yayılmasına yol açmıştı.

Zafer üzerine Abdülkadir, emri altındaki bölgelere elçiler göndererek zafer onuruna kutlamalar yaptırmıştı. Makta'dan sonra Abdülkadir, Fransızlar için artık sıradan bir rakip olmamıştır. O artık "İnananların Lideri" olmuştu.

¹³⁹ Jean Ganiage, *Historie Contemporaine Du Maghreb de 1830*, s.106.

Abdülkadir'de Makta zaferinden sonra camilerden halka, tüm kabilelere cihad çağrısı yapmıştı, çünkü Cezayir gibi bir toplumda destek sağlayabilmek için dinden faydalanmak şarttı. Bu amaçla ilk olarak Maskara Camisi'nden Kabile Şefleri'ne cihad çağrısı yapılmıştı.

Fransız hükümeti, Makta yenilgisini Fransız ulusal onuru için bir leke gibi görerek, General Trazel'i görevden almış ve yerine General Arlenges'i göndermişti. Cezayir'e Genel komutan olarak da General Clauzel atanmıştı.(10 Ağustos 1835)

Fransızların egemenliğine daha önce Darquwair ve Zmallah Kabileleri girmişti ve bu kabilelerin toprakları Fransızlar için oldukça önemli üsler haline gelmişti. Bu yüzden Abdülkadir buraları geri almak istemişti. Bazı kabileler de Fransızlara boyun eğmiş, hatta onlarla işbirliği yapar konuma gelmişlerdi. Abdülkadir o kabilelere de halifesi aracılığıyla mektup göndermiş, kendisine itaat etmeleri çağrısında bulunmuştu.

Barış döneminde Abdülkadir, düzenli süvarilerin komutanını Fransız Birlikleri'nin talimgahlarına göndererek onların çalışmaları hakkında bilgi edinmesini sağlamış ardından bu Fransız taktiklerini kendi askerlerine de göstermişlerdi.

Abdülkadir'in ordusunda sorunlardan biri de cephane temini olmuştur. Barış zamanında Abdülkadir için en iyi cephane kaynağı olan, can düşmanı Fransızlardı. Ancak savaş dönemlerinde cephane temin edilememişti. İşte bu süreçte Emir için en önemli cephane kaynağı Fas olmuştu. Emir bu açıdan da Fas Sultanı ve diğer idarecileri ile de iyi geçinmişti¹⁴⁰.

Abdülkadir, bir süre devlet düzenlemesi girişimleri ile uğraşmıştı (bu kısım ayrıca Abdülkadir'in devlet sistemi başlığı ile ileriki süreçte

¹⁴⁰ Raphael Dangizer, a.g.e., s.118.

belirtilecektir) Bu sıralarda kendisine ilk tabi olan Garis Halkı'na daha fazla yakınlaşmak onların güvenini daha çok sağlayabilmek için Garis Bölgesi'ndeki Maskarayı başkent yapmıştı¹⁴¹. Ancak daha sonra Fransız baskıları yüzünden burayı boşaltmak zorunda kalmıştı. 28 Kasım 1835'de karşı saldırıya geçen Fransızlar, önce 3 Aralıkta Habra Düzlükleri'nde Abdülkadir'in düzenli birliklerini yenilgiye uğratmışlardı. 6 Kasım'da ise General Clauzel komutasındaki Fransız Birlikleri hiçbir direnme ile karşılaşmadan başkent Maskaraya girmişler ve şehri yakmışlardı.

Abdülkadir'in önemli komutanlarından olan Muhammed bin Allal Mustaganem'e geçmişti. Burada Fransızlar ile giriştiği çatışmada, Fransızlara bir parça kayıp verdirdi, adamlarıyla Sidi Lahzar'a 50 km uzaklıkta olan Vahran'a doğru giderken bir çarpışma daha olmuştu. Cezayir birlikleri 100 kadar adamlarını kaybetmişlerdi. Arka arakaya çarpışmaların yaşandığı bu dönemde Abdülkadir adamlarıyla Mazgaran'da Fransız Birlikleri'ni 9 gün boyunca kuşatmış, ancak oldukça iyi direnen Fransızlara karşı muhasarayı daha fazla devam ettiremeyerek geri çekilmişti. Abdülkadir, Miloud ibn Amme komutasındaki adamlarını Blida'ya göndermiş, köylülerin sağladığı yardımlarla (at,silah ve asker yardımları) Blida'da da Fransızlar ile aralarında çarpışmalar olmuştu¹⁴².

Asıl büyük çarpışmalar Taharat yakınlarındaki Takdimat'ta olmuştu. 1835 tarihinde Garisden çekilip Takdimata yerleşen Abdülkadir üzerine saldıran meşhur Fransız General Bugeud burada Cezayir kuvvetlerini yenilgiye uğratmış ve Takdimatı ele geçirerek yakmıştı¹⁴³. Umr Asker'e çekilen Abdülkadir'i takip eden Le Mourosse komutasındaki Fransız Birlikleri ile Abdülkadir'in kuvvetleri arasında bir çarpışma daha olmuştu. Abdülkadir, Umr Asker'i de Fransızlara bırakmak zorunda kalmıştı. Fransızlar, Afgan'a

¹⁴¹ Muhammed ibn Abdülkadir el Cezairi, *Tuhfe*, s.166.

¹⁴² Muhammed bin Abdülkadir, *a.g.e.*, s.158-160.

¹⁴³ B.G.Martin, *a.g.e.*, s.76.

kadar ilerlemişler ve burada da Cezayir kuvvetlerini yenilgiye uğratmışlardı¹⁴⁴.

Abdülkadir, Fransızlar karşısında yenilgiye uğrayınca kendi tarafında olan bazı kabilelerin de ihanetine uğramıştı. Garabah, Beni Amar Kabileleri ihanet eden kabileler olmuştur. Bunlar Abdülkadir'in çadırını basarak, hükümdarlık alametlerini ve sancağını parçalamışlardı. Abdülkadir bu ihanet üzerine, mücadeleyi bırakarak Fas'a gitmeyi düşünmüştü. Ancak ihanet eden kabile liderleri yaptıkları işin yanlışlığına varınca yeniden Abdülkadir'e giderek af dilemişler, onun emrine girmişler ve Abdülkadir'i kararından caydırarak mücadeleye birlikte devam etmişlerdi.

İlerlemeye devam eden Fransızlar Tlemcanı almak için harekete geçecekler ve 15 Ocak 1836'da bir kez daha Abdülkadir'in birliklerini yenilgiye uğratarak Tlemcan'ı ele geçirmişlerdi. (Abdülkadir daha önceden şehri boşaltmış, şehirde sadece Kuloğulları – Türk melezler- kalacaktı)

Abdülkadir ard arda aldığı yenilgileri telafi edebilmek için yeni bir takım askeri ve ekonomik önlemler almaya çalışmıştı. Fransızlar ise Emir'in peşini bırakmamışlardı. 1836'nın Nisan'ında General d'Arlenges Tafna yönüne doğru harekete geçmişti. Abdülkadir ise daha önce esir aldığı Fransızların üzerinde bulduğu belgelerle bu harekattan haberdar olarak Fransızlara pusu hazırlasa da bir kez daha Fransızlar karşısında yenilgiye uğramıştı.

Bu dönemde Abdülkadir için tek iyi hadise ise 27 Ocak 1836'da Fas Sultanı'nın gönderdiği 3000 askerin Abdülkadir'in birliklerine katılması olmuştur.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Muhammed bin Abdülkadir, a.g.e., s.160.

¹⁴⁵ Raphael Dangizer, a.g.e., s.120-124

Abdülkadir, mücadelesini sürdürebilmek için dış yardım aramıştı. Çünkü Fransız Birlikleri'nin gelişmiş silahları karşısında mücadele edebilmek oldukça güç olmaya başlamıştı. Bu amaçla bir takım girişimlerde bulunarak, dönemin oldukça güçlü hatta Dünya hakimi devleti ve diğer taraftan da Fransa'nın en büyük rakibi İngiltere'ye başvurmuştu. İngiltere ile birlikte Osmanlı Devleti ile de yazışmalar yaparak kendisine destek sağlamaya çalışmıştı. Kurtuluş savaşı verdiği Fransızlar'dan da silah temin etmişti. Fransızlardan parayla sağladığı silahın yanında savaş meydanlarında yaptıkları yağmalar ile de cephane temin etmişler, hatta bazı silahları Cezayirliiler kendileri üretmişlerdi.

Abdülkadir 1835'te Tetuvan'daki İngiliz Konsolosu Drummouond Hay'e gönderdiği mektupla İngilizler ile iyi ilişkiler içine girmek isteğini ve onlarla ticaret yapmayı istediğini bildirmişti. Benzer bir mektup da, Cebelitarık'taki İngiliz idarecilerine gönderilmişti. Onlara, İngiliz tacirlerin Tanas Limanı'ndan serbestçe ticaret yapabileceği, buğday ve deri karşılığında silah, cephane ve sınai maddeler ile takas yapabileceği belirtilmişti. Ancak onun bu girişimlerinden herhangi bir sonuç çıkmamıştı. Abdülkadir, diğer bir girişimde bulunduğu ülke olan Devlet-i Aliye'den de benzer bir cevap almıştı. Osmanlı ile yapılan tüm görüşmelere rağmen bu görüşmelerden her hangi olumlu bir sonuç çıkmamıştır. Emir'in bu dönemlerde Osmanlı ile yazışmalarından, Fransa'ya karşı mücadele eden Osmanlı'nın Cezayir'deki son uzantısı olan Hacı Ahmed Bey ile arasının çok iyi olmadığı gözlenmişti. Emir'in Devlet-i Aliye'ye gönderdiği bir mektupta, Ahmed Bey'in kendisini Osmanlı'ya, Fransa ile işbirliği-ittifak yaptığı yönünde yanıltıcı bir bilgi verdiğini oysa ki böyle bir şeyin doğru olmadığını, Fransızlar ile arasında olan yakınlaşmanın şerren caiz olan bir hile olduğunu yani Fransızları kandırdığını söylemiş, kendisinin Osmanlı Sultanı'na bağlı olduğunu bildirmişti. Fransızlar ile yaptığı mücadeleyi de Sultan adına yaptığını mektubunda belirtmiştir¹⁴⁶. Yine başka bir mektubunda da Fransızların kendisi ile anlaşabilmesi için dört defa elçi

¹⁴⁶ İ.H.386.

gönderdiklerini ancak kendisinin teklifleri reddettiğini hatta olumsuz cevaplar vermesi üzerine Fransızların Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı aracı olarak kullandıklarını, bunun üzerine M.Ali Paşa'nın kendisine Fransızlar ile arabuluculuk teklifini kabul etmediğini bildirmiş ve padişahın vereceği kararlara uyacağını söyleyerek diğer mektubunda olduğu gibi kendisini saraya kötüleyenlerin olduğunu padişahın bunlara itibar etmemesi gerektiğini çünkü kendisinin padişaha bağlı olduğunu yinelemiştir¹⁴⁷.

Osmanlı ise Abdülkadir ile olan yazışmalarında, Emir'e Fransa'ya karşı mücadelesini devam ettirmesini tavsiye etmekten başka bir şey yapamamıştı. Abdülkadir, bir yandan İngilizler'in Fransa'ya olan düşmanlığını değerlendirmeye çalışarak bir yandan da Osmanlı'nın intikam alma düşüncesiyle kendisine yardıma bulunacağını ummuş ancak bu girişimlerinden herhangi bir sonuç alamayan Abdülkadir çok geçmeden Fransa'ya karşı ortak bir düşman daha bulmuştu. Bu Cezayir'in hemen dibinde bulunan Fas'tan başkası değildi. Fas halkı uzun müddet Cezayirliyle silah ve yiyecek göndermişti¹⁴⁸.

Abdülkadir, dış desteği isteği ölçüde sağlayamayınca ordusuna gerekli olan mühimmatı üretmek için endüstri kurmak istemişti. Tlimesan, Maskara, Milyana ve Midiya'da atölyeler açılmış ve Takdimat'da bir silah fabrikası kurulmuştu. Bu fabrikada süngü, top mermisi ve bazı silahların taklitleriyle, barut ve mermi imal edilmişti. Gerekli olan kimyevi maddelerse Cezayir Limanı'ndan sağlanmıştı. Diğer taraftan da Tunus ve Fas'tan gelen kervanlarla da kükürt ve yine bazı kimyevi maddeler sağlanmıştı. Kükürt temin edebilmek için Vanşaris Dağı'nda bir maden işletilmeye bile başlanmıştı¹⁴⁹.

¹⁴⁷ İ.H.533.

¹⁴⁸ Abdülcelil Temimi, *Buhus ve Vesaikfit-tarih el-Mağribi 1816-1871*, s.199.

¹⁴⁹ Julien, a.g.e., s.186.

Peki kurtuluş mücadelesi veren Cezayir Halkı, silah üretimlerinde ve diğer mühimmat ile ilgili gerekli bilgiyi nasıl sağlıyordu?

Top dökümü ve kumaş imalinde İspanya'dan getirilen teknisyenler kullanılmıştı. Silahların tamirat işlemlerindeyse Fransız esirlerden yararlanılmıştır. Silah fabrikalarında üretilen mühimmat haricinde bazı antlaşmalar ile de cephane sağlanmıştı.

Yeniden mücadeleye döndüğümüzde, Fransızlar, Abdülkadir ile mücadelede yeni yöntemler aramaya girişmişler ve yeni bir plan ile Abdülkadir'in karşısına çıkmışlardı. Buna göre Fransa, işgali kıyı bölgeleri - Cezayir, Oran, Bone ve çevreleri- ile sınırlı tutup geriye kalan bölgeleri Fransa adına kullanmak şartıyla 5 kabile reisine bırakmayı planlamıştı. Bu planın uygulanması için Paris'ten Bugeaud'u, Abdülkadir ile görüşmesi için gönderilmişti. Planın bu kısmı Cezayir ileri gelenlerinden çıkabilecek olan çatlak seslere karşı, bir kilometre taşı niteliğinde olmuştu. Bugeaud, 31 Aralık 1836'da *"Sevin ya da sevmeyin 6 ay içinde taşlar yerine oturacak "* düşüncesinde olmuştu.

Abdülkadir yeni bir barış antlaşması imzalama taraftarı olmasa da, Fransızlarla eşit koşullarda görüşmeyi Titteri Kabilesi üzerinde otorite kurmak için kabul etmişti. Abdülkadir, Damrémont'la aynı yönde girişimlerde bulunacak kadar akıllı bir adamdı. Bugeaud yalnız kendisi barış yanlısıymış gibi davranmıştı. Bugeaud, Damrémont'la aynı görüşte olmamış ve Fransa'dan gelen emre uymayarak, alınan yıllık vergiyi de teslim etmiş, Tlemsen Kampı'nı işgal etmiş, Abdülkadir'e, Titteri Beylik'ini vermişti.

5. Tafna Antlaşması

Fransızlar Cezayir'de zannettikleri kadar kolaylıkla ilerleyememişler, askeri mücadelenin yanı sıra siyasi girişimler ile zaman kazanılarak Cezayir direnişini zayıflatmaya çalışmışlardı. Mücadele ettikleri iki büyük rakipten birisini şimdilik susturmak için Abdülkadir ile bir antlaşma yapmayı böylece Abdülkadir'i bir süreliğine durdurup Konstantinli Hacı Ahmed'in üzerine yönelmişlerdi. Bu sayede de rakiplerini bire indirmişler daha sonrada onu sindirmeye çalışmışlardı. Bu amaçla Emir Abdülkadir ile 30 Mayıs 1837'de Tafna Antlaşması'nı imzalamışlardı. Bu antlaşmaya göre:

- Abdülkadir, Fransa'nın Afrika'daki hükümranlılığını tanıyacaktı
- Fransızlar, Cezayir Şehri'ni ve sahili ile Mitidja'yı alacaklar
- Başta Oran şehri olmak üzere Cezayir'in 2/3'si Abdülkadir'e bırakılıyordu¹⁵⁰. Bu üçte ikilik topraklar arasında bulunan şehirler; Maskara, Tlemcen, Miliana, Medea, Sebaou, Hamza, Medjana, Ziban, Sahara idi.
- Abdülkadir, Fransızlara 30.000 kg buğday, 30.000 kg arpa, 5000 sığır verecek, kendiside Fransızlardan barut ve silah satın alabilecekti¹⁵¹.
- Emir, Fransız uyruğundan olup kendi tarafına kaçan suçluları geri verirken, kendi bölgesinde suç işleyip firar edenleri geri alabilecekti.
- Emir, Fransızların elindeki kentlerde birer temsilci bulunduracak, Fransızlar da aynı şekilde Emir'in kampında temsilci bulundurabileceklerdi¹⁵².
- Arapların Fransız Bölgesi'nde yaşamasına izin veriliyordu.
- Abdülkadir'in Fransız Bölgesi'nde yaşayan Türkler ile ilgili hiçbir yönetsel hakkı olmayacaktı.

¹⁵⁰ Colette Et Francis Jeanson, *L'Algerie Hors laloi*, s.35.

¹⁵¹ Esat Daybelge, *a.g.e.*, s.34.

¹⁵² Faik Bulut, *a.g.e.*, s.55.

- Abdülkadir kendi bölgesine yerleşecek, Fransız (Avrupalı) göçmenleri engellemeyecek, onların ev yapmasına ve toprak almalarına izin verecekti.
- Abdülkadir'in başka devletlerle ticaret yapması yasaklanıyordu. Ticaret, Fransızların iznine bağlı olacaktı.
- Abdülkadir'in hakimiyetindeki bölgelerdeki Müslümanların Fransız bölgelerine yerleşebilmelerine izin verilecek.
- Fransızların elindeki bölgelere de yaşayan Cezayirli'lere din özgürlüğü verilecekti¹⁵³.

Tafna antlaşması iki liderin de kendi taraflarında itibarlarının zedelenmesine neden olmuştu. Bugeud açısından birçok Fransız, O'nun baş düşmanlarının gücüne destek vermesini anlayamamıştı. Tafna Antlaşması'nda bazı gizli maddeler yer almıştı. Antlaşma, Fransızca ve Arapça olmak üzere iki metinden oluşmuştur. Fransızca metinde Abdülkadir'e verilen ayrıcalıklar gizlenmişti. Fransızlar bundan dolayı da Bugeud'un kişisel olarak çıkar sağladığını düşünmüşlerdi.¹⁵⁴ Gerçekten sonradan Bugeud'un Abdülkadir ile 180.000 frank karşılığında generalin İspanya kanalıyla Emir'e 3000 tüfek sağlaması konusunda anlaşmışlardı.

Bir önceki antlaşma olan Desmichels Antlaşması'ndan Tafna Antlaşması daha fazla önem arz etmiştir. Bu iki antlaşmanın benzer maddeleri olduğu gibi aralarında bazı farklılıklar da vardı. Bu farklılıklar da Tafna'nın daha çok önemli olmasını sağlıyordu. Fransızlar, Desmichels'de Abdülkadir hakimiyetini resmen değil üstü kapalı olarak kabul etmişlerken Tafna Antlaşması ile Abdülkadir'i resmen tanımışlar, üstelik Desmichels'den daha fazla bölgede onun egemenliğini teyit etmişlerdi. (Cezayir'in 2/3'si) Aynı şekilde Abdülkadir de Fransızların Cezayir'deki varlığını artık resmen kabullenmişti. Yalnız antlaşmanın Arapça metninde bu belirtilmeyecekti¹⁵⁵.

¹⁵³ Raphael Dangizer, a.g.e. , s.139.

¹⁵⁴ John E.Flint, *History of Africa*, s.110.

¹⁵⁵ Raphael Dangizer, a.g.e., s.140.

Emir'in Fransızlara verdiği ödünlerin çoğu (Emir'e göre) sembolik ve bunların olumsuz etkileri kolaylıkla ortadan kaldırılabilirdi. Emir'in verdiği ödünler:

- Fransız hakimiyetini tanınması.
- Fransız Bölgesi'nde yaşayan Müslümanlar üzerindeki otoritesinin kalkması.
- Müslümanların Abdülkadir'in hakimiyetindeki bölgelerden Fransız Bölgeleri'ne yerleşebilme izni.
- Yabancılarla ticaretinin yasak olması.

Emir Abdülkadir bu maddeleri Arapça metinde gizlemiştir. Kendi şeflerinden dahi antlaşmanın bu kısımlarını gizlemiştir. Ancak Abdülkadir'in imajı açısından daha kötü sonuçları olmuş, Bugeud ile yapılan antlaşmanın gizlendiği düşünülen maddeleri hususundaki dedikodu kulaktan kulağa dolaşmaya başlamıştı. Siyasal açıdan bu söylentinin Emir'e zararı çok fazla olmuştur. Çünkü rakibi olan Durquwalar'ın Lideri El Hac Musa bundan faydalanmıştı. Cezayirlilerin çoğu hem dinsel açıdan hem de siyasal açıdan bunun bir ihanet olduğunu düşünmeye başlamışlardı. Abdülkadir de zedelenen imajını düzeltmek için 1839'a kadar Fransızlar ile esir değiş tokuşu ve bazı askeri konular dışında görüşme yapmamıştır¹⁵⁶.

Tafna Antlaşması'ndan sonra Abdülkadir, hakimiyetini güçlendirebilmek için birtakım faaliyetlere girişmiş, kendisine muhalif olanları sindirmek istemişti. Doğu bölgesinde hakim güç Abdülkadir olmuş ve Batı merkezde de konumunu sağlamlaştırmıştı¹⁵⁷. Abdülkadir, Fransızlar ile sürekli bir barışı devam ettiremeyeceğinin, barış döneminin Fransızlar tarafından zaman kazanmak ve Hacı Ahmed'i saf dışı bırakmak için kullanıldığının, kendisine tekrar dönüleceğinin farkına varmıştır.

¹⁵⁶ B.G.Martin, a.g.e., s.79.

¹⁵⁷ John E.Flint, a.g.e., s.111.

Hakimiyetini güçlendirmek için yaptığı ilk faaliyet ise Ticanniler üzerine düzenlediği saldırı olmuştu. Nasıl ki Fransızlar Tafna Antlaşması'nı fırsat bilip Konstantin Hakimi Hacı Ahmed'in üzerine yönelmişti. Abdülkadir de aynı şekilde Cezayir direnişini tek elde toplayabilmek ve Cezayir'in tek hakimi olabilmek için dini aristokratları da arkasına alıp Cezayir'in en büyük kabilelerinden bir tanesi olan Ticanniler üzerine hareket etmiştir. Abdülkadir, 1838 tarihinde, kendi kuvvetlerinden daha üstün olan Ticanni birlikleriyle Ain Mahdi'de mücadeleye girişmiştir. Ancak Abdülkadir, Ticannilere karşı giriştiği mücadeleyi kaybedeceğini anlayınca Fas kralından yardım istemiştir. Abdülkadir, Fas Kralı'nın gönderdiği silah ve askerler sayesinde Ticanniler'i yenilgiye uğratarak Cezayir'deki gücünü sağlamlaştırmıştır¹⁵⁸. Ain Mahdi Savaşı ile Ticaniler'e başkentlik görevi yapan Ain Mahdi Şehri ve ahalisi, Abdülkadir'in hakimiyeti alanına girmiştir.

Abdülkadir, savaş ile Cezayir'in tek hakimi olmaya çalışırken diğer taraftan da siyasi girişimlerde bulunarak gücünü arttırmaya çalışmıştı. Bu amaçla uzun zamandır birbirleriyle savaşan Maghzen ve Raia Kabileleri'ni barıştırarak aralarındaki savaşa son vermiştir. Bu barışın sağlanmasından sonra iki kabile de Abdülkadir'in himayesine girmişti.

Abdülkadir'in diğer bir girişimi de zengin ve güçlü ailelerin etkisini kırması olmuştu. Önemli bir güçte kendisine yakın gördüğü Maraboutlar'ın desteğini sağlamış ve Marabout Kabilesi'ne mensup olan insanları önemli görevlere getirmişti¹⁵⁹.

Diğer taraftan yeniden Fransa cephesine döndüğümüzde, Tafna Antlaşması'nın çok uzun sürmeyeceği, antlaşmanın yapısından belli oluyordu. Çünkü Fransa, Cezayir'in tamamına göz dikmiş olmasına rağmen Tafna ile Bugeaud'un Fransa için elinde tuttuğu iki küçük köşeye karşı Abdülkadir'in elinde Cezayir'in üçte ikisi bulunuyordu. Dolayısıyla da Fransa

¹⁵⁸ Jean Ganiage, a.g.e., s.111.

¹⁵⁹ Collette Et Francis Jeanson, a.g.e., s.36.

böyle bir antlaşmaya uzun süre sadık kalamazdı. Fransa, koşullar artık gerçek niyetlerini gerçekleştirecek ölçüde elverişli konuma gelmeye başlayınca Tafna Antlaşması'na göre belirlenen sınırları ihlal etmeye başlamış, bu durum da Abdülkadir ile Fransızlar arasında yeniden savaşların başlamasına sebep olmuştu.

Amerikan Parlamentosu'nda bulunan İtalyan Tüccar Carlo Garavini, Abdülkadir'in kendisiyle yaptığı görüşmeden sonra Amerikan Parlamentosu'nda Cezayirliler'i de temsil etmeye başlamış ancak Fransız Hükümeti'nin buna karşı çıkması sonucu Cezayirlileri temsil etmekten vazgeçmişti. Bu Fransızlar ile Abdülkadir arasında oluşan çatlaklardan bir tanesi olmuş, hemen bunun akabinde Abdülkadir, Fransız egemenlik bölgesinde kalan topraklardaki Cezayirlileri kendi tarafına çekebilmek için casusları aracılığı ile kendi tarafına göç ettirmeye çalışmıştı. Bir kısım halk buna uyarak Abdülkadir'in egemenliğindeki topraklara göç etmişlerdi. Emir, Fransız egemenliğindeki Kahna Kabilesi'ni de mektup göndererek kendi bölgesine gelip hakimiyetine girmesi yönünde çağrı yapmıştı. Fransız Bölgesi'nde bulunan Tlemcanların, Abdülkadir'in idaresine girmesi Tafna'nın ihlali olarak düşünülen diğer bir hadise olmuştu. Yine Abdülkadir, Fransız Bölgesi'nde kalan Müslümanlardan vergi toplamaya başlaması da Tafna Antlaşması'na aykırı olunca Fransızlar ile arasındaki sorun daha da büyümüştür.

Fransızlar ise Konstantini ele geçirdikten sonra yayılmacı politikalarına devam etmişlerdi. Fransız Hükümeti tarafından Cezayir'e ayrılan bütçenin iki katına çıkartılması yayılmacı politikanın artacağıının göstergesi olmuştur.

Diğer yandan Fransızların idareleri altındaki Cezayirlilerden çok yüksek oranda vergi almaya başlaması halkın huzursuzluğunu arttıran diğer

bir etmen olmuş, tüm bu gelişmelerle Tafna Antlaşması'nın sona ermeye başladığının sinyalleri verilmişti¹⁶⁰.

Abdülkadir, Cezayir Şehri'nin güney kısımlarını, Biskra'yı ve Ziban'ı işgal etmiş, Fransızlar da Konstantin'i vermeyerek saldırıya yanıt vermişlerdi. Sonuçta mütareke ancak iki yıl yürürlükte kalmıştı.

Fransız egemenliğinin genişlemesi, Abdülkadir'le bir savaşı kaçınılmaz kılmıştı. Abdülkadir bir süredir kendi eyaletini genişletme planları kurmuş ve 10.000 kişilik bir düzenli ordu oluşturmuştu. Oran ve El Oued civarındaki göçebeleri sürmüş, yerlerine kaçak Biskra Bey'i Ahmet'i ve birliklerini yerleştirmişti. Düşman, Tijaniyya Kabilesi'nin karargahını dağıtmış ve onları vergiye bağlamıştı.

6. Abdülkadir'in Cezayirli Rakipleri İle Mücadelesi

Abdülkadir'in Ticaniler haricinde de rakipleri ve düşmanları olmuştu. Zaten kabilelerin bu ayrılığı ve düşmanlığı Fransızların rahat hareket etmesini sağlayan ana faktördü. Abdülkadir'i en çok uğraştıran iç mevzuların başında mehdilik iddiası ile ortaya çıkan kişilerin ona karşı kabileleri kışkırtmasıyla yaşadığı iç isyanlardı. Fransızların zulümlerinin en şiddetli olduğu dönemlerde insanların dini hassasiyetlerini kullanıp onlara mutluluk vaat eden kişiler Kuzey Afrika'da yaygın olan bir inanıştan besleniyorlardı. Mehdilik inanışı. Bu inanca göre Allah'ın gönderdiği, görevli kıldığı kutsal bir insan, onları zulümlerden kurtaracaktı. Şerif el Hac Musa da bunlardan birisi olmuş, Vanşaris Dağı civarında mürit toplamaya başlamıştı. Emir'in (Abdülkadir) Fransızlar ile antlaşmasının şeriata aykırı olduğunu savunarak, Emir aleyhinde propagandalarla Abdülkadir'e sempati duyanları kendi

¹⁶⁰ Richird Tlemcanl, *State and Revolution Algeria*, s.33

tarafına çekmeye başlamış, bu sayede de Emir'in elinden "İslam askeri" unvanını almaya çalışmıştı¹⁶¹.

Musa hakkında mehdilik söylentileri bir çok kırsal toplumda görüldüğü gibi abartılar ile yayılmıştı. Musa'nın bir ekmeği binlerce küçük parçaya bölüp bir orduyu doyurduğu, bir tencere yemeği yüzlerce kişiye yedirdiği gibi iddialar bunlardan bazılarıydı. Şeyh Musa'nın askerleri de şeyhlerine inanıp, çarpışmalarda kendilerine kurşun yada top mermilerinin işlemeyeceğini düşünecek kadar inanmışlardı. Bu da Cezayir'de dinin ne kadar kuvvetli ve etkili bir güç olduğunu göstermektedir.

Şeyh Musa, Abdülkadir'e gönderdiği mektupta, onun ve adamlarının kendi emrine girmesini istemiştir. Abdülkadir, Şeyh Musa'nın düzenbaz olduğunu düşündüğünden kurtuluş mücadelesinin amacından sapacağını, bu yüzden de değil Musa'nın emri altına girmeyi onunla birlikte hareket etmeyi bile kabul edemeyeceğini söyleyerek Musa'nın teklifini reddetmiştir. Aralarında herhangi bir antlaşma sağlanamayınca 1835 tarihinde Emir'in kuvvetleri ile Şeyh Musa'nın kuvvetleri arasında bir savaş yaşanmış, Şeyh Musa'nın birlikleri ağır bir yenilgiye uğramış ve Musa'nın etkinliği böylelikle ortadan kalkmıştır.

Abdülkadir'in uğraştığı diğer bir iç sorun ise Irak'tan gelen bir göçmen olan Abdullah el-Bağdadi olmuştur. Bağdadi, Kadiriye Tarikatı'ndan olup, tarikatın kurucusu olan Abdülkadir Geylani'nin soyundan geldiğini iddia etmişti. Tabii ki bu, etki alanı oluşturup halkı kendi etrafında toplamak için kullandığı bir yöntemdi. İleri gelen eşrafın güvenini sağlar sağlamaz O da kendisini methi ilan etmişti. Zanahira ve Evlad-ı Muhtar Bölgesi'nde faaliyet gösteren Bağdadi, Abdülkadir'in bu bölgeden vergi almasını da kendi lehine kullanmıştı. Kendisinden vergi toplanan halkın Abdülkadir'e tepkili olması, Bağdadi'nin etkinliğini arttırmış taraftarlarını genişletmişti. Bu gelişmeler

¹⁶¹ Marcel Emerit, *La Resistance Algerienne a l'Epoque*, s.201.

üzerine Abdülkadir bir ferman yayınlayarak isyan edenlerin hepsinin teslim olmasını, aksi takdirde bölgeye askerleri ile girdiğinde her şeyi yağmalayacağını ilan etmişti. Bu ilan El-Bağdadi ve isyancıların hepsinin Abdülkadir'e teslim olmasını sağlamıştı. Emir isyancıları affetmiş, Bağdadi'yi de Fas' a göndererek bu hadiseye son vermişti.

7. Fransızlar İle Mücadelenin Yeniden Başlaması

Abdülkadir yeni bir savaşın çıkacağını sezinlediği için hazırlıklar yapmaya girişmişti. Fas ile yaptığı görüşmeler sonucu Fas'tan aldığı yardımlar ile ordusunu oldukça kuvvetlendirmişti. Fas'ın ardından Tunus 'dan da yardım almaya başlamıştı. Tunus'tan gelen yardım siyasi olmanın ötesinde Tunus ile yapılan ticari ilişkilerin karşılığında olmuştur. İngilizler ile yapılan görüşmeler sonucunda askerlerinin önemli bölümünün silahlanmasını sağlanmıştı. Askeri hazırlıkları sonucu kendisine güveni artan Emir, Fransızlar ile barışın sürmesinin dolayısıyla Müslüman halkın kurtuluşunun uzamasının kendisine olan dini desteğini sarsabileceğini düşündüğünden cihadı yeniden başlatmaya karar vermişti. Bu sebeplerle Abdülkadir, 1839'da Fransızlara yeniden cihat ilan etmişti¹⁶². Tam bu dönemlerde de Fransızlar, Abdülkadir'in Konstanti'e kadar hakimiyetini genişletmesinden huzursuz olmuşlar ve bu sebeple Abdülkadir ile görüşmek istemişlerdi. Abdülkadir ise onların bu isteğine ret cevabı vermişti. Bu cevap, Fransızlar'ın Valée'nin idaresindeki askerleriyle beraber Konstantin'den Cezayir'e yürütmesine sebep olmuştu. Bunun üzerine bu yoldaki tek geçidin kendisi tarafından korunmasını fırsat bilen Abdülkadir, Valé'ye savaş açtığına dair haber göndermişti. Yanında 40.000 adamı bulunan Valée, ilerlemeye devam etmiş sonuçta da Cezayir'i Konstantin'e bağlayan Biban Geçidi'ni ele geçirmişti¹⁶³.

¹⁶² Charles R. Ageron, a.g.e., s17.

¹⁶³ Ercüment Kuran, "Abdülkadir el-Cezâiri", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.1, s.232.

Bu hadise üzerine 19 Kasım 1839'da Abdülkadir Fransızlara karşı "cihad-ı mukaddes" ilan etmiş, küçük ancak hareket kabiliyeti yüksek birliklerini Fransızlar üzerine sevk etmişti.

Abdülkadir, 20 Kasım 1839'da Fransız göçmenlerin Mitidjada kurduğu bir çok çiftliği tahrip etmiş, Fransızlara ait askeri üslere de önemli ölçüde zarar vermişti. Bu defa göç sırası Avrupalılara gelmişti! Avrupalı göçmenler, Mitidja'nın yakılmasından sonra Cezayir kentine sığınmışlardı. Abdülkadir, Oran ve Titteri'de bulunan Fransız Kolonileri'ne saldırarak Fransız Askeri Kampları arasındaki iletişimi kesmişti. (Bu sıralarda bir Fransız gemisi ele geçirerek içindeki mühimmata da el koyacaklardı) Tüm bu süreçte Fransızlar ağır kayıplara uğrayarak birkaç sahil kasabasına sığınabilmışlerdi.

Böylece Emir Abdülkadir'in gücü ve ünü 1840'ta zirveye ulaşmıştı. Ancak yeniden başlayan mücadelenin başlarında, Abdülkadir, Fransızlara karşı üstünlüğü uzun sürmemiş, bu durum kısa sürede değişmişti. Emir'in gücü zirveye ulaşmıştı ulaşmasına ancak askeri ve ekonomik güç olarak durumu çokta iç açıcı bir görüntü sergilememişti. 1840'da asker sayısı en çok 80.000 kişiye (büyük kısmı düzensiz birliklerdi) ulaşmıştı. Fransızlar ise çok iyi eğitilmiş, birikimli ve iyi silahlarla donatılmış, her türlü mühimmatı bulunan birliklere sahip olmayı başarmıştı. Ayrıca 1840 Mart'ına gelindiğinde Fransız Birlikleri'nin sayısı 40.000'den 58.000'e yükselmişti ki zaman içinde Fransız Askeri'nin sayısının 100.000'i geçtiği belirtilmiştir¹⁶⁴. Fransızlar da Emir'in bu başarılarına karşı atak olarak 1840 tarihinde, Fransa'nın Cezayir sorumlusu olarak Thiers, Abdülkadir'i tek yenilgiye uğratan kişi unvanına sahip Bugeaud'u görev başına getirmişti. Bugeud ismi, özellikle de Fransızların Abdülkadir karşısında üstün konuma gelmesinde çok önemli yere sahip olmuştur.

¹⁶⁴ Raphael Dangizer, a.g.e., s.45.

8. Abdülkadir'in Mücadeleyi Kaybetmesi Fransızların Cezayir'i Tamamen İstilas 1841-1847

Fransızların Cezayir siyaseti ile ilgili görüşlerinde, Bugeud ile birlikte değişiklikler olmuş, artık tüm Afrika'yı işgal etme düşüncesinin bir basamağı olarak Cezayir'i tamamen zapt etme yanlısı bir hal almıştır.

Bugeud “ Cezayir'i ele geçirmek imkansız, çünkü Cezayirliler çok vatansever ve dinlerine bağlılar ve savaşmaya çok istekliler bu yüzden Cezayir küçük savaşlar ile alınamaz ancak büyük savaşlar ile ele geçirilebilir”¹⁶⁵ diyerek Cezayir direnişini tamamen ortadan kaldırmayı amaçlamıştı.

Cezayir'deki Sult Hükümeti ve Guizot Dış İşleri Bakanlığı'yla 1841-47 yılları arasında yaklaşık 6 yıl boyunca Bugeaud, askeri bir otorite sağlamayı başarmıştı. Tüm istekleri yerine getirildiğinden beklenilenin üzerinde bir sayıyla 1842'de 83.000 olan öldürülmüş yerli asker sayısının 1846'da 108.000'e yükselmesine sebep olmuştur.

Bugeud Fransa'dan askeri taleplerini arttırması sonucunda Cezayir'deki Fransız ordusunun gücü önemli ölçüde artmıştı. Fransızların işgal sırasında kullandıkları askerlere lejyon adı verilmişti. Bu birlikler yaklaşık 80.000 askerden oluşmuştu ve bunun da 2/3 si Cezayir'de kullanılmıştı. Bu askerler Fransa'daki hükümlüler yada Fransız olmayan Avrupalılardan meydana gelmiştir (İçlerinde Alman, Macar, İspanyol ve İtalyanlar oldukça fazlaydı.)¹⁶⁶. 1840 yılında Bugeud komutasındaki Cezayir'deki Fransız ordusu, tüm Fransız ordusunun üçte biri büyüklüğünde yani 108.000 kişilik bir askeri güce ulaşmışlardı. Elindeki bu avantajlarla Bugeaud, sonunda Abdülkadir ile olan mücadelesini kazanmıştı, bu da birinci

¹⁶⁵ Andree Dore, *Des Françaises d'Algerie*, s.1

¹⁶⁶ Cezayir Harbinden Vesikalar, s.1.

sınıf bir komutan ve askeri bir dahi olarak görülmesine sebep olmuştu. Pitois'e göre Bugeaud, askeri bilgisini ve Fransız savaş taktiklerini Cezayir'e çok iyi uygulamış "Arapların peşinden koşmamalıyız, onları tarım yapmalarını engellemeli ve onların organize olmalarını önlemeliyiz" demiştir. 1847'den itibaren Arapları pasifize ederek onları bir anlaşma zemini aramaya itmiştir.

Abdülkadir ile olan mücadelesine yeniden dönersek, Bugeud, başarılı askeri taktikleri ile (Bugeud, Abdülkadir'in harp taktiğine uygun şekilde kendi birliklerini de teşkilatlandıracaktı.) Abdülkadir'in iki başkentini yıkmış, ileri gelen kabileleri ve kendisini besleyen yerleşim yerlerini etkisiz hale getirmiştir. Abdülkadir'de ilginç bir yöntem uygulayarak başkentini yeniden yıkılmasını önlemişti. Emir nereye giderse Fransız komutan Bugeud peşinden takip etmişti. Emir de belli bir şehri merkez edinmek yerine daha önce tarihte görülmemiş bir uygulama ile seyyar bir başkent kurmuştur. Zemmale adı verilen seyyar başkent, siviller için ideal bir sığınak askerler içinse iyi bir hareket üssü olmuştu¹⁶⁷. Ancak başkentini seyyar olmasına rağmen Bugeud, 16 Mayıs 1843'te burayı da basmayı başarmıştır. Fransızlar bu baskını oldukça az bir kuvvetle gerçekleştirmiş ancak Abdülkadir'e ozamana kadar ki en büyük darbeyi indirmişlerdi. O sıralarda Zemmale'de daha ziyade sivillerin bulunması Fransızların işini kolaylaştırmıştı.¹⁶⁸ Ülkenin diğer taraflarında bulunan Abdülkadir taraftarları ise liderlerinin yanına giderek Fransızlarla mücadele etmek istemişlerse de başarısız olmuşlar ve bir bir öldürülmüşlerdir. Fransızlar Tagdemt, Maasker ve Tiemsen şehirlerini ele geçirerek Abdülkadir'in haberleşmesini kesmişler ve tarımsal üretime el koymuşlardır. İlaşe sağlamakta zorlanan, Kabileler ile olan irtibatı zorlaşan Abdülkadir, 1843'de kaynakları tükendiğinde Fas'a sığınmak zorunda kalmıştır.

¹⁶⁷ Ferhat Deniz, a.g.e., s.36.

¹⁶⁸ Magali Morsy, North Africa 1800-1900, s.141.

Abdülkadir burada Fas Sultanı'nı Fransızlar ile mücadele etmesi için kışkırtmış ve bunda da başarı sağlamıştır. Ancak Fas Sultanı aynı başarıyı sağlayamamıştır.

Bu arada Cezayir'de ise Bugeaud, savaşın kanlı kısmının bittiğini deklare etmiş ve 1844 ilkbaharında Kabiliye'nin batısında hala Abdülkadir'in görevlendirdiği bir kalfa tarafından yönetilen bölgeyi otoritesi altına almıştır.

Abdülkadir'in tesiriyle, batıdan, Fas'tan gelen birlikler mücadeleye devam etmişlerdi. Oudja yakınlarında, İslı Vadisi denilen bölgede Sultan'ın oğlu Sidi Muhammet idaresindeki 30.000 kişilik Fas Kuvveti ile Bugeaud idaresindeki 11000 kişilik Fransız Kuvveti arasında cereyan eden savaşta Fas Birlikleri ağır bir yenilgi almışlardı (14 Ağustos 1844) . Savaş sonunda yapılan Treaty Antlaşması sonucunda Oudja da Fransızların eline geçmiştir¹⁶⁹.

Fas'ın Fransızlar karşısında yenilmesinin ardından Abdülkadir Fas'tan çıkmak zorunda kalmış daha doğrusu Fransa'nın sıkıştırması sonucu Sultan Abdurrahman, Emir'i Fas'tan çıkartmıştır. Bunun üzerine Abdülkadir sindirilmiş kabilelere çağrıda bulunmuştur. Faslı bir sülale olan Tayyibiye Oran, Titteri ve Hodna'nın dağda yaşayan kabilelerine Müslüman lideri Mehdi aracılığıyla cihat çağrısında bulunmuştur.

Abdülkadir 1845'te son galibiyetini almış, Sidi İbrahim mevkiinde Fransız avcı kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştı.

Mücadele için elinde hiçbir güç kalmayan Abdülkadir, Fransızlar ile bir anlaşma yaparak 23 Aralık 1847'de Fransızlara teslim olmuştur. Böylece Cezayirli'lerin kurtuluş mücadelesinde bir dönem daha kapanmıştı. Öte yandan Fransızlar ise sözlerinde durmayarak Abdülkadir'i Fransa'ya göndermiş, hapis cezasına çarptırmışlardı. 1852 tarihinde II.Cumhuriyetin

¹⁶⁹ C.R.Pennell, *Morocco Since*, s.49.

Cumhurbaşkanı olan ardından da III.Napolyon adıyla II.İmparatorluğu ilan eden Louis Napolyon, Abdülkadir'i serbest bırakmıştı. Abdülkadir ile beraber Arap egemenliğinde bir devlet hayali de yok olmuştu. Ancak o günden bugüne kadar Abdülkadir adı hafızalardan silinmemiştir.

Osmanlı Toprakları'na iltica eden Abdülkadir, önce Bursa'ya yerleşmiş ancak Bursa'da büyük bir deprem meydana gelmesi üzerine Bursa'dan Şam'a geçmiş ve ömrünün son günlerini Suriye'de geçirmiştir.

Şam'da sürgün günlerini geçiren Abdülkadir, burada bulunduğu girişimler sonucu yıllarca mücadele ettiği Hristiyanları Dürzilerin elinden kurtararak tarihe kendisiyle ilgili son notlarını düşürmüştür¹⁷⁰.

Cezayir Direnişi Abdülkadir ile son bulmamış ancak 19.y.y.'da, bir daha onun dönemindeki kadar güçlü ve uzun soluklu olamamıştı.

Abdülkadir ile aynı dönemde mücadeleye başlayan Konstantin eski Bey'i Hacı Ahmet Bey, dağlarda bir isyan organize etmek istemiş ancak bunda başarılı olamamıştı. Öte yanda Kabiliye, Oran ve Konstantin'de başlatılan isyanlar hep bastırılmıştı. 1848'de Zaatcha, 1852'de Laghouat, 1854'te Touggourt'daki girişimler de engellenmişti ve bundan böyle Cezayir, Fransızlar tarafından zorla da olsa kontrol altına alınmıştı.

9. Abdülkadir'in Devlet Sistemi

Cezayir'de bir devlet sistemi kurabilmek oldukça zor olmuştu. Türkler dahi 300 yıllık idare sürecinde kendi kurallarını ancak kabullendirebilmişlerdi ki Türklerin çok güçlü oluşu ve etkili kanunları bunu mümkün kılmıştı. Abdülkadir, Berberiler ile Arapların arasında ayrımın, anarşinin ve kaosu olduğu bir ortamda Fransızlara karşı bağımsızlık mücadelesinin en temel

¹⁷⁰ Giacomo E.Carretto, *Akdenizde Türkler*, s.55.

soruna dönüştüğü bu dönemde yönetimini kabullendirmiş, bir devlet teşkilatı kurmayı başarmıştı.

Osmanlılardan 3 yıl sonra ilk kez bir devlet sistemi kurulmuş, üstelik bu sistem yerli bir devlet olmuştu. Abdülkadir'in öngördüğü yönetim tamamen teokratikti. Bu bağımsızlık yanlısı modern düşüncelerin yanında şariat yönetimini getirirken tüm Osmanlı ve Avrupalı yönetim birimlerinde kurtulmayı hedeflemişti. Buna karşın yönetimi altındaki kabilelerde Türkçe olan 'Ağa', 'Ağalık' ve 'Kalfalık' gibi kullanımlara yer vermiş, askeri konularda ise Fransız ordu düzenini aynen uygulamıştı.

Mücadelesinin başlarında, Cezayir'de Abdülkadir'in hakimiyeti, Fransızlardan daha fazla alana yaygındı. Cezayir topraklarının 2/3'si O'nun yönetimindeydi.

Cezayir Devleti, 1832 tarihinde bir çok kabilenin verdiği destekle oluşmuştu.

Abdülkadir'in yaptığı ilk işlem, kendi içlerinde bölümlere ayrılan sekiz kalfalık kurmasıydı. Oysa daha önce, Cezayir Osmanlı idaresindeyken 4 Türk eyaleti bulunurken bunların sayısını 8'e çıkarmıştır (Ancak doğal olarak bu eyaletler bundan böyle Türk Eyaleti olamayacaktı.). Abdülkadir kendi seçtiği kişileri, bu eyaletlerin her birine idareci olarak göndermişti. Bunlara halife denilmiş, halifeler de kendi içinde ağalıklara bölünmüştü. Ağaların her birinin idaresi altında birkaç tane kabile bulunmuştur. Kabileler de şeyhlerin idaresi altına alınmıştır. Şeyhler ise kabile içerisinden seçilmişlerdi. Abdülkadir, kabilelerin bölünmüşlüğüne devam ettirmiş ve sadece kendisi ile irtibat kurmaları sağlamıştı. Bu, önceki Türk idaresinden kalan bir yönetim şekliydi. Böylece kabilelerin birleşmesi engellenmişti¹⁷¹. Seçimle işbaşına gelen bir şura meclisi oluşturmuştu. Bu meclis, devlet işlerinin yürütülmesinde ve

¹⁷¹ Raphael Dangizer, a.g.e., s.214.

halkın dertleriyle ilgilenmekte Abdülkadir'e yardımcı olmuştu. Her eyalet ahali denilen bölümlere onlar da kabilelere ayrılmıştı. Her kabileye bakan bir kadı vardı. Cezayirlilerin mezhebi ise Kuzey Afrika'da hakim olan Malikilik'ti. Mezhepsel özellikler kadıların kararlarında etkili olmuştur. Kadıların en büyüğüne ise kâdi'l-kudat denilmişti. Kadılar, konum olarak Şeyhlerden üstün bir konumda bulunmuş, Şeyhler de kabile içinde belli bir bölümü idare etmişlerdi. Her yönetici, idare hiyerarşisindeki yerine göre ücret almış, önemli mevkilere getirilen kişiler seçimle değil yukarıda da belirtildiği gibi Abdülkadir'in emri ile atanmıştır. Maaşlı kadıları atama uygulaması, modern bir devlet anlayışının yerleşmesi için yapılmıştır. Yöneticilerin çoğu Osmanlı devrindeki memurlar yada Kabile şeflerinden oluşmuştu. Başlangıçta bunların işlevleri Türk Bürokrasisi'ndeki gibi düzenlense de daha sonra (1837'den sonra) sistemde bir takım değişiklikler yapılmıştı. Abdülkadir zaman içinde eski Türk idarecilerini ve bazı zengin kabile şeflerini değiştirmiş ve oluşturduğu yasaya göre, kabilelerin başına yeni reisler atamıştı. Hatta büyük kabileler olan Mahzen ve Ezel Kabileleri'nin de eski Türk (Osmanlı) Yönetimi zamanında verilen ayrıcalıklarını kısıtlamıştı. Abdülkadir, oluşturmaya çalıştığı devletin düzensiz ordusuna insan gücü sağlayan kabileleri, devletine entegre etmeye çalışmıştı. Kabile güçleri, cephanelerini ve yiyeceklerini kendileri sağlamışlardı. Kabilelerin bu birliklerinin yanı sıra Abdülkadir'in kendi düzenli birlikleri de oluşturulmuştu. Bunlar, Kabile birliklerine nazaran iyi eğitilmiş ve disiplinliydi¹⁷². Üniforması olan bu birliklere ilanlar ile askerler çağırılmıştır. İlanlarda "yakışıklı elbise giymek, Sultan'ın oğlu olmak, dolgun maaş almak isteyen gelsin" ifadeleri yer almıştır. Orduyu piyade, süvari, topçu olmak üzere üçe ayırmışlardı. (Başlangıçta 15.000 askerden oluşan ordusunu da 17 yılda 108.000 kişiye çıkarmıştı.) Hatta birlikler içinde bir grup ise Fransız lejyonlarından kaçan Fransız Askerleri'nin oluşturduğu bir birlikti¹⁷³. Savunma için kaleler inşa edilmiş, varolan kaleler de güçlendirilmişti.

¹⁷² Rachid Tlemcanl, a.g.e., s.35.

¹⁷³ Ferhat Deniz, a.g.e., s.30.

Asli görevi savunma olan ordunun bir de vergi toplama görevi vardı. Eski vergi sistemine göre bir takım düzenlemeler getirilmişti. Zekat ve öşürle birlikte, itaatsiz vatandaşların-kabilelerin ödediği “maunah” adı verilen cezalardan oluşan vergiler de vardı. Verginin toplanışı aynı zamanda başka bir şeyin de belirtici olmuştur. Vergilerin çok toplandığı bölgeler Abdülkadir’in hakimiyetinin daha kuvvetli, vergilerin az toplandığı yada vergi toplamada sorun çıkartan bölgelerde ise Abdülkadir’in otoritesinin zayıf olduğu anlaşılmıştır. Vergi toplamada sorun çıkan bölgeler daha ziyade Fas sınırına yakın kesimler olmuştur. Bu bölgeler Abdülkadir’in idaresini tanımamışlardır (Aynı şekilde geçmişte Türkler’in de idaresini tanımamışlardı.)¹⁷⁴.

Bir devletin kendini ispat etmesini gösteren unsurlardan biriside kendisine ait parayı kullanmasıdır. Abdülkadir de 1841’de eski Osmanlı Paraları’nı eriterek Takdimat’da kendi adına para bastırmıştı. Muhammediye adını verdiği sikkeleri gümüşlendi. Abdülkadir, kendi paralarının İspanyol Durosuna karşısında döviz alım satım kurunu belirlemek suretiyle yurt dışında da geçerliliğini sağlamıştır¹⁷⁵.

Emir Abdülkadir’in iki defa yakılması üzerine kurduğu seyyar başkentte (Zemmale), askerlerin yanı sıra halk ve her çeşit meslek erbabından yaklaşık 200 bin kişi yaşamıştı. Abdülkadir, göçebe olarak hareket ederek uygun gördüğü yerlere başkentini kurmuş, kent tehlikeye girdiğinde orası terk edilmiş, yeni bir yere göç edilip başkent orada kurulmuştu. Zemmale halkı ordu-milletti, savaş durumunda tüm halk seferber oluyordu. Zemmale’de cami, çarşı, erzak ve cephane depoları bulunuyordu. Genelde az miktarda bulunan suyun temiz tutulması için özel bir polis birliği görevlendirilmişti. Halkın ihtiyaç duyduğu tahıl ise kuzeydeki kabilelerden sağlanmaktaydı.

¹⁷⁴ Richard Tlemcan, a.g.e., s.36.

¹⁷⁵ B.G.Martin, a.g.e., s.81.

Zemmale’de dikkat çeken diğer bir nokta da başkentin seyyar olmasına rağmen başıbozuk olmamasıydı. Abdülkadir’in kendi deyimi ile “Ben çadırımı kurduğum zaman herkes nerede yer alacağını bilir”¹⁷⁶.

Abdülkadir, Türk idaresi döneminde ihmal edilmiş bir konuyla daha ilgilenerek, madencilğin gelişmesini sağlamıştı. Tlemcen’de top dökümhanesi, para basma matbaası ve süngü fabrikası kurduğunu¹⁷⁷. İdari, endüstriyel ve askeri alanda yaptığı çalışmalar Cezayir için önemli adımlar olmuştur. Bütün bunlarla Abdülkadir, önceki Türk Yönetimi’ne göre bir süreliğine de olsa daha güçlü ve merkezi bir idare oluşturmayı başarmıştı.

Abdülkadir, ilme ve kitaba da değer vermişti. Yazma eserleri tahrip edenler cezalandırılmış, herhangi bir kitap bulan asker Emir tarafından ödüllendirilmişti. Öğrenciler de mali yönden desteklenmişti.

İçki ve kumar yanında askerlerinin gereksiz para harcamasını önlemek için tütün içmek de yasaklanmıştı¹⁷⁸.

Abdülkadir, devletini daha kuvvetli temellere oturtabilmek için ülkede birliği sağlamayı amaçlamıştı ve bunun içinde Yahudiler, Berberiler ve Araplar gibi ayrı etnik grupları birleştirmeye uğraşmıştır. Bunu yapmaya çalışırken kabile yapısını bozucu bir işe girmemişti. Kabileler diğer kabilelerle aralarında resmi ilişkiler kurmak zorunda kalmamış, ancak bu yapı birbirleri ile aralarında sağlam bağlar kurulmasını engellemiştir. Bütün bunlar orduya yansımış ve düzensiz ordunun tam olarak organize olmasını engellemiştir.

Görüldüğü üzere Abdülkadir, askeri-direnışçi yönünün yanı sıra devlet kurucu yönüyle de kendini Cezayir Siyasi Tarihi’ne yazdırmıştır.

¹⁷⁶ Ferhat Deniz, a.g.e., 37.

¹⁷⁷ Richard Tlmcanıl, a.g.e., s.36.

¹⁷⁸ Ferhat Deniz, a.g.e., s.31.

C. Bu Maza Direnişi

Asıl adı Muhammed bin Abdullah'tır. Bu Maza ise kelime manası ile keçilerin babası anlamına gelmektedir. Dini düşüncenin ve hurafenin çok yaygın olduğu Cezayir'de, çölden keçilerle bir adamın geleceği ve düşmanı ülkeden kovacağına dair bir efsaneye inancından dolayı kendisine Bu Maza denilmiştir.

Bu Maza'nın ortaya çıkışı Fransız zulmünün en yoğun yaşandığı, Fransızlara nefretin doruk noktasına ulaştığı döneme rastlamıştır. Fransızların Dahra, Beni Riyah ve Sabih ahalilerinin mağaralarda yakarak katlettikleri günler Bu Maza'nın ortaya çıktığı günlerin az öncesine denk gelmiştir.

Bu Maza'nın kendisi Şalif Vadisi'ndeki Huveydim Kabilesi'nden olmasına rağmen başka bir kabile olan Sincan Kabilesi'nin reisi olmuştur. Sincan Kabilesi'ndeki iç huzursuzluktan yararlanan Bu Maza, kabile ahalisini kışkırtıp, liderlerinin öldürölmesini sağlayarak, kabilenin reisi olmuştur.

Eline yetki geçirdikten sonra ise Fransızlara karşı mücadeleye girişmiştir. Fransızlara karşı oldukça acımasız olan Bu Maza, ele geçirdiği esirlerin sağ kalmasına izin vermemiştir. Genelde Cezayir'de kendisini mehdi ilan eden bir çok kişinin yaptığı gibi Bu Maza da adamlarına, mermilerin işlemeyeceğini iddia etmiştir. Cesurca savaşıan adamlarıyla bir çok Fransız birliğine baskınlar düzenlemiş bu sayede bir çok silah ve cephane ele geçirmiştir.

Bu Maza mücadelesinin devam eden günlerinde Abdülkadir'in ordusuna katılmıştır. Abdülkadir ile birlikte Fransızlara karşı ortak mücadele verirken Tahart yakınlarında Fransızlara esir düşse de hapisten kaçmayı başarmış ancak bir süre sonra tekrar yakalanarak Fransızların siyasi

suçlularının konulduğu Ham Kulesi'ne hapsedilmiştir. 1850 yılında III.Napolyon tarafından affedilerek esareti sona ermiştir.

Hayatının sonraki yıllarında Osmanlı Devleti topraklarında (Batum) yaşayan Bu Maza, 1880 tarihinde II. Abdülhamid'in desteğiyle Fransızlara karşı bir cihad başlatmak için Tunus'a giderek yeniden mücadeleye başlayacaktı ¹⁷⁹.

D. Bu Zıyan Direniş

19.y.y boyunca Cezayir'i saran pek çok direnişin en önemlilerinden birisi de Bu Zıyan isyanıdır. Rahmaniye yakınlarında Tulga ve Al Burj'u koruyan küçük Za atsha Kasabası'nda doğmuştur. Cezayir'de Mehdi olarak inanılan Bu Zıyan arkasına halkı alarak bir süre direnişe liderlik yapmıştır.

Bu Zıyan'ın direniş hareketi Cezayir'in güney doğusunda gerçekleşmişti. 1849'un ilk aylarında, Abdülkadir ve Ahmet Bey'in teslim olmasından sonra Biskra'nın güney batısındaki Za atsha'dan Bu Zıyan adlı bir kişi Peygamber'in kendisine rüyasında mehdi olduğunu söylediğini iddia etmiş, bu hadisenin ardından gerçekten de Cezayirliiler tarafından Bu Zıyan Mehdi olarak kabul edilmiştir. Bu yeni direniş hareketini Fransız Askerleri ancak uzun süren bir kuşatmayla bastırabilmiştir¹⁸⁰.

Bu Zıyan'ın sömürge rejimiyle mücadelesi kendine özgü bir yöntem taşır. Buna Mehdiliğin getirdiği sosyal güçte eklenince bastırılması zor bir isyan ortaya çıkmıştır. Okuma yazma oranının düşüklüğü ve bilginin ağızdan ağıza söylentilerle aktarılması mehdi olgusunun, bir kurtarıcının geleceği olgusunun hızlı ve inançlı bir şekilde yayılmasını sağlamıştı. O, halkın gözünde Fransızların eski güçlerinde olmadığı görüntüsü oluşturmuştu. Bu şartlara ekonomik sıkıntılar, ahlaki düzensizlik ve sosyal kırılma da eklenince

¹⁷⁹ B.G.Martin, a.g.e., s.86-273.

¹⁸⁰ John Ruedy, a.g.e., s.67.

siyasi bir hareket için sadece bir katalizöre ihtiyaç kalmıştı. Bu Zıyan bu konuda başarılı olmuştur. Olayları yeniden yorumlamış, hoşnutsuzlukları somutlaştırmış, sosyal hareket için kabul edilebilir ve alternatif bir program geliştirmişti. Yerel bölünmeleri ortadan kaldırmayı başarmıştı.

Mehdi'nin Peygamber soyundan gelen, dini inancı kuvvetlendiren, adalet zaferleri elde eden, Müslümanlar tarafından izlenen ve tüm Müslüman ülkesinin hakimi anlamına gelen tanımını da göz önüne alındığında direnişin bastırılmasını ne kadar güç olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Bu Zıyan'ın geçmişi onun mehdi olmasına uygun değildi ve yerel liderler ile de bir ilgisi yoktu. Bu Zıyan'ın ünü dini yönü olmasından çok savaşı yönü olan biri olmasındandır. Nasıl mehdi olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Aslında Bu Zıyan'ın avantajı, mehdi olmak için gereken kişilik özelliklerine sahip olmasından ziyade kendisini gelecek olan bir mehdiye adayacak oldukça çok insanın bulunmasıdır.

Bu Zıyan'ın giderek güçlenmesi Fransızların dikkatini çekmeye başlamıştı. Alarma geçmiş sömürge güçleri iki kere onu tutuklamaya çalışmışlar. İlk girişimlerinde Fransızlar küçük bir birlik ile onu tutuklamaya çalışsalar da başarılı olamamışlardı. İkinci teşebbüslerinde ise silahlı halk Fransızlara direnerek, Bu Zıyan'ı onların elinden kurtarmıştır. Bu iki hadise sonrası Bu Zıyan'ın ünü ve güvenilirliği hızla artmıştı. Fransızlara karşı kazanılan bu başarı, Fransızların artık güçsüz olduğunu ve sömürgelerini (Cezayir) artık yönetimleri altında tutamayacaklarını düşündürmüştü. Bu gelişmelerin ardından Rahmaniya Zaiya'da bir cami minaresinden Cezayir Halkı'na cihad çağrısı yapılmıştı. Bu çağrıya Azb Dahravi'deki diğer vahalar destek vereceklerini açıklamışlardı. Ziban, Hodna Bölgeleri'nin tamamı ve Aures Bölgesi'nin büyük bir kısmı onu desteklemeye başlamıştı.

Fransızlar Bu Ziyân'ı koruyan halkı cezalandırmak için bölgeye yeniden müdahale etmişlerdi ancak bu defa da yenilgiye uğramaları Cezayir Halkı'nın kurtuluş umudunu arttırmıştı.

Fransızlar 1849'un Temmuz ayında Bu Ziyân'ı ele geçirmek için yeni bir sefer daha düzenlemişler ve ağır kayıplar vererek geri çekilmişlerdi. Ard arda kazanılan bu başarılar Cezayirlilerin kurtuluş ümitlerini kamçılamiş, tüm Cezayir'e kurtuluş gününün geldiği düşüncesi yayılmıştı. Fransızların aldığı bu yeni yenilgiden sonra Ziban, Avras ve Saa Bölgeleri'nde direniş daha da kuvvetlenmişti Ülkenin başka yerlerinde baş gösteren direnişler, Fransızların Bu Ziyân ile ilgilenmesini bir süre engellemişti.

Bu Ziyân, mücadelesini daha da kuvvetlendirmek için dışardan asker desteği sağlamayı düşünmüş ve bu amaçla Tunus'un Osmanlı Bey'i Ahmed Bey'den yardım isteyen mektuplar göndermişti. Tunus Bey'inden yardım alamasa da Tunus civarından ve İslam coğrafyasının başka diyarlarından ki Hicaz'dan dahi gönüllüler Bu Ziyân'ın cihat çağrılarına cevap vermişlerdi.

1849'un 7 Ekimi'nde Konstantin Generali Herbillon tarafından yönetilen güçlü bir ordu (bu ordu 4000 askerden oluşmaktaydı.) Za atsha'ya varmıştı¹⁸¹. Silah bakımından oldukça donanımlı olan Fransız Birliği'nin mevcudu yerli askerlerin de katılmasıyla 8000 kişiye ulaşmıştı. Çetin çarpışmalar yaşandıktan sonra 52 günlük bir abluka başlamış (işgal tarihinin en uzun ablukası) , şartların zorluğu ve kolera salgını ablukanın uzamasında etkili olmuştu. Özellikle kolera salgını sonucu birçok Fransız Askeri telef olmuştu. İki tarafın büyük kayıplar vermesi sonunda Fransızlar, Za'atsha'yı tamamen kuşatarak dışarıdan gelen yardımı tamamen kesmeyi sağlamışlardı. Za'atsha mücadelesi, Fransızların Sahra'yı ellerinde tutabilmesi için bir prestij mücadelesi olmasının yanında buranın ele geçirilmesiyle Sahra'nın daha da içlerine yayılmalarını sağlamıştı.

¹⁸¹ Barbara D.Metcalf, *Muslim Society Over Comparison Studys*, s.92-113-114

Civar bölgelerden gönüllüler Bu Ziyân'a destek için gelerek direnişin uzun sürmesini sağlamışlar, çarpışmalara Cezayirli kadınlar da katılarak direnişi kuvvetlendirmişlerdi. Ancak Fransızları daha önce vurmuş olan kolera, bu defa direnişçiler üzerinde kendini göstermiş, bir çok direnişçi yaşamını yitirmişti.

Za'atsha'ya yardıma gelen Sharqa ve Bu Azad Kabileleri, Fransızlara arkadan saldırmayı denemişlerse de onların planlarını önceden haber alan Fransızlar bu kabilelere baskın düzenleyerek Za'atsha'nın yardım umutlarını da sona erdirmişti.

Direnişçiler için arka arkaya gelen bu olumsuzluklara bir de Fransızların top ve tüfeklerindeki üstünlük de eklenince Bu Ziyân'ın daha fazla mukavemet edebilecek gücü kalmamıştı.

Sonuçta uzun süren kuşatma ardından Fransızlar vahayı ele geçirmişlerdi. Za'atsha'nın 800 sakini Bu Ziyân da dahil olmak üzere planlı bir şekilde katledilmişti. 1849 yılında direnişin başlangıç noktası olan kasaba yerle bir edilmiş ve 10.000 den fazla hurma ağacı cezalandırma amacıyla kesilmişti ¹⁸². Fransızlara Za'atsha'nın ele geçirilişi oldukça pahalıya mal olmuş, 1500 askerini çarpışmalar sırasında kaybetmiş, buna yakın bir kaybı da koleradan vermişlerdi. Fransızlar, Bu Ziyân'ın ailesini onun gözleri önünde öldürüldükten sonra Bu Ziyân'ı da kurşuna dizerek öldürmüşlerdi. Bundan sonraki direnişlere ders olsun diye Fransız komutan, Bu Ziyân'ın kesilmiş başını Za'atsha'nın girişine astırmıştır. Bu olaylarla Bu Ziyân bir efsane olmuştu. Fikirleri ve kahramanlıkları yerel şairler sayesinde, nesillerce efsanelerle ve şiirlerle anıldı. Bu olayı takip eden birçok olay gerçekleşmişti.

¹⁸² John Ruedy, a.g.e., s.67.

Za'atsha olayı, Fransızların Kuzey Afrika'daki sufilere, mehdilere ve halkın gözünde dini kutsallığı olan kişilere karşı tutum ve politikalarını ciddi bir biçimde etkilemişti. Bu olay, Fransızların toplu direnişlerde popüler ve seçkin dini figürlerin etkileyici gücü konusunda önemli dersler çıkartmalarına yol açmıştı. Za'atsha hadisesinin Fransızlara olan bir diğer etkisi de, direnişçilerin kaçış yolu olarak kullandıkları Tunus'un stratejik öneminin Fransızlar tarafından anlaşılması olmuştur.

Fransızlar Za'atsha'dan sonra askeri ve idari politikalarında köklü değişiklikler yapmışlardı. Bu hadiseden sonra ilk defa vahaların ve göçebelerin durumu ayrıntılı olarak incelenmeye başlanmıştı. Fransızlar, pazarlara sınırlar ve yasaklamaların getirilmesinin askeri güç kadar caydırıcı olduğunu fark etmişlerdi. Yani Cezayirlilere karşı ekonomik baskı uygulamışlardı. (Daha önceki dönemlerde benzeri bir uygulamayı, isyan eden Araplara karşı Osmanlılar da yapmışlardı) Kuzey yolunun kapanması ile direnişçiler Cezayir'in komşuları ile sınır olan bölgelere konuşlanarak, yiyecek, silah, barut ve diğer ihtiyaçları için Tunus ve Fas'a yönelmişlerdir.

Fransızlar Za'atsha Halkı'nı oldukça sert yöntemler ile cezalandırmışlardı. Bu bölgede ekonominin temeli olan hurma ağaçları kesilirken bahçeler de tahrip edilmiş, tamamen yıkılan Za'atsha, ardından daha sonra çıkabilecek direnişlere ders olması için yıkıntı halinde bırakılarak buraya bir daha kimsenin yerleşmesine izin verilmemişti. Buna rağmen Cezayir Halkı için Za'atsha, Fransız sömürge dönemi boyunca direnişin sembolü olmuştu Bu Ziyân da kahramanlıklarının anlatıldığı şiirlerle günümüze kadar yaşamıştır.

Bu Ziyân direnişinin bastırılması, Fransız Ordusu'nun daha uzaktaki vahaları da pasifize ederek kontrolü altına almasını sağlamıştı¹⁸³.

¹⁸³ Barbara D.Metcalf, a.g.e., s.116-123.

E. Şerif'in Mücadelesi (Bu Baghla)

Cezayir'den gelen muhacirlerin söylediklerine göre Şerif adında bir kişi Fransızlar ile çarpışmış, ancak bu mücadelede yenilince Cebel dolaylarına kaçarak buradaki halka sığınmıştı. Fransızlar, halktan Şerif'i istemişler ancak halk Şerif'i teslim etmemiştir. Bu durum üzerine Fransız General, halka saldırmış ancak yenilgiye uğramıştı. Muhacirler bu yenilginin sebebini Fransız kuvvetleri içinde bulunan birkaç Cezayirli bölüğün halkın tarafına geçmiş olmasına bağlamışlardı. General, Fransız Hükümeti'nden yardım istemiş, kendisine gönderilen yardım sadece cephane olmuş, asker gönderilmemiştir. Bu şartlarda, Fransızların perişan olacakları aynı belgede belirtilmişti¹⁸⁴.

Belgede de Şerif'in kim olduğu net olmamakla birlikte John Ruedy'in eserinde miladi takvime göre 1850'lili yılların başında, Şerif unvanıyla Fransızlara karşı mücadele veren Bu Baghla (İnatçı adam) isimli bir direniş liderinden bahsedilmiştir. Osmanlı arşiv belgesindeki tarih ise Hicri 1268 olup milladi takvimde 1852 senesine tekabül etmekte, muhtemelen belgedeki Şerif ile Ruedey'in kitabındaki Şerif aynı kişi ifade etmektedir.

Belgede bahsedildiği üzere Fransız Birlikleri içerisinde Cezayirli askerlerin bulunduğu ve bunların taraf değiştirerek Fransızlar ile savaştıkları anlaşıyor. Yine Cebel dolaylarında Şerif'in Cebel Halkı'nın yardımı ile Fransızları mağlup ettiği de belgeden tespit edilen diğer bir bilgidir. (Hicri 1268)

Bu Baghla, mücadelesine devam ederken Rahmanniya civarında Fransızlar ile girdiği bir çatışmada hayatını kaybetmiştir. Bu Baghla'dan sonra direnişin bayraktarlığını bir kadın (Lala Fatma) sürdürmüştür¹⁸⁵.

¹⁸⁴ HR.MKT 39/91.

¹⁸⁵ John Ruedy, a.g.e., s.68.

F. Kabiliye'nin İşgali

Kabiliye Fransızların giremediği kurtarılmış bir bölge konumunda kalmıştı. Fransızlar burayı alabilmek için oldukça çok çaba sarf etmişler ancak başarılı olamamışlardı.

Bugeaud önceden Kabiliye'ye girmeye karşı çıkmışsa da daha sonra bu fikre katıldı. 1841-1847 arası buraya yaptığı seferlerde hiçbir zaman tam bir boyun eğdirme ile sonuçlanmadı. Bugeaud ve Randon yönetimleri sırasında Kabiliye konusuna özel bir ilgi gösterildi ve en sonunda işgalin gerekli olduğuna karar verildi. General Hautpoul'un bir raporuna göre Kabiliye halkının yerleşik hayatı, onların sonsuza kadar direniş içinde olmalarına engeldi. Köyler ile toprağa bağımlı olan halk, fabrikalarla silah ve mühimmat üretim merkezleri ile Kabiliye Araplar gibi gelişmişlikten kaçıp geri çekilmezdi. Bir kez bastırıldığı zaman Fransa'yı kabul etmeye zorlanmalıydı. Ekonomik bağımsızlığından dolayı barışçı bir şekilde Fransa boyunduruğuna girmeyecekti. Bu yüzden işgal şarttı. Bu sadece Fransa'nın onuru için değil aynı zamanda fethedilmiş topraklarda bağımsız bir bölge örneğini ortadan kaldırmak içindi. Bu örnek, Fransızların Araplar üzerindeki kontrolüne ancak zarar verebilirdi. İşgalin gerekliliğini destekleyen başka bir görüş ise Kabiliye'nin Fransızların Cezayir'deki misyonunun önemli bir parçası olabileceği idi. Hem ekonomik hem de askeri katkısı bulunabileceği gibi sınırları koruyacak bir asker gibi görev yapabilirdi. Bu insanlar, sadık, çalışkan, sorumlulukları ve cesareti olan insanlardı. Bu tercih edilebilecek özelliklere bir de yerleşim yeri kurma, toprağı işleme, ağaçlandırma ve aşılama konularındaki doğal yetenekleri de eklenmekteydi.

1851 yılının şükran gününde Cezayir'e gelen General Randon komutasında fethin son saldırısı başladı. Oluşturulan garnizonlardan öne çıkan hareketli birliklerle Kabiliye halkının direnişi kırıldı.

Kabiliye halkı karşıtı çalışmalarda bölgeyi ve düşmanlarını tanımayan Fransız askerleri karşı saldırıların şiddeti ile şaşkına uğratıldı. Fransız askerlerinin tersine Araplar ve Kabiliye halkı savaşa tiz savaş çılgınlıklarıyla giriyorlardı. Fransızların sessizliği başta cesaretlerini kırdı fakat daha sonra Fransızlar bir tür vahşi sarhoşlukla karşılık verdiler. Yerli halkın değişik savaş alışkanlıkları –kadınların da savaşa katılmasını getirdiği birebir savaşma zorunluluğu- ile Fransızlar öyle görünüyordu ki Afrika’da ilk defa gerilla savaşına girmişlerdi. Gerillalar olarak Kabiliye halkı Fransızları işgal yaklaşımı konusunda yeniden düşünmeye zorladılar ve mitolojik etkileri göz önüne geldi.

Şu açıktır ki Afrika’daki özellikle de Kabiliye’de ki çarpışmalar sırasında Fransız askerleri için çok külfetli bir yükü. Fakat başka bir açıdan ise bu onlar için çok farklı bir deneyim olmuştu. Dağdaki çarpışmalarda saldıran olarak Fransızların dezavantajı vardı. Dağlardaki sığınaklarındaki Kabiliye halkı, düzlükte çarpışan Araplardan çok farklı bir direniş gösteriyorlardı.

Bugeaud, dağlarda başarılı olmak için kesin bir strateji ile hareket etmek gerektiğini ortaya koydu. Kabiliye halkı Araplar gibi düzlükte savaşıp uzun mesafeler kat etmiyorlardı. Çok nadir olarak önden saldırıyorlar, daha çok yanlara ve geridekilere saldırıyorlardı. Savunanların yöntemlerinden değil de daha çok bölgenin yapısından dolayı buralardaki direnişi kırmak için daha çok güç gerekiyordu. Kabiliyeliler aynı zamanda hiç beklenmedik zamanlarda saldırıyorlardı. Her zaman uyanık olmak gerekiyordu. Halkın ekonomik dayanaklarını ortadan kaldırmak için onları dağlardaki sığınaklarından çıkarmak gerekiyordu. Halk Fransız ilerleyişini durdurmak için köylerin girişinde saman balyalarını ateşe verdi. 1844’te bu kurnazlık işe yaradı. Fransızlar, kuşatılmaktansa yanmayı tercih eden halka karşı büyük bir saygı

duydu ve aynı zamanda şaşkınlık içinde kaldı. Bu hilenin ortaya çıkması onları Fransızların hayranlığını daha da arttırdı¹⁸⁶.

Fransızlar, General Randon'un komutasındaki birlikler ile Curcura seferinde Kabiliye'yi tamamen ele geçireceklerdir. Böylece Cezayir'in işgal süreci tamamlanmış olacaktı¹⁸⁷.

G. Lala Fatma Direnişi

Cezayir bağımsızlık mücadelesinin önemli isimlerinden birisi de Lala Fatma'dır. Lala Fatma'nın önemi İslami hükümlerin çok kuvvetli olduğu bir toplumda kadın olarak direnişi örgütlemesi ayrıca dikkat çekici bir noktadır.

Lala Fatma Djurdura Kahramanı olarak Cezayir Tarihi'nde yerini almıştır. Fatma, N'Soumer, Fransızların Cezayir'i işgal ettiği 1830'da Soumer köyünde doğmuştur. Asıl adı Fatma Sid Ahmed'dir, N'Soumer ise takma ismidir. Bu isim ona dindarlığı ve güçlü kişiliği için verilmiştir. Fatma'nın babası Kur-an hocasıydı. Kendisi de küçük yaşta babasını dinleyerek Kur-an'ı ezberlemişti. Babasının ölümünden sonra Kur-an okulunun idaresi onlara kalmıştı. Fatma diğer taraftan çocuklara ve yoksullara yardım etmekle uğraşmıştı. Dindarlığının yanında bilgeliği ve zekası ona genç yaşta saygınlık kazandırmıştı. Fransızlar Kabiliye'yi işgal ettiklerindeyse 16 yaşındaydı.

Kabiliye'de diğer bölgeler gibi işgale karşı çetin bir direniş göstermişti. Fransızlar, Lala Fatma'yı Djurdura'nın Jan Darc'ı olarak isimlendirmişti.

Fatma 24 yaşında iken, 1854 tarihinde erkeklerden oluşturduğu bir birlik ile kendisinden daha iyi bir birliğe sahip olan General Randon'un

¹⁸⁶ Patricia M.E.Lorcin, *Stereotyping, Prejudice and Race in Colonial Algeria*, s.28-29.

¹⁸⁷ "Cezayir Mad.", *İslam Ansiklopedisi*, C.III, s.139.

kuvvetleri ile Azazgada çarpışarak onları yenilgiye uğratmış, onlara cesaretini ve kararlılığını göstermiştir.

Fransızların meşhur komutanı General Randon ise bu yenilgiyi kabullenmek istememişti. Azazya Halkı'nı kendine yardım için zorlarsa da halkın Fatma'ya olan bağlılığı bunu engellemiştir. Bunun üzerine Randon Azazya'yı ele geçirmiştir. Fatma ise pes etmeyerek halkı direniş için örgütlemeye devam etmiş ve tüm halkı cihada çağırmıştır. Karizmatik kişiliği ile Kabiliyeli halkı çok etkilemiştir. Temmuz 1854'de Tachird ve Ichheridene'de Fransızlara 56'sı subay olmak üzere 800 kayıp verdirmiştir.

Randon, Fatma'ya barış teklifinde bulunmuş. Fatma barış teklifini kabul edip bu süreçte güçlenmeye çalışmıştı ancak Fransızlar Abdülkadir'e yaptıkları gibi barıştan bir süre sonra yeniden saldırıya geçmişlerdir (1857). Fatma son bir dirençle askerlerini yüreklendirip cesurca karşı koysa da güçlü Fransız Birlikleri karşısında savaşı kaybetmişti. Fransızlar aynı yıl Fatma'yı yakalayıp Tablat'da hapsedmişler, O'nun kurmuş olduğu, içerisinde birçok bilimsel ve dini kitabın bulunduğu kütüphaneyi de imha etmişlerdi.

Fransızlara esir düşmesi onu derinden etkilemiş ve sağlığının bozulmasına sebep olmuştu. 1863 yılında 33 yaşındayken hapishanede hayata gözlerini yummuştur¹⁸⁸.

H. Evlâd-ı Sidi Şeyh Direnişi

Fransızlar 1861 yılında direnişi 1 yıl kadar kesintiye uğratmışlardı. Kısa süren bu asker himayesi sırasında koloniler 17 tane göçebe köyü ele geçirmişlerdi. Genel mecliste, Cezayir'deki 3 departmanın meclisleri Arap Bürolarının karşısındaki suçlamalardan kurtulmak için düzenli bir platform

¹⁸⁸ www.waac.info/amazigh/history/algeria/fatma_nsoumer.html

oluşturmuşlardı. Bu sırada uygulanan bakanlık tecrübesi iki topluluk arasındaki dengeyi sağlamaktan aciz kalınca ve Müslüman halkı rahatsız etmeye başlayınca Cezayir'de tekrar direniş zamanı başlamış oldu¹⁸⁹. Fransızların 1862 tarihinde Azger Tueregleri ile yaptıkları Gadames antlaşması 1864'e kadar bile geçerli kalmamış, bu antlaşmanın Tueregler'de yaptığı olumsuz etkilerin neticesinde Evlad-ı Sidi Şeyh direnişi başlamıştı. Oran'daki karışıklık, Tell'e, Dahra'ya ve Beni Menacer'e yayılmıştı. Vargla Ağası Hamza bin Ebubekir ölünce yerine oğlu Süleyman Bin Hamza geçmişti. Süleyman, amcasının da tesiriyle Fransızlara karşı 1864 yılında mücadeleye başlamıştı. Süleyman'ın mücadelesi uzun yıllar devam etmişti ve bu sayede Fransızlar Sahra Bölgesi'nde fazla ilerlemeler kaydedememişti. Fransızlar arazinin kötü durumu, haberleşme, irtibat zorluğu, Paris ile Cezayir arasında idari ve askeri bakımdan görüş ayrılıkları, Fransızların işini zorlaştırırken Süleyman ve adamlarına Sahra'da sığınacak yer bulma ve yeterli takviyeleri rahatlıkla sağlamak konusunda 1883'e kadar mücadelelerini devam ettirmişlerdi¹⁹⁰.

I. 1871 Kabiliye Direnişi ve Bir Dönemin Kapanışı

Cezayir Halkı'nın dünyaya nam salmış direnişinde, en önemli halkalardan birisini de Kabiliye Direnişi oluşturmuştur. Kabiliye Direnişi belki de bir dönemin daha doğrusu 132 yıllık "Cezayir Kurtuluş Mücadelesi" tarihinin ilk döneminin kapanışı olmuştur.

İmparatorluk ordularının Prusya tarafından yenilmesi ve 1870 Eylül'ünde 3. Cumhuriyetin ilan edilmesi Fransız kolonilerinin kendilerini tek güç olarak görmesine sebep olmuş ve bu da Cezayirlilerin kitle olarak silahlı bir ayaklanmaya girmesini provoke etmesine yol açmıştı.

¹⁸⁹ Charles Robert Ageron, a.g.e., s.46.

¹⁹⁰ A.Bernard et N.Lacroix, La pénétration Saharienne 1830-1906, s.57

Cezayirli Müslümanları Kabiliye'de büyük direnişe götüren olaylar sadece bunlarla sınırlı kalmamıştır. Fransa'da kurulan yeni yönetim, Cezayir'de sivil bir yönetim kurmuş, bu olay ise Müslümanların daha fazla kızdıracak bir gelişmeye sebep olmuştu. Çünkü Cezayirli Araplar için hükümetin sivil kurumu, Fransız baskınlılığının göstergesi anlamına gelmekteydi. Arap Şefleri otoritelerini ve ayrıcalıklarını kaybetme kaygısı duymuşlar ve ardından topraklarına el konulacağını da düşünmüşlerdi. Kadılar ise Sivil Yönetim ile yerlerini Fransız yargıçların alacağını biliyorlardı¹⁹¹. Tüm bu gelişmelerin yanında halkı en çok etkileyen konu ise Fransızların Müslümanların zorla dinlerini değiştirecekleri konusunda yayılan söylenti olmuştu. Fransızlar bu söylentileri önlemeye, karşı önlemler almaya çalışmışlar ancak başarılı olamamışlar, üstüne üstlük bazı yeni icraatlara girişmeleri de bu söylentilerin doğru olduğunu kanıtlamıştı. Cezayir doğumlu Yahudilerin Fransız göçmenlerle bir tutularak Fransız Vatandaşlığı'na kabul edilmeleri ve Sivil Yönetim altındaki bölgelerin büyütüldüğünün ilan edilmesi bunlara örnek olmuştur.

Bunlarla birlikte halkı en çok ekonomik etkenlerden kaynaklanan unsurların etkilediği söylenebilir. Bu dönemde 3 yıllık bir kıtlık dönemi yaşanmış, sonucunda da tahıl fiyatları çok yükselmiş, bu kıtlık sebebiyle sadece Konstantin'deki Müslümanların %20'si hayatını kaybetmişti.

Abdülkadir'in oğlu Muhiyiddin, bu gelişmeler üzerine Kabile liderlerine mektup göndererek tüm inanları cihada çağırmıştı¹⁹².

Diğer yanda ise tüm Cezayir'de koloniler, cumhuriyetin savaş bakanı olan Leon Gambetta'nın çağrısına uyarak ulusal savunma için yerel komiteler oluşturmaya başlamışlardı. Bu dönemde kolonilerin tümünde demokratikleşme süreci teşvik edilmişti. Tours'daki Ulusal Savunma Hükümeti zaten Cezayir'de bir sivil rejimin yasallaştırılması taraftarı olmuştu.

¹⁹¹ Roland Oliver and G.N. Sanderson, *The Cambridge History of Africa*, C.6, s.160.

¹⁹² Magali Morsy, *a.g.e.*, s.160-161.

Fakat bir taktik hatası yapılmış ve geçici olarak başka bir general atanmıştı: Walsin Esterhazy, Oran Bölgesi Komutanı. 28 Ekim'de Cezayir Şehri'ndeki büyük ayaklanma onu istifaya zorlamıştır. Hükümet, Cezayirli kent yönetimi ve yerel olarak çalışan Ulusal Savunma Komitesi'nin eline düşmüştü. Tours'da sonbaharda yeni cumhuriyet kurulmuş ve 30 karardan oluşan bir seri madde ile ordunun gücünü kırmayı hedeflemişti. Bu maddelerle aynı zamanda bir sömürge programı uygulanmış, Fransa'nın Cezayir'e tam olarak girmesi ve kaynaşması amaçlanmıştı. Bu kararlardan en önemlisi sivil alanın genişletilmesi olmuştur. Sömürgecinin yüz binlerce Cezayirliye karşı hukuki, yasal ve idari yetkisi olmuştur.

1870'de Cezayir Toplumunu, hassas ve dışarıdan gelecek etkilere karşı duyarlılaşmış, kendisine uygulanacak bu yeni baskılara dayanabileceğini düşünmenin büyük bir hata olduğunu göstermişti.¹⁹³ Cezayirli köylüler, oldukça güç şartlar altında yaşamak zorunda kalmışlardı. Salgın hastalıklar, depremler, kıtlık, böcek istilası, ürünlerin verimsizliği ve tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesiyle normalde de ekonomik yönden oldukça güç durumda olan köylüler için yaşam tamamen çekilmez bir hal almıştı. Durum öyle kötüleşmişti ki normalde bir köylünün vergisini ödeyebilmesi için elindeki tüm ürünü satması-vermesi gerekmiştir. Ekonomik durumun bu denli kötü oluşu yetmezmiş gibi bir de buna ülkeye Fransız Parası'nın getirilmesi ve yerel paranın Fransız Parası'na dönüştürülemez oluşu da eklenmiştir. Böylelikle halkın durumu daha da kötüleşmiş, bir kez daha Fransız Sömürgeciliği'nin ezici yüzü kendini göstermiştir.¹⁹⁴

Aynı yıllarda askeri yönetim, fark edilebilir bir şekilde kabilelerin dini ayrıcalıkları olan üyelerine sıkıntı yaratmıştı. Askeriye'nin ötesinde sömürge baskısı, kendisine yakın kişilerden oluşan bir kabile aristokrasisi oluşturarak ilerde iç bölgelerde gerçekleşecek sivilleşmeyi engelleyen bu yapıyı Araplardan uzaklaştırmak istemişti.

¹⁹³ Jony Ruedy, a.g.e., s.77.

¹⁹⁴ Rachid Tlemçni, a.g.e., s38.

İmparatorun ve onun ordularının Avrupa'da yenildiği haberleri Cezayirlilerin mücadele isteklerini ateşlemede kesinlikle etkili olmuştur. Hemen ardından sivillerin askerlere karşı başlattığı ayaklanma ve koloniler tarafından getirilen kanunların halkı daha fazla sindirdiği izlenimi Cezayirlileri korkutmuştu. Koloniler bu anlamda Cezayirliler üzerine politikalarını hiçbir zaman gizleme gereği duymamışlardır. Daha somut olan ise yeni sivil yönetimin, yerel liderleri küçümsediği olmuştur. Çünkü 1860'lardaki ekonomik krizden beri hükümetin acil durumlar için varlıklı kabile şeflerine verdiği borçlar artık kesilmişti. Sonuçta pek çok kabile ileri geleni kendisini ekonomik yönden tehdit altında hissetmiştir.

Cremieux Kararı'na göre Cezayirli Yahudilerin Fransız vatandaşlığına kabul edilmesi isyana neden olan etmenlerden biri olmuştur. Çıkarılan yeni kanunlar Avrupalı Göçmenler için de bazı olumsuzluklara yol açmıştır. Çünkü onlar, bu belli sayıdaki yerli topluluğunu, karşı kültürden, gerici ve kendi otoritelerinde esnekliğe sebep olabilecek kadar çok sayıda görmüşlerdi. Fakat bu kararın Cezayir tarafında da yankıları olmuştur: Fransızlara başkaldırı döneminde oluşturulmuş bazı söz sanatı eserlerinde bu karar ayıplanmış ve isyan eden bölgelerdeki Arap ve Berberiler günlük işleri sırasında pek az Yahudi ile görüşmüştür. Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı Oran Bölgesi, isyanın en sessiz bölgesi olarak kalmıştır. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki Cezayirliler için Fransız Vatandaşlığı'na geçmek zaten bir onur değil tersine kendi halkına ve dinine ihanet olarak algılanmıştı.

Direnişin ilk kurşunları 1871 Ocak'ının sonlarında Moudjebeur ve Ain Guettar'da, yerel polisin Fransa'ya gönderilecek siparişleri geri çevirmesi ile atılmıştır. Tüm bu kötü durum ve en başta Cezayir Halkı'nın kendi yurdunda yurtsuz kalması ve çok büyük bir direnişin daha çıkmasına sebep olmuştu. Şubat boyunca direniş ruhu kabileden kabileye geçmiştir. Kişilere saldırılar yapılmış ve kasaba pazarlarında da sorunlar yaşanmıştır. Ayrıca telgraf telleri

koparılmasıyla da büyük bir fırtınanın kopacağıнын sinyalleri verilmişti¹⁹⁵. Küçük çaplı ayaklanmaların birleşmesiyle oluşan ve Cezayir Tarihi'nde Büyük Kabiliye Direnişi diye geçen bu direniş El Mokrani liderliğinde Cezayir Halkı'nın 2/3'sinin katılımıyla gerçekleşmişti¹⁹⁶. Bu 2/3 içinde, 250 kabile bu direnişe destek vermişti¹⁹⁷. Babasının olduğu gibi kendisinin halifeliğinin zamanı geldiğini düşünmüştür. Bu şekilde Fransızları uzak tutmuştur. Tabii ki yerel sömürge yetkilileri bu iddiadan hoşlanmamıştır. Durum daha da gergin bir hal alınca devlet, onu bazı ayaklanmaların sorumlusu olarak görüp kendisini tutuklamaya karar vermiştir. 1871'in Şubatında yerel komutanlara ile arasında meydana gelen tartışmalı mektuplaşmaların ardından Mokrani, 14 Mart'ta bir savaş konseyi toplamış ve iki gün sonra işgalcilere halifelik kurumunu yeniden oluşturmak için saldırıya geçmişti.

Kabilelerin pek çoğu ona katılmıştı fakat önceden beri işgalcilerle işbirliği yapanlar yüzünden direniş yayılamamıştı. Bu noktada Mokrani, dinin harekete geçirici gücünü kullanmak için Rahmaniya'nın desteğini istemişti. Rahmaniye Sülalesi'nin yeni başı olan Sidi Muhammed al Haddad Seddouq da onu kabul ederek 8 Nisan 1871'de cihat ilan etmişti. Çareye yanıt veren Kabiliye ve civarındaki kabilelerin yanı sıra Hodna'dan, Batı Sahra'dan ve Beni Mehacer'den katılımlar olmuştu¹⁹⁸. El Mokrani artık kutsal savaşçıların komutanı sayılmıştı. Bir hafta içinde 150.000 kişi direnişe katılmıştı. Kısa sürede Cezayir şehrine ve Cherchel'e (Şelşel) kadar yayılmıştı.¹⁹⁹ Sonuçta tüm Cezayir'de 800.000 kişilik bir direniş hareketi olmuştu. Aslında 100.000 kişi ile diğer bazı direnişçiler arasında bir iletişim sağlanamamıştı. Bu yüzden kolonilere ciddi bir hasar verilememişti. Direnişçiler çiftlikleri ve köyleri yakıp yıkmışlardı. Ancak uyumlu bir organizasyon kurmadaki yetersizlikleri, Fransızların, ek kuvvetlerinin gelmesine kadar savunma gücünün yıkılmasını engellemişti. Rahmaniya Şefleri, Fransızlara esir düşmüştü. Ardından ise

¹⁹⁵ Johny Ruedy, a.g.e., s.77-78.

¹⁹⁶ Rachid Tlemcanl, a.g.e., s.39.

¹⁹⁷ Marc Ferro, a.g.e., s.331.

¹⁹⁸ Charles R. Ageron, a.g.e., s.48.

¹⁹⁹ Phillip Chiviges Naylor, *Historical Dictionary of Algeria*, s.290.

Cezayirli direnişçiler daha büyük bir darbe almış (5 Mayıs), liderleri El Mokrani'yi kaybetmişlerdi. Mokrani'nin yerini kardeşi Bu Mazrak almıştı. Direniş, kuşatma altındaki 10 bölgede devam etmiş, Bougie, Fort-National, Tizi-Ouzou, Dellys ve Setif gibi. batıda Cezayir Sınırı'nı geçmişti. Fakat Mokrani'nin öldüğü sıralarda Avrupa'dan Fransızlara inanılmaz sayıda takviye gelmişti. Haftalar geçtikçe düğüm çözülmeye başlamıştı. Fransızlar, kasabaları bastırmaya başlayınca direniş dağlara çekilmişti. 20 Haziran'da Bu Mazrak bir Fransız devriyesi tarafından tutuklanmış ve ayaklanma resmi olarak sona ermişti. Hastalıktan ölenler dahil 2686 Avrupalı ölmüştü. Ölen Cezayirlilerin sayısı bilinmemekle birlikte bu rakamın kat kat üstünde olduğu tahmin edilmektedir.

Fransa'nın ve kolonicilerin Kabiliye Direnişine tepkisi daha sonra ekonomik kazancı da olan büyük bir öç partisine dönüşmüştü.

İ. Kabiliye Direnişi'nin Sonucu

1871 Direnişleri, Fransız Göçmenler'in siyasi bir zaferiydi. Direnişlerden sorumlu tutulan Fransız Ordusu gözden iyice düşmüştü. Cezayir'deki Fransızlar hiçbir direnmeyle karşılaşmadan istedikleri her şeyi yaptırmışlardı. Cezayir, göçmenlerin taleplerinin esas olduğu, küçük bir Fransız Cumhuriyeti haline gelmişti.

1871-73 arası hükümet başkanı olan de Gueydon, kolonilerin düşüncelerine çok önem vermişti. De Gueydon'un eğilimi yerel halkla ilişkilerin sürdürülmesi yönünde gelişmiş, ancak bunu pek hayata geçirememiştir. Arap Toplumu'nu, reislerin ayrıcalıklarını ellerinden alarak zayıflatmıştı. Sivil idarenin topraklarını, dolayısıyla gelirini arttırmıştı. Ayrıca hazırlattığı yasa paketinde yerel halktan kimselerin mahkeme kararı olmadan para cezasına çarptırılabilceği veya hapse atılabileceği yer almıştı.

Cezayir'in doğu yarısında yaşayanlar; direnişçiler, yerel halk ve Fransızlar olarak ayrılıp cezalandırılmışlardı. Fransızlar ceza olarak oldukça sert ve baskıcı önlemler almışlardı. Yerli halka sonraki baskı, kolonileşme için ellerinden topraklarının alınması olmuştur. Ayrıca toplam 35 milyon frank değerinde savaş vergisi ödemeye mahkum edilmişlerdi. 8 kabile topluluğu, yönetime toplam 309.619 hektar toprak bırakmışlardı. Verginin ödenmesi için zaten belli bir miktar toprağın da satılması gerekmiştir. Hükümet, ekilebilir bir hektara 50 frank, çorak toprağın 1 hektarına ise 10 frank değer biçmişti. Bu yolla 446.000 hektarın yanında toplam 10.881.443 frank elde edilmişti. Bu para özellikle Oran'da kolonileşme için kullanılmıştı. Sonuçta isyanın yerli halka bedeli toplam 65 milyon frank olmuştur²⁰⁰. Bazı kabileler ise tamamen ortadan kaldırılmıştı (yağmalandı,yıkıldı). Diğer kabilelerin kendilerini toparlamaları ise en az yirmi yıllarını almıştı²⁰¹. Çoğunluk için bir 'yıkım' söz konusu olmuştu. Direnişin bastırılmasının doğrudan etkilerini atlatma çabaları iki nesil boyunca sürmüştü. Sosyal ayırım ve ekonomik bağımlılıktan dolayı pek çok bölge de bunu atlatamamıştı. Kabiliye şiirleri nesiller boyu bu acıyı hafızalardan silmemiştir²⁰².

Kabiliye Direnişi'nin etkisini yitirmesinden sonra Fransızlar; "Araplar, ya Avrupa medeniyetini kabul etmek yada yok olmak zorundalar, Avrupa Medeniyeti'nin vahşilerin yaşamlarına karşı sempatisi olamaz." ²⁰³ düşüncesi ile hareketleri Cezayir Halkı'nın daha uzun yıllar zulüm göreceğinin habercisi olmuştur. İşgal ettikleri topraklardaki halkı, insan olarak görmeyip vahşi olarak gören bir bakış açısının oraya mutluluk getirmeyeceği ortadaydı.

Yerli halk bu ağır yükün altında ezilirken direniş başlatanlara olan güvenleri de sarsılmıştı. 1876'da El Amri Direnişi'ne yalnızca bir kabile destek vermişti. Bundan sonraki birkaç başkaldırı denemesi (1879 Aures, 1881 Güney Oran) de yeterli destek bulamamıştı.

²⁰⁰ Charles R. Ageron, a.g.e., s.50.

²⁰¹ Magali Morsy, a.g.e., s.161.

²⁰² John Ruedy, a.g.e., s.79.

²⁰³ Robin Hallet, *Africa Since 1875*, s.197.

K. 1871 Sonrası

Kabiliye Direnişi, Cezayir Halkı'nı bağımsızlığa kavuşturamamış ancak tam tersine düşmanlarının ekmeğine yağ sürülmesine sebep olmuştu. Çünkü Kabiliye Fransızlara karşı tepkinin kopma noktası direncin tüm gücüyle kendisini gösterdiği yer özelliği taşıymıştı. Kabiliye, direnişçilerin bu bozgunu Fransız Göçmenler'in zaferini kesinleştirmişti. Fransa, Cezayir Direnci'nin bu hadiseden sonra uzun süre toparlanamayacağını anlamıştı. Bu farkındalığı iyi kullanarak aldığı tedbirler ile de geriye kalacak birkaç direnç kıpırtısını da yok etmişti. Ülkeye yeni yerleşen Avrupalı göçmenler, Kabiliye'den sonra rahatlamışlardı. Çünkü 1880'lerdeki birkaç küçük çatışma dışında önem arz edecek herhangi bir eylem uzun süre olmamıştır.

Zenci Afrika Halkı'na daha yumuşak olan Fransa, Afrika'daki ilk sömürgesi olan Cezayir'e ise anlattığımız hadiselerden anlaşılacağı üzere adeta soykırım yapmışçasına (gerçi Fransızların Cezayirlilere 1950'lerde ki tutumu kesin bir soykırımdı) zulümkar davranmıştı.

Cezayir Halkı'nın inatla sürdürdükleri direnişi kırmak için Fransızlar 1871'den sonra yeni bir usul olan kendi içinde eritme yöntemini uygulamaya başlamışlardı. Bu yöntem yavaş yavaş sönmeye ve yok olmaya itilen Cezayir Halkı'nı tamamen ortadan kaldırma girişiminden başka bir şey değildir. Kendi içinde eritme yöntemi iki paralel tedbirden oluşmuştu. Bir yönüyle Cezayirliler Fransızlaştırılmaya çalışılmış, ancak bu da garip bir Fransızlaşma ortaya çıkarmıştı. Çünkü Fransız olmanın nimetlerinden yararlanamayan bir Cezayir Toplumu oluşmuş, bunun yanında ülkenin en ağır yükleri de yerli halka yüklenmiş ve ikinci sınıf yurttaş sayılmışlardı. Diğer yönüyle de her türlü ayrıcalıktan ve yerli köylülerden zorla alınan topraklardan faydalanmış olan Fransızlar, Cezayir'e gitmeye kışkırtılmışlardı²⁰⁴.

²⁰⁴ Raimondo Luraghi, a.g.e., s.366.

1871'den sonra daha önceden Arap Büroları'nda bir memur olan General Chanzy, Fransa'nın Cezayir'deki yeni yöneticisi olmuştu (1873-1879). Chanzy, göç hareketini teşvik ederek, yeni köylerin kolonilerin kurulmasını daha da arttırmıştı. Fransa'daki gibi başkan ve meclisler ile ülkeyi yönetmişti. Fransa 1879'da Kuzey Cezayir'i Fransa'nın bir bölümü olarak ilan etmişti. Müslümanlıktan vazgeçen Cezayirlilere Fransız Vatandaşlığı tanınmıştı. Cezayirlilerin ülke içinde izinsiz seyahat özgürlüğü yasaklanmış, silah taşımalarına da yasak getirilmişti.

Cezayir'in ilk sivil idarecisi ise Fransız Cumhuriyeti Başbakanı'nın kardeşi olan Albert Grevy'di. Ülke hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığından , Fransız Ulusal Meclisi'nin Cezayirli üyelerinin kendisi üzerinde üstünlük kurmasına izin vermişti. Bu dönemde Sivil Yönetim altındaki bölge iki katına (105.000 kilometre kare) çıkartılmıştı²⁰⁵.

²⁰⁵ Magali Morsy, a.g.e., s.162.

III.BÖLÜM

CEZAYİR'DE FRANSIZ İDARESİ

A. Fransızların Yönetiminde Cezayir

Fransızların Cezayir politikası deyince ya da Fransa ve Cezayir isimleri bir araya gelince dünyada katı bir sömürü düzeni akla gelmiştir. İşgal anından ele aldığımız 1871 tarihine ve 1871'den Cezayir'in bağımsızlığına kadar geçen süreç Cezayir'in tarihinde hep acı bir hatıra olarak yer etmiştir.

Cezayir, Fransızlar için Akdeniz'i kontrol etmek açısından önemli bir üst olmuş, ayrıca Afrika'da girişecekleri sömürgecilik için de oldukça uygun bir yayılma noktası olarak görülmüştü. Zamanla bu anlamının yanında Fransa'nın bir eyaleti haline gelmiştir. Fransız hükümetleri ülkelerinde huzuru bozan kimseleri yada ülkenin yoksul insanlarını Fransa'dan uzaklaştırmak ve onlara istihdam sağlamak amacıyla Cezayir'i kullanmıştır.

Fransızlar zaman içinde Cezayir'i sömürgeleştirilen bir ülke olmasının yanı sıra Fransa'ya olan coğrafi yakınlığı ve çok fazla Fransızın Cezayir'e yerleşmesinden dolayı Fransa'nın bir parçası olarak görüp buraya Fransız Cezayir'i demişlerdi²⁰⁶.

Cezayir işgalini tamamlamak Fransızların 17 yılını almıştır. Pek çok kez sert direnişlere karşı en acımasız savaş teknikleri ve baskı yöntemleri kullanılmıştır. Bazı zamanlarda tüm bir köy yok edilmiş, tüm köylüler katledilmiş yada yerlerinden edilmiştir. Bu yerler daha sonra ilk yerleşimcilere dağıtılmıştır. Diğer Müslümanların ise toprakları yasalardaki boşluklardan yararlanılarak herhangi bir telafi olmadan ellerinden alınmıştır. Cezayir'in sömürgeleşmesine yada işgalin tamamına bakılacak olursa tüm bu olanlar akıl dışı davranışlar olarak nitelendirilebilir.

²⁰⁶ Hasan Selim, a.g.e., s.31.

Fransa öncelikli olarak ülkedeki eski yönetimin izlerini silmekle işe başlamıştı. Bu amaçla ülkedeki Türkçe olan yer adlarını değiştirmişlerdi²⁰⁷.

1. Cezayir'in Kolonileştirilmesi (1830-1847)

1830'lu yıllar düzensiz bir kolonileşme dönemi olmuştur. Hatta biraz da anarşi içermişti. Cezayir Şehri'nin istilasından sonra ülkede bir kargaşa ortamı yaşanmaya başlamıştı. Ticareti canlandıran, topraklara el koyan ve ormanları dilediğinde tahrip eden bir kesim ortaya çıkmıştı. Sahil kesimlerinde bir sürü eve el koyan ve halkın ektiği ürünün bir kısmına ortak çıkan Avrupalı bir aristokrat kesim ortaya çıkmıştı. Clauzel, kendisi bir kolonici olarak ürünün çok düşük fiyatlardan alınmasını sağlamıştı. Ucuz yolculuk imkanları Paris'ten işçileri, İspanya'dan Balear Adlaları'ndan, Malta'dan, İtalya'dan evsizleri ve Alman-İsviçreli göçebeleri Cezayir'e getirmeyi planlamıştı²⁰⁸.

Fransa için Cezayir'in işgali şüphesiz ekonomik yararları açısından birinci önceliği taşımış, bir faydası da Fransa'daki fazlalılardan kurtulmak olmuştu. İngilizlerin, Amerika ve Avustralya'da yaptıklarının bir örneğini Fransızlar da Cezayir'de yapmışlardı. Yani ülkelerindeki soyguncu, huzuru bozan vb. bir çok sorunlu insanını Cezayir'e göndermişlerdi. Paris Emniyet

Müdürü'nün başkentin güvenlik ve huzurunu sağlamak amacıyla 1500 Parisli'yi Cezayir'e göndermesi bunun en iyi örneğidir²⁰⁹.

Böylece aynı zamanda Fransızların ülkedeki varlığı zaman içinde yönetim haricinde nüfus ile de kendini hissettirmiştir. Cezayir'i işgal ettikleri

²⁰⁷ Rıza Nur, a.g.e., s.157.

²⁰⁸ Charles R.Ageron, a.g.e., s.52.

²⁰⁹ Raimondo Luraghi, a.g.e., s.277.

1830'da, 600 olan Avrupalı sayısı 1845'de 42.000'ne yükselmişti²¹⁰. (Bu nüfus sadece Cezayir Şehri'ne ait yabancı nüfustur.)

Cezayir'e Fransızlar haricinde de Avrupa'nın değişik bölgelerinden göçler olmuştu. Özellikle de İspanya ve İtalya'dan bir çok göçmen Cezayir'e yerleşmişti. Ancak bu artış beraberinde sorunları da birlikte getirdiğinden Fransızlara da bir çok güçlük çıkartmıştır²¹¹.

İlk zamanlardan itibaren siviller, askerlerin izlerini takip etmişlerdi. Bölgeye ilk gelenler maceraperestler, toprak vurguncuları, orduya içecek ve yiyecek sağlayan görevliler ile kolay para peşindeki yatırımcılar olmuştu. Bunları binlerce esnaf ve köylü izlemişti. Ordudan salınan askerler de bölgeye yerleşmişti. 1848 devriminden sonra Paris'te düzene ve kanunlara karşı tehdit olarak görülen 13.500 işsiz (1848'in Haziran ayında) resmi bir görüntü altında Cezayir'e gemilerle gönderilmişti. Onlar için hiçbir hazırlık yapılmamış ve yerleşene kadar bir sürü zorlukla baş etmek zorunda kalmışlardı. Bu zorla getirilen göçmenlerin çoğu, ateşli hastalıklardan özellikle de koleradan yaşamını yitirmişti. Farklı kökenden pek çok yabancı Akdeniz'i geçerek Cezayir'e varmışlardı (1839 yılında 25.000 sömürgecinin sadece 11.000'i Fransızlar'dan oluşmaktaydı.²¹²).

Adeta Avrupa ülkelerinin fazla nüfusu Cezayir'e kanalize edilmişti. Fransa ve İspanya'nın en yoksul köylüleri Afrika'ya sürülmek istenmiş ve bu ayak takımı için Konstantin,, Cezayir ve Oran Kentleri çevresinde köyler kurulmuştu²¹³.

1847'de ise toplam 109.000 Avrupalı nüfusun, 47.000'i Fransız, 8000'i Alman yada İsveçli, diğer 8000'i İtalyan, 8000'i Maltalı ve 31.000'i İspanyol'du. Fransız olmayan göçmenlerin pek çoğu azimli ve kendine

²¹⁰ Davut Dursun, "Cezayir Mad.", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.VII, s.499.

²¹¹ Cavid Oral, a.g.e., s.165.

²¹² Gerald Mansel, *Tragedy in Algeria*, s.14.

²¹³ Jean Paul Sartre, *Hepimiz Katiliz*, s.17.

yetebilen kişilerdi: İnşaatçı, taş işçisi, çiftçi, rıhtım işçisi, balıkçı, tüccar ya da bakkaldılar. Fransız nüfusu, 115.000 olan diğer halkların toplam nüfusunu, toplam Avrupalı nüfusun yarısından biraz fazla sayıyla ancak geçebilmişti.

Fransızlar 1843 tarihinde çıkardıkları bir kanun ile göçmenlerin devletin sınırları haricinde de toprak parsellemelerine izin verilmişti. Bu da işgale uğramamış Cezayir Toprakları'nın da işgale açık hale geldiğinin göstergesi olmuştu²¹⁴.

İlk zamanlarda, aşağı yukarı 1852'ye kadar kolonileşme, yetkililerce düzenlenen resmi yollarla gerçekleşmişti. Yeni gelenler küçük yerleşim bölgelerine yerleştirilmişlerdi. Daha sonra büyük yatırımcılar bu işler için firmalar açmışlardı. Bunların bazıları Fransız, bazıları ise İsveçli idi. Bunlar, büyük miktarlardaki köy arazisine el koymuşlardı. Örneğin Genevoise Firması, bu yolla Setife yakın 50.000 dönüme sahip olmuştu. Bu, bölgedeki en iyi topraktı. Bu firmalar bunların karşılığında hiçbir ödeme yapmamışlardır.

Kendini köylü asker olarak tanımlayan Bugeaud'un askeri kolonileşme planları gerçekleşmemişti. Bazı başarılı olamayan projeleri hayata geçirilmişti Projelerden biri, yetim kızlarla Fransız Askerleri'nin evlendirilmesi idi. Ancak evlendirilen askerler hep ordudan ayrılmayı seçmişlerdi. Bugeaud, yeni köylerin kurulması için bir aristokrat olan Comte Guyot'ya yetki vermiş ve bedava toprak dağıtılmasını emretmişti. Ancak hiç kimse daha önce yerleşmiş olduğu yeri bırakmak istememiştir. Fransızlara karşı savaşmış olan kabilelerin topraklarından göç ettirilmesi yoluna gidilmişti. Aynı zamanda Türk Beyliği'ne ait olan topraklara el konmuş ve Fransız Toprağı ilan edilip buralarda kolonileşme yoluna gidilmişti. Kabilelerin güçlenmelerini önlemek için sahip oldukları topraklar azaltılmıştı. Altyapı çalışması olarak, ordunun da yardımıyla, yollar ve yerleşilmeyi bekleyen yeni köyler kurulmuştu. 1842 ile

²¹⁴ David Prochaska, *Making Algeria French*, s.70.

1845 arasında 105,000 hektarı kapsayan 35 yerleşim birimi yaratılmıştı. Göçmenler, Cezayir'i çekici bir yer olarak görmeye başlamışlardı .

1844 ve 1846 nizamnamelerinde sahipsiz veya ekim yapılmayan toprakların iktisabına yenilikler getirilmişti. Yaklaşık 200.000 hektar toprak kamulaştırılmıştı. Cezayir Şehri civarında el konan yaklaşık 168.000 hektar toprağın 95.000'i devlete, 37.000'i Avrupalılara ve 11.500 hektarı da Müslümanlara verilmişti. Bugeaud'un önyak olmasıyla Sahel ve Mitidja civarlarında 27 koloni köy daha kurulmuştu. 1847 yılında 47.274'ü Fransız olmak üzere 109.000 Avrupalı yerleşimcinin yaklaşık 15.000'i kırsal alanlara yerleşmişti.

Bu koloni-köyler askeri güçlerce korunma taleplerinde bulunmuşlardı. Ancak Fransız yönetiminin kendilerine korunma garantisi vermesine rağmen bunu yerine getirmemişti. Koloniler de hükümetten bu korunmanın sağlanmasını istemişlerdi.

Kolonileşmenin içeriğindeki yozlaşma rakamlarla açıkça ortaya konulmuştu. Cezayir'de özel imkanlar, yalnız Fransız ve Avrupalı yerleşimcilere hitap etmiştir. Kolonileşme yalnız Fransızlara geniş ayrıcalıklar tanımaktan ibaret olmamış; Fransa'daki vatandaşların sahip oldukları ancak yerli halkın asla sahip olmadığı Lyauety'in değişiyile şişirilmiş, süper-vatandaş modelini yakalamak hedeflenmişti. Fransızların hedeflediği, Cezayir'deki Fransızlar ile yerli halkın bütünleşmesini sağlamaktan uzak bir hareket olmuştur. Aynı zamanda Fransızların ideallerinde yer alan bir, çok uluslu toplum hayalinden de uzaklaştıran bir adım atılmıştır. Fransızlar, Cezayir tarihinde hep bir yozlaşma olarak yerini almıştır²¹⁵.

Bu çok uluslu toplum hayalinin getirisi olarak da giderek artan Avrupalı göçmen sayısı 1891'de 530 bin , 1911'de ise 750 bin rakamına

²¹⁵ Charles R.Ageron, a.g.e., s.53.

ulaşmıştı.²¹⁶ 1950'lerde Cezayir'deki Avrupalı nüfusu 1 milyonu geçmiştir. Bunların % 11'i Fransa'da, %5'i İspanya'da, % 1.5'i İtalya'da ve %1'i diğer Avrupa ülkelerinde, büyük kısmı ise Cezayir'de doğmuştur. Pek çok iyi aile, 4-5 nesildir bu topraklarda yaşamıştır. Göçün önemli kısmı 1871 ile 1914 yılları arasında gerçekleşmiştir²¹⁷. Göçler ile birlikte yerli halktan ele geçirilen toprak miktarı da her geçen gün daha da artmıştı. 1873 yılında çıkartılan Warnier Yasaları ile Avrupalılar daha rahat toprak edinmeye başlamışlardı. 1940 senesine kadar Fransızlar 3.445.000 hektar toprağı kendi tasarruflarına geçireceklerdi²¹⁸.

İşgalciler, Cezayir Halkı'nı dağlık ve çorak arazilere sürüp en verimli topraklara ve deniz kıyılarına yerleştirmişlerdir.

Fransızlar 1870'lerde ve 1880'lerde kendi çıkarları doğrultusunda bir çok yasama değişikliği yapmışlardı. Örneğin Avrupalı nüfus %10 iken verimli toprakların yüzde %30'una sahip olmuştu. 19.y.y.'in sonunda şarap, sebze, turuncgil ve zeytin gibi dışarı satılan mahsullerin 2/3'sini üretmişlerdi. Tüm bunlara rağmen Fransızlar, bir de Müslümanlardan daha çok vergi almışlardı. Nüfusun %90'ını Müslümanların oluşturmasına rağmen ancak Cezayir milli gelirinin %20'lik kadar kısmından pay alabilmişlerdi. Diğer taraftan da Cezayirli Araplar, ülkede toplanan vasıtasız vergilerin %70'ini, toplam vergilerin de %45'ini ödemişlerdi. Bunun yanında koloniler gelirin nasıl harcanacağına karar verebilmişlerdi. Sonuç olarak koloni şehirler (Fransızların bulunduğu), çok güzel mimari eserlerin bulunduğu binalar, heykeller, ağaçlar ile süslüyken Müslüman köyleri hiç vergi vermiyorlarmış gibi kötü ve bakımsız durumda bırakılmıştı.

Fransızlar yeni topraklara yerleşerek tarım yapmanın yanı sıra, az ölçekli de olsa sanayii işlerinde de çalışmışlar, Araplar yalnızca angarya

²¹⁶ Ferhat Deniz, a.g.e., s.26.

²¹⁷ Gerald Mansel, a.g.e., s.14-15.

²¹⁸ Phillip C.Naylor, *France and Algeria*, s.7.

işlerinde (ya liman işçisi yada hamal olarak) kullanılmışlardı²¹⁹. Yerli iş gücü Avrupalı işçilere verildiğinin sadece az bir miktarı ile çalıştırılarak uzun yıllar sömürülebilmiştir.

Fransız sermayesi, Cezayir'e büyük yatırımlar yapmıştı. Sömürgecinin genişlemesi için gerekli altyapı ihtiyaçları, liman faaliyetleri, yollar, raylar, telgraflar, ev yapımı ve kamu binalarının hepsi Fransız Sermayedarlara çoklu karlı yatırım olanakları sunmuştu²²⁰.

Cezayir'de endüstri geri kalmış ve tek tip üretime dayalı olmuştur. Fosforitler ve demir cevheri gibi Avrupalılar tarafından çıkartılan madenlerin tümü ihraç edilmişti. Tekstil gibi hafif endüstri ise zayıf kalmıştı. Hammadde bulunmasına rağmen ağır endüstri kurulmamıştı.

Avrupalıların elindeki topraklarda üretim artarken yerlilerin topraklarında durağanlık yada düşüş söz konusu olmuştur. Bunun nedeni ise Avrupalıların verimli kuzeyi ellerine geçirerek yerlileri dağlık yada çorak bölgelere itmelerinden kaynaklanmıştır. Buralarda yeterince su bulunmadığı gibi, yerliler tarım makineleri yada yeterli gübre de sağlayamamışlardır. Bu koşullarda sık sık kıtlık ve sonucunda da açlıktan ölenler olmuştu²²¹.

Cezayir'deki Fransız yönetimi üç ayrı yöntemle uygulanmıştı. Avrupalıların fazla olduğu bölgelerde koloniler (Avrupalılar) yöneticilerini, meclislerini kendilerini yönetmek üzere seçmişlerdi. Müslümanların fazla olduğu bölgelerde ise seçilmiş ve atanmış yöneticilerin yanında bir de Fransız idareci bulunmuştu. Çöl ve nüfusun düzensiz olduğu bölgelerde ise ayrı bir yöntem ile Fransız idaresi kurulmuştu.

²¹⁹ Marc Ferro, a.g.e., s.206.

²²⁰ John Ruedy, a.g.e., s.69.

²²¹ Türkaya Ataöv, a.g.e., s.145.

2. Fransa'nın Yerli Halka Yönelik Politikası

Yerel halka uygulanan istikrarlı politika bir akademik çalışmanın mahsulü olup Fransa'da öngörülenin yerine, baskıcı ve otoriter bir tavır takınmıştır. Fransızlar Kabileleri kendi topraklarından kovup dağıtmış, o anda görevli olanlar Paris'teki hükümetin veya kendinden önce 1848'e kadar Cezayir'de görev yapanların düşüncelerini önemsemeden düşündüklerini uygulamışlardır. Arap Halkı'nı karşılarına almadan bir politika uygulayabilmek için tecrübelerle dayanarak, Arap ya da Fransız fark etmeden bölgenin ileri gelenlerinden yardım almışlardı. Daha sonradan Pellissier de, Reynaud'un altında görev yapan bir Arap sorumlusu olarak çalışmış olan La Moricière, bu kişilerin başına getirilmişti. La Moricière, 1839'da görevinden alındığında Valee'nin Konstantin'de uyguladığı sistemi ve Avrupa'dan göç alma düşüncelerini hayata geçirmişti.

Valée'nin halefleri, bütünüyle fethedilen Cezayir üzerinde uygulanan emirlerin devam etmesinden dolayı hoşnut olmuşlardı. Kariyerine Konstantin'den çok Oran'da devam eden Bugeaud'un uyguladığı Türk sistemi ve Clauzel'in uygulamaları, yeni Arap sorumlusu Daumas tarafından benimsenmemişti. Daumas Abdülkadir'in uygulamaları üzerinde çalışmış ve Arap liderlere dini ve askeri yetkiler vermişti. Bu Arap liderler hala halk üzerindeki güç ve etkilerini devam ettirmişler; bu sebeple de onlara büyük önem verilmişti. Bu geleneksel gücü ve etkiyi kullanmak Fransızların bundan sonra Cezayir'de halka uygulanan politikanın oluşmasında yardımcı olmuştur. Asıl zor olan ise Oran ve Konstantin'de karışıklık çıkaran feodal beylere, onların artık halk üzerinde yetkileri olmadığını kabul ettirmek olmuştur.

Askeri yönetim önceki yönetim şeklini tam olarak kaldırmamıştı. Abdülkadir'den, Cezayir ve Oran Kentleri'ndeki Türklerden alınan ordu yönetim biçimleri, ayrıcalıklara bazı değişiklikler getirilerek sürdürülmüştü.

Yerel ordular başlarına getirilen komutanların dışında eski düzenlerini korumuşlardı.

Fransız Yönetimi ve kabile reislerinin aralarının bulunması için 1 Şubat 1844'de Arap İşleri büroları kurulmuştu. Bu bürolarda çalışanlar Arapça konuşmuş ve kendilerini Müslüman halka hoşnut göstermeye çalışmışlardı. Halkın bu kişiler üzerindeki yoğun saygısı bu kişilerin konumlarının önemli olmasına neden olmuştu. Arap Büroları'ndaki görevliler Fransız ordusuyla bağlantılı kalmış, Fransız Hükümeti'ne bilgi taşımak birinci görevleri olmuştu. Arap Halkı'nın içinde yaşayan bu görevliler halka çok yakın davranarak onların güvenlerini kazanmışlardı. Böylece bu görevliler Fransızlar ile Müslümanlar arasında bir köprü görevi görmüşlerdi. Bu olay, Bugeaud ve diğer Fransız yöneticilerinin hoşuna gitmemiş, bu bürolar üzerinde kısıtlamalara gitmelerine sebep olmuştur. Ancak şartlar basit idari işlemlerin tamamıyla büroların kontrolünde olmasını getirmişti. Bu gelişmelerden tamamen Daumas sorumlu olmuştur.

3. Fransızların Cezayir'de Uyguladığı Hukuk Sistemi

Cezayir'de Fransız idari personeli çok rahat ve kendilerini hala Fransa'da zanneden kişilerden oluşmuştu. 1841'de Fransız Hukuk Sistemi'nden alıntılar yapılmaya başlanmış ve öncelikli olarak Fransız Kamu Hukuku adapte edilmişti. Ancak ceza davaları, Müslüman yargıçlar olan 'kadılar' tarafından yürütülmeye devam edilmişti. Kadılar, İslam Hukuku'na bağlı kararlar vermişler, bu da yarı Fransız yarı İslam Hukuku'ndan oluşan sistemde bir yozlaşmaya yol açmıştı.

Bu sistem, özgür bir yapı oluşturmuş ve hızlı bir işleyiş kazandırmıştı. Müslüman vekillere ve avukatlara verilen temsil yetkisinden yerli kabileler hoşnut olmuş ve yargılama sistemini uygun bulmuşlardı. Cezayir'deki Fransızlar ise tam tersine bu uygulamadan hoşnut

olmamışlar ve bunu yetersiz bulmuşlardı. Fransızların bu tepkisi karşısında yerli halk avukatlar tarafından temsil edilmekten mahrum bırakılmıştı.

1859 Mart'ında göreve gelen Prens'in varisi olan Chasseloup-Laubat tarafından aynı politika devam ettirilmişti. 1854'te düzenlenen İslam Hukuku'nu yıkmış, mahkemelerin ve meclislerin kendilerine has yetkilerini kaldırmıştı. Araplara, Fransız Mahkemeleri'ne başvurma hakkı verilmişti. Müslümanlar bu din değiştirme baskılarına ve dinlerine yapılan bu saldırılara karşı koymuşlardı. Fransızlar'ın tehditlerine karşı direnç göstermişler, bazıları ise İslam kurallarının uygulandığı ülkelere göç etmişlerdi.

Müslümanların hukuk sistemi 1866 yılında yeniden düzenlenerek Müslüman-Fransız ortak mahkemesi oluşturulacaktı. Bir üst kurul kurularak İslam Hukuku'nun tefsirlerinden sorumlu olacaktı.

4. Fransızların Cezayir'deki Eğitim Politikaları

Fransız işgalinden önce Müslümanların eğitimi, dini okullarda okuma yazmayı öğretme şeklinde olmuştu. İşgalden sonra ise Fransız Koloni Yönetimleri dini okulların güçlenmesi için gerekli ödeneği vermemişlerdi. Cezayir'de Avrupalı çocuklara, Müslüman çocuklara harcanan paranın 5 katı kadar para harcanmıştı.

Eğitimli çok az Müslüman öğretmen olduğundan Müslüman okullarında bile Fransız öğretmenler görev yapmıştır. 1870'de Fransızlar ile Müslüman çocukları aynı okulda birleştirme önerisi iki taraf taraftan da reddedilmişti. Bu dönemde Cezayirli Müslüman çocukların %5'inden azı okula gitmişti.

1890'da başlayan girişimler sonucu küçük bir kısım Müslüman çocuğu Avrupalı öğrencilerle beraber Fransız eğitim sisteminde eğitime

başlanmıştı. Geleneksel Müslüman eğitime hiç benzemeyen bu eğitimle Fransızlar, iyi eğitilmiş ve Avrupa kültüründe bir Müslüman sınıf yaratmaya çalışmışlardı. Bu Müslüman çocuklar Fransız vatandaşlığını kabul etmiş ailelerin çocuklarından seçilmişlerdi.

Savaşlar, baskılar ve öğretmenlerin göçmesi nedeniyle gerileyen Müslüman eğitim sistemi, Arap Büroları tarafından yeniden düzenlenmişti. Her şehirde okuma-yazma kursu 2000-3000 civarında gence verilince camilerin malına el konulmuştu. Sayıları 1863'te 2000'i bulan bu okullarda teoloji ve fıkıh gibi dersler öğretilmişti. Bu okullarda sabahları Arapça, öğlenleri Fransızca dersleri verilmişti. Ekonomik sıkıntı çekmeye başlayan bu okulların sayısı 1870 yılında 36'ya düşmüştü. Öğretmenleri eğitmek amacıyla 1865 yılında Cezayir'de bir okul açılmıştı. 25 Fransız ve 10 Müslüman öğretmen bu okulun öğrencisiydi. İlk Fransız-Arap Koleji Cezayir'de 1857 yılında, ardından da Konstantin ve Oran'daki okullar açılmıştı. Fort-Napoleon'da 1867'de yerliler için bir sanat okulu açılmıştı. 3 medrese modernize edilip noter, avukat, hakim, öğretmen yetiştirmeye başlamıştı. Çeşitli kuruluşlarda yetişmeye başlayan Müslüman gençler, Fransızları rahatsız etmeye başlamış ve kapatılmaları için bahaneler uydurulmuştu²²².

5. Cezayir Halkına Fransız Zulmü

Fransızlar, Cezayirlileri sindirebilmek için çok fazla baskı uygulamışlardı. Sadece III.Napolyon Dönemi'nde, Araplar bir parça daha kollanmışlar, onun haricinde oldukça yoğun bir baskıya maruz kalmışlardı.

Cezayir, Fransız generalleri ve askerleri için Kırım Savaşında ün kazanan tüm subaylarının askeri öğrenim ve eğitimlerini tamamladıkları bir

²²² Charles R. Ageron, a.g.e., s.53-54

savaş oklu gibiydi.²²³ General Bugeud, Cezayirliler'in kollarına itaat eden Arap anlamına gelen bir işaret taşımaları zorunluluğu koydurmuştu (Hitler'in Yahudilere yaptığıının benzeri bir uygulama). Cezayirli kadınlara tecavüz edilmiş, hatta bir subayın (subayın adı Montagnag) mektubunda tecavüz olaylarından şu şekilde bahsedilmiştir: *"...Yakaladığımız Cezayirli kadınlara ne yaptığımızı soruyorsun. Bir kısmını rehine olarak elimizde tutuyoruz, geri kalanını arttırma usulüyle hayvanlar gibi askerlerimize veriyoruz....Son dört aylık harekatımız sırasında tanık olduğum şeyler en katı yürekleri bile yumuşatır...15 yaşın üzerinde bütün erkekleri öldürüyor, kadın ve çocukları alıp Marquesas Adaları yada başka bir yönde gemilere bindiriyoruz. Bir kelimeyle ayaklarımızın dibine köpekler gibi kapanmayanlara ölüm"*²²⁴. Bu mektup Fransızların Cezayirlilere karşı tutumunun, Fransa'nın Cezayir'deki idaresinin en güzel özeti niteliğindedir.

Fransızlar direnişte bulunan bölgelerdeki halkı cezalandırmak için onların geçim kaynaklarını kurutmuşlardı. Direnişin kuvvetli olduğu yerlerde direnişçileri etkisiz hale getirdikten sonra geçim kaynakları olan ağaçları keserek halkı cezalandırmışlardı. Bir çok yerde on binlerce zeytin ve incir ağacı böyle bir hışma uğrayarak katledilmişti. Bazı köyler de Fransız Askerleri tarafından yakılarak imha edilmiş, halk çorak alanlara, dağlara yada çöle sürülmüştü²²⁵.

²²³ Frederick Engels, *Sömürgecilik Üzerine*, s.176.

²²⁴ Türkkaya Ataöv, *a.g.e.*, s.143.

²²⁵ John Ruedy, *a.g.e.*, s.68.

B. II. Cumhuriyet ve II. İmparatorluk Yönetiminde Cezayir

Louis-Philippe'in Temmuz Monarşisi'nin yıkılıp yerine cumhuriyetin kurulmasıyla, 1789'dan sonra Fransa'nın 2. büyük devrimi gerçekleşmişti. Bu devrim Cezayir Halkı'nda askeri yönetimin ve kültürel yozlaşmanın son bulacağını düşündürmüştü. Aksine tüm Afrika hala Paris'in kontrolü altındaki generallere bağlı olmuş ve kolonileşme, göçmenler tarafından dahada hızlandırılarak gerçekleşmişti.

1848 Anayasası, Cezayir'in Fransa'ya bütünüyle bağlı olduğunu ve Fransız yasalarının uygulanması gerektiğini belirten maddeler içermişti. Halkı en çok ilgilendiren konularda -din, eğitim, adalet, gümrük- yönetim şeklinin Cezayir'e aktarılması için girişimde bulunulmuştu. II.Cumhuriyetin yeni yönetimi Cezayir'in koloni sıfatına son verip tüm sahip olunan toprakların Fransa Vatani'nin bütününe dahil olduğu ilan edilmişti. 9 Aralık 1848 tarihli bir talimatnameye göre yönetim kendi içinde yöneticileri ve idari birimleri bulunan 3 parçaya bölünmüştü. Bu tam olarak hayata geçirilememiş, ancak bu 3 parçadan biri olan sivil yönetim uygulanmıştı. Bu sistem daha sonra III.Napolyon tarafından iptal edilmişti.²²⁶ Yalnız Arapların ve halkın karışık yaşadıkları yerlerde askeri yönetimin bulundurulması kararlaştırılmıştı. Askeriyenin kendi içinde çıkan yetki paylaşımı tartışmaları yüzünden bu talimatname uygulanamamıştı.

Cezayir'deki kolonileşme çalışmaları büyük bir sıkıntı olarak varlığını korumaya devam etmişti. Haziran 1848'deki Paris İşçi Ayaklanması'nın ardından II. Cumhuriyet, toplumsal sorunları çözmeye yoğunlaşmıştı. Sorunları çözmek için görevli birimlere 50.000.000 Frank ödenek ayrılmıştı. İşsizler ve işçilerden oluşan 100.000 kişilik bir insan topluluğu Cezayir'e göçmek için başvurmuştu. 15.000'i Paris'ten olmak üzere 20.000 Fransız, Cezayir'e yerleştirilmişti. Ancak bunların birçoğu tarımsal bilgiye sahip

²²⁶ William L.Langer, *An Encyclopedia of World History*, s.837.

olamamışlardır. Kısa sürede 3.000'i ölmüş, 7.000'i Fransa'ya geri dönmüştü. 1851'in sonunda 66.000'i Fransız olan 131.000 Avrupalı göçmen Cezayir'e yerleşmiştir.

Fransızların yeni çıkardığı bazı kanunlar kabile şeflerinin hoşuna gitmemiştir. O yıllar tüm Müslüman toplumunca 'sefalet yılları' olarak adlandırılmıştı (1845-51). 1847-51 arasındaki ekonomik kriz yerel halkın yanında Fransız Kolonileri'ni de etkilemişti. Kötü hasat ve kıtlık gibi nedenler salgın hastalıklara sebep olmuştu. Kolera salgını (1849-51) bir çok insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştu.

1. Ekonomik Faaliyetler-Randon Cezayir'i ve Arap Büroları

1852'den 1858'e uzanan süreçte askerler tekrar istediği gibi Cezayir'i yönetmeye başlamıştı.

Fransızların Sahra siyasetinin ana hatlarını belirleyen General Randon olmuştu. Bu siyasetinin önceliği, Sahrayı tanımak ve yerlileri kullanarak o bölgeye öncelikle iktisadi bakımdan nüfuz etmek olmuştu²²⁷. Göreve geldiğinde ilk işi Cezayir'e göçü cazip kılmaya çalışmak olmuştu. Göçmenler kendi elleriyle toprağı işlemişler, kendi paralarıyla bakımlarını yapmışlar, böylece tarımın gelişmesinde ve yerleşmesinde büyük rol oynamışlardı. 1853-1859 yılları arasında 53 köy kurulmuştu. Gerekli tarım alanlarını elde etmek için kabilelerin topraklarını sınırlayıp onları parçalara ayırmış, bundan sonra da bu politika 'cantonnement' olarak anılmıştı. Yerli halk ihtiyacı olmadığı ve kullanmadığı toprağı devlete bağışlamaya zorlanmıştı. Bunun karşılığında kendilerinin bireysel arazilerini kullanmasına izin verilmişti. Bu 'cantonnement' çalışması sonucunda 1851-1861 yılları arasında 16 kabilenin

²²⁷ Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk Fransız Rekabeti*, s.23.

343.837 hektarlık alanının 61.363'ü devletin eline geçmişti. Kabileler ise koloni arazilerinden uzağa sürülünce bu durumdan hoşnut kalmamışlardı.

İkinci göç girişimini dengelemek için hükümet, Paris'te kalmayı çekici kılmaya çalışmıştı. Bu ikinci göç dalgası Cezayir'de ciddi bir gelişmeye neden oldu. 1856'da Konstantin ilinde kolonileşme hareketleri toprağın işlenmesinde büyük rol oynamıştır. Ekonomik kurumlar devletten yeni köyler kurmak için geniş araziler tahsis etmişlerdir; ne var ki bu sözlerini tutmamışlardır. Birkaç İsviçreli banker Setif civarında 12.345 hektarlık alan elde etmişlerdir. Böylece 10 yıl içinde 50.000 hektarlık alan 51 şirkete verilmişti. Böylece Cezayir'deki Avrupalı nüfusu 83.000'den 189.000'e çıkmıştı. 1856'dan sonra da doğum oranı her zaman ölüm oranından yüksek olmuş, böylelikle Cezayir'in kolonileştirilmesi sağlanmıştır.

Ancak bu koloniler ekonomik açıdan varlıklarını sürdürecektir duruma gelememişlerdi. Gümrük Vergisi'nin 1851 Ocağı'nda Cezayir ve Fransa arasında tamamen kaldırılmasıyla ekonomik açıdan gelişmeler yaşanmıştır. Aslında Cezayir'in Fransa için tropik ürünler sağlayacağı düşünülmüştü. 1850'deki ipek kıtlığı zamanında Cezayir ipek üretiminde başarılı olmuş ve bu üretim 1867 yılında durdurulmuştur. Tütün ve parfüm yapımında kullanılan bitkiler çok kısa zamanda burada üretilmeye başlanmıştır. Daha sonra tahıl üretiminin en uygunu olduğuna karar verilmiş ve 1880'lere kadar üretilmiştir. Böylece ekonomik altyapının kurulması tamamlanmış, ekonomik faaliyetlerin daha rahat gerçekleşmesi amacıyla bayındırlık alanında da bazı icraatlara girişilmişti. Bu çabalar sonucu yol yapımı tamamlanmış ve 1857 yılında demiryolu ağı döşenmesine karar verilmişti. Büyük barajlar inşa edilmiş ve kanalizasyon sistemi yapılmıştı.

Arap Büroları, bu süre zarfında kabilelerin asıl yöneticisi durumuna gelmişler; hatta yerliler onları devletin adamı "maknaznya" olarak adlandırmışlardı. Bu bürolar Müslüman nüfusun ekonomik gelişmeye katkıda bulunması için çalışmışlardı. Yerli ekonomiyi canlandırmaya uğraşmışlar ve

bunun için öncelikli olarak “cantonnement” politikasını terk etmişlerdi. Tüccarlar ve gezginler için göçebe köylerin yakınında karavanlar, hanlar, yurtlar tesis etmişlerdi. Bunun sonucunda Avrupa için gerekli olan tarımsal gelişme sağlanmış; ipek, tütün, patates, üzüm asması, incir ve zeytin üretimi gelişmişti. Orman ürünleri elde edilmiş, hayvancılık için barınaklar hazırlanmıştı.

2. Yeni Bir Asimilasyon Politikası Olarak Cezayir Bakanlığı 1858-1860

Fransızlar siyasi ve idari asimilasyon denemesinin 10 yıl sonrasında, daha radikal bir ikinci denemenin 2 yıl boyunca yapılmasına karar vermişlerdi. Paris'e bağlı bulunan Eğitim ve Din İşleri Bakanlıkları dışında bütün branşlar, Cezayir ve Kolonileri Bakanlığı'na dahil edilmişti. İmparatorun yeğeni Prens Napoléon-Jerôme Cezayir'i yönetmek için görevlendirilmişti. Demokrat, savaş karşıtı ve kilise karşıtı olarak bilenen Prens, Cezayir'i Fransa'nın daha önce hiç görmediği bir şekilde yönetmek istemişti. Bu amaçla sivil halkın toprağı iki katına çıkarılmıştı. 3 bölgenin konsey üyeleri II. Cumhuriyet zamanında seçilmek yerine atanmışlardı Ve yeni rejim bu askeri yönetimi ölçsüz ve yetersiz buluyorlardı. Yeni rejim, bugüne dek Arap Büroları tarafından sağlanan asayiş sağlamak için disiplin komisyonları kurmuştu. Göçmenlerin istekleri doğrultusunda araziler üzerinde tarım yapma engeli 1859 Şubat'ında kaldırılmıştı.

Asimilasyon daha çok Müslüman nüfus üzerinde uygulanmıştı. Fransızlar, amaçlarının Arap Halkı'nı eritmek ve yıkmak olduğunu gizleme gereğı duymamışlardı. Asıl düşünceleri, yerli aristokrasiyi yok ederek kabile şeflerinin otoritesini zayıflatmak ve kabileleri parçalara bölmek şeklinde olmuştur. Bu amaç için toprak sahipleri ve kiracıları arasındaki sorunlardan yararlanmışlardı. Bazı kiracılar toprak sahiplerine olan borçlarını ödememe yolunu seçerek Arap vergisi denilen “impots arabes” ödememek amacıyla

kolonilerin sivil arazilerini kiralama yolunu seçmişler, sonuçta yerli ekonomide kargaşa ortamı yaşanmış ve etkileri 1867 yılına dek sürmüştü.

İlerleyen süreçte Fransızlar, Cezayir’de asimilasyonun en etkin gücü olan bir dili yok edip yeni bir dili hakim kılma çabasına girişmişlerdi. Önceki dönemlerde zaten yavaş yavaş uygulamaya geçen bu sistem artık daha şumüllü bir şekilde yürütölmeye başlanmıştı. Böylece artık Arap Dili’ne, diğer bir anlamda Kuran’ın diline az önem verilmesi anlamına gelmişti. Arapça ise artık yabancı bir dil olarak değerdendirilmeye başlanmıştı²²⁸.

Arap ve Berberilerin büyük kısmının okuma yazmasının olmaması ve Arapça eğitim veren okulların açılmasının yasaklanması da cehaleti arttıran bir diğer faktör olmuştur. Bunun yanı sıra Cezayirli Arapların gazete çıkartmaları da uygulanan yasaklar arasında yer almıştır. Ülkedeki tek üniversite ise sömürge yöneticilerini yetiştirmeye yaramış, sömürgecilere hizmet eden bir kurum olmaktan öteye geçememişti. Evet, 1830’dan itibaren koca bir halkın konuştuğı dil (Arapça) Fransızlar tarafından yasaklanarak yabancı dil ilan edilmişti. Fransızlar, Arapların birleşmesini engellemek için dillerine el koymuşlar, ülkedeki en ilkel batıl inançları desteklemişlerdi. Çünkü batıl inançlar da Arapların birleşmesini engellemedeki en büyük araçlardan bir tanesi halini almıştı. Sömürmeye geldiğinde ise Fransa’nın bir parçası olmasına rağmen, laik yönetim konusunda Cezayir, anayurttaki (Fransaya göre) haklardan faydalanamamıştı. Aynı şekilde Fransızlar, Cezayir’de cumhuriyetçi olmamışlar, tam tersine feodal düzeni destekleyerek ondan yarar sağlamışlardı. Cezayir Toplumu’nun dinamiğini parçalamak için bireysel ve liberal bir hukuk hayata geçirilmeye çalışılırken diğer taraftan da egemenliklerini Fransız yönetiminin desteğinden alan küçük prenslikleri (feodal beyleri) desteklemekle tezatlıkları içinde bir yönetim ortaya konulmuştur²²⁹.

²²⁸ Marc Ferro, a.g.e., s.209.

²²⁹ Jean Paul Sartre, a.g.e., s.25.

Asimilasyonun diğer bir ayağı da din alanında kendisini göstermişti. Direniş hareketlerinde dinin önemli bir toplayıcı-örgütleyici nokta olması Fransız Hükümeti'nin İslamiyet'ten çekinmesine yol açmıştır. Fransa, Cezayir'i Fransızlaştırmak ve direnişi zayıflatmak için İslamiyet'e karşı tavır almıştı. Cezayirlilerin Müslüman kimliğini yok etmek için ülkede bir takım girişimlerde bulunulmuş, ülkede bulunan camilerin bir çoğu kapatılmış, bir kısmı da kiliseye çevrilmişti. Arapça eğitim-öğretim yasaklanmış, okullardaki müfredat ise sömürgeci ideolojiye hizmet edebilecek şekle sokulmuştu. İslam ilimlerinin öğrenimi, uygulanan yasaklar arsında yer almıştı. Bir çok kütüphane de bu kıyımdan nasibini alarak kundaklanmış, bir kısmı da kapatılmıştı. Okulların ve camilerin asıl mali kaynağı durumundaki vakıflar da Fransızların egemenliği altına girmişti²³⁰.

Fransız Hükümeti kiliseyi devreye sokarak, İslamiyet'e karşı da baskı uygulamalarına kendi dinini de kullanmıştı. Müslüman vakıfları yasaklanarak, bunların gelirleri misyonerlik faaliyetlerine aktarılmaya başlanmıştı. Başlangıçta tüm Müslüman çocukları Hristiyanlaştırmaya yönelik siyaset, daha sonra kimsesiz çocukların misyoner yuvalarında eğitilmesine dönüştürülecekti. Kardinalde bu çabaları kendi sözleriyle onaylayarak; "Cezayir diyarını, kaynağını İncil'in vahyi olan medeniyet ışıklarından alan bir Hristiyan beşiği yapmak" demişti.

Cezayir'de yurttaşlara verilen haklar yalnızca Avrupalılara tanınmıştı. Arap ya da Berberi olsun Cezayirliler yurttaş değil tebaa kabul edilmişti²³¹. Ülkenin en verimli yerlerine yerleştirilen, tüm köşe başlarına sahip olan Avrupalı göçmenler Cezayirlilerden üstün kabul edildiklerinden onların oturdukları yerlere ülkenin gerçek sahiplerinin girmesi yasak edilmiş, sadece bununla da kalınmayıp Fransızların izni olmadan, Cezayirli Arapların ülke içinde serbest seyahatleri de yasaklanmıştı. Fransız vatandaşlığına

²³⁰ Sabri Hizmetli, **Bin Badis**, s.10.

²³¹ Türkkaya Ataöv, a.g.e., s.145.

geçebilmenin şartı da din değiştirmek olarak konulmuştu. Cezayir genelinde din değiştirmeye işbirlikçi burjuva kesim yanaşmıştı²³².

Fransızların Cezayir'de uyguladığı taktiklerden birisi de Cezayirlileri kendi içlerinde bölerek birbirlerine düşürmek olmuştu. Bunun için de hazır olan zemin hareketlendirilmiş, Berberi-Arap ayrımı körüklenmişti. Bu ayrım, Fransızlar tarafından daha da kışkırtılarak Cezayirlilerin birleşmesi önlenmeye çalışılmıştı. Özellikle de şehirlerde yaşayan Araplara karşı daha belirgin olarak uygulanmıştı. Fransızlara göre " Berberiler, Avrupalı soyundandılar. Dolayısıyla Arapça öğrenmeleri yasaklanmalı; dil ve kültürleri koruma altına alınmalıydı"²³³.

3. III. Napoleon'un Cezayir Politikası

III. Napolyon döneminde Cezayir Bakanlığı kaldırılarak yeni düzenlemelere başlanmıştır. İmparator, 1860 Aralık'ında kendisinden önceki yönetim tarafından uygulanan askeri rejimi devam ettirme kararı almış ve devletin gücünü daha çok artırmıştı. Bazı hizmetlerin Paris'ten idare edilmesine rağmen idari işler bir yüzbaşının yardımcılığında kurulan yönetici bir kadro tarafından Cezayir'de yönetilmiştir. Bir devlet meclisi ve üst meclis kurulmuştur. III. Napoleon Cezayir'e gittiğinde Araplar'ın yaşamına ilgi duymuş ve böylece görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştı. Napoleon, yerlilerin haklarına ve topraklarına yeniden saygı göstermek zorunda olduklarını söylemişti. Ordu üst düzey görevlileri -General Fleury ve Morris, Albay Lapasset- sivil halktan ileri gelenler - Thomas-İsmail Urbain- İmparator'u, politik ve ekonomik açıdan kırsal kolonileştirme politikasının doğru olmadığı yönünde ikna etmişlerdi. Onlara göre Cezayir'in köylüleri yerli halk tarafından oluşmalı ve Avrupalı göçmenler ise kentlerde kalmalı ticaret ve sanayii ile

²³² Faik Bulut, a.g.e., s.49-50.

²³³ Ammar et-Talibi, *Daru'l- Yakza el-Arabiye*, C.I, s.49.

ilgilenmeliydiler. Cezayir'in gelişmesi ancak Arap ve Avrupalılar arasındaki birliğin sağlanmasıyla gelişebilirdi.

6 Ekim 1863 tarihindeki mektubunda Napoleon dileklerini ve düşüncelerini belirtmiştir. Bu mektubun kolonilerin kızgınlığını artırmasında şu cümle yeterli olmuştu: "Cezayir tam manasıyla özgür olmayan bir Arap krallığıdır, bir koloni değildir." Bazı tarihçiler bu anti-kolonileşme hareketinin Arap kimliğini tekrar inşa etmek amacına sahip olduğunu düşünmüşlerdi. Oysa ki İmparator, askeriye ile anlaşp Cezayir'in bir kuvvet kaynağı olmasını istemişti. İmparator, yerliler ve Avrupalılar arasında eşitlik sağlanması, ırklar arasında uzlaşmanın başarılmasını hedeflemişti. Ona göre yerliler koloniler gibi kendisinin himayesi ve koruması altındaydı. 1863 tarihinde yeni bir arazi yasası çıkartılmıştı. Yeni sistemle askeri koloniler kurulmuş, zaman içinde yerlilerin kabile sistemi dağıtılmıştı²³⁴. Öncelikle yerli halkın güvenini sağlamak amacıyla 22 Nisan 1863 tarihinde senato Cezayir'deki Arap Kabileleri'ne daha önce kullandıkları arazileri iade etmişti. Cezayirli yerli düzenleme ile iki kısma ayrılmıştı. Bir kısmı buğday yetiştirecek çiftçilik yapacak diğer kısmı koyun yetiştirerek hayvancılıkla uğraşacaktı²³⁵. III.Napolyon döneminde toprak idaresinde yapılan bir diğer değişiklik de Cezayir'deki ormanların, orman kapsamından çıkartılarak "boş" alan ilan edilmesi olmuştu. Böylece Fransız İdareciler bu topraklara Fransa'dan gelen göçmenleri yerleştirebilme şansına sahip olmuşlardı²³⁶.

1864 yılındaki ölümünden önce Cezayir'deki görevinden alınan Pélissier'in de bu politikaya karşı çıkması ve yerli halkın 1864 yılındaki isyanı, III. Napoleon'un bu politikayı terk etmesine neden olmuştu. 1864 Aralık'ından itibaren göçmenlere tanınan tavizler kaldırıldı. III.Napolyon döneminin propagandalarına göre " Fransa Cezayir'e Arapların ulusal kimliğini yıkmaya gelmemişti, onların refahları arttırmak ve Fransız

²³⁴ Williem L.Langer, a.g.e., s.837.

²³⁵ Edward Behr, *The Algerian Problem*, s.34.

²³⁶ David Prochaska, a.g.e., s.71.

uygarlığının nimetlerinden faydalanmalarını sağlamak için gelmişti." Kolonilere kamu yararı ve Arapların yurttaş kabul edilmeleri amacıyla 100 milyon frank gönderilmişti. 20 Haziran 1865'te İmparator, devlet tarafından yerliler üzerinde kurulan baskının durdurulmasını istemişti. Haksız yere yağma edilen topraklar, kabilelere eşit şekilde iade edilmişti. Yerli araziler 1864'ten önceki borçlarından muaf tutulmuş ve el konulmamıştı. Sonunda Müslümanlar kendi İslam Hukuk kurallarına sahip olup Fransız Vatandaşı olabilmişlerdi. İmparator, ayrıca Müslümanların hukuk sisteminin yenilenmesini, yerli eğitimin gelişmesini, Müslüman orta ve lise dengi okulların açılmasını sağlamıştı.

III. Napoleon direktiflerini detaylarıyla anlatmak amacıyla Albay Lapasset'ye bir mektup göndermişti. Planı Cezayir'deki asimilasyon çalışmalarının durdurulması olmuştu. Sonuçta 14 Temmuz 1865 tarihinde Müslüman Cezayirli ile Fransızlar eşit sayılmıştı. Kendi kişisel statüleri korunurken, kendi haklarını ve yükümlülüklerini İslami kurallar çerçevesinde uygulayabilmişlerdi. Ayrıca askeriyede ve kamusal alanda iş bulabilme hakkına sahip olmuşlardı. Fransızların sahip oldukları tüm haklara sahip olmuşlar, ayrıca miras ve evlilik konularında kendi kişisel statülerinden feragat edip Fransız yasalarından yararlanabilmişlerdi. Benzer koşullar Cezayirli Yahudiler için de geçerli olmuştu.

Avrupalı göçmenler, Cezayir'de burjuva feodalizmi gerçekleştirip Arapların efendisi olmayı amaçlamışlar, III.Napolyon'u ise karşılarında bir engel olarak görmüşlerdi. Göçmenlere göre III.Napolyon, Arapların haklarını Fransızlardan daha çok savunmuştu. Avrupalı Göçmenler, bu sebepten İmparator karşıtı bir kampanya başlatmışlardı.

İmparatorun politikasının amacı Müslüman topluluğun doğal gelişimini sağlarken, onların ataerkil ve kabile yaşamlarına dokunmamak olarak belirlenmişti. 1870 Haziran'ında çıkarılan emirle Fransızların meclisteki

dağılımı üçte iki oranında olmuş, kalan üçte bir oranı Müslümanların genel mecliste seçtiği üyelerle temsil edilmelerini sağlanmıştı.

4. 1860'lardaki Kriz

1860'lardaki doğal felaketler, önceki 20 yılın çabalarını yok etmişti. 1866 yılındaki çekirge sürüleri ve hayvansal hastalıklarla kuraklık, Kasım 1867'den Haziran 1868'e kadar sürecektir olan korkunç bir kıtlığa neden olmuştu. Tahıl dağıtımına rağmen, geleneksel ürünlerin yokluğu kıtlıktan kurtulmanın hiçbir yolu olmadığını göstermiş ve 300.000 (Edward Behr'in eserinde 1868 de ki kıtlıkta 500.000 insan'ın hayatını kaybettiğinden bahsediyor.) yerli tifo, kolera ve açlıktan ölmüştü. Arap Yönetimi ve ordu, bu felaketlerden sorumlu tutulmuştu. 1868 yılında bir soruşturma komisyonu ülkeyi dolaşmıştı. Fransız Göçmenler, sorumlu olarak "Arapların devletçi ekonomilerini" göstermişlerdi. Avrupalıların bu olumsuz şartlardan daha az etkilenmiş olması da, kabileleri rahatsız etmişti. Siyasi alanda ise sözcüler sivil ağırlıklı yönetim taleplerini yinelemişlerdi.

5. Fransız Kolonicilerinin Topraklarını Genişletmesi

Fransız Parlamentosu, Fransız Kolonileşmesi ve hakların genişletilmesi konusunda hassasiyetini belirterek Fransız Kolonileri'nin menfaatleri yönünde yasalar yapmak ve Arapları ellerinde bulunan haklar ile sınırlamak istemişti. "Göçmenlerin Zaferi" III. Napoleon'un 1870 Nisan'ında getirdiği yeni parlamenter rejimle pekişmişti. Napolyon'dan sonraki Olivier Hükümeti, kolonilere yerli toprağında özel mülkiyet hakkı tanıyarak onları desteklemişti. Bu, o zamana kadar Arapların sahip olduğu kabile topraklarını korumanın artık yasalarca mümkün olmadığı anlamına gelmişti. Müslüman liderler buna karşı çıkmış ve "göçmen kanununu" kabul etmeyeceklerini

açıkça dile getirmişler ancak, Arapların isyan çıkarabilecek gücü olmamasından dolayı Kabilelerin bu hoşnutsuzluğunu dikkate alınmamıştı.

II. İmparatorluğun Prusya Savaşı'ndaki beklenmeyen çöküşü 1863'ten beri cumhuriyet yanlısı olan Cezayir'deki Fransızlarca coşkuyla karşılanmıştı. Bu Fransızlar, insanların kendi istekleri doğrultusunda yönetilmelerini savunmuşlardı. Fransızların asıl düşüncesi, kolonilerin Müslümanlar dikkate alınmadan askeri yönetimden kurtulması olmuştur.

Bundan sonraki haftalarda 1848 Devrimi'nde Cezayir'e sürülmüş olan Vuillarmoz adındaki avukat önderliğinde bir savunma komitesi kurulmuştu. Bu komite, Milli Savunma Bakanlığı'ndan bir sivil rejim talebinde bulunmuş ve bir sivil yönetici istemişti. Komiteler Cezayir Şehri'nin kendi kaderini kendisinin belirlemesi gerektiğini düşünmüşlerdi. Vuillermoz'a telgraf çeken Konstantin'in komitesi de kendi kaderlerini kendi belirlemek istediklerini belirtmişlerdi.

Müslüman halk için 'sivil yönetime' geçmek, göçmen yönetimine geçmek ile yakın anlama gelmişti. Toprakları haczedilmiş, kendi sivil haklarını ve adaleti kaybetmişlerdi.

III. Napoleon'un iktidardan düşmesiyle, kendilerine tekrar önem verecek sivil yönetici bulunmadığından Arap Liderler ile dost olmuş tüm general ve bürokratlar, eskiden sahip oldukları “askeri aristokrat” konumlarını yitirmişlerdi.²³⁷

Cezayirliler için artık daha zor bir dönem başlayacaktı. Olumsuz gelişmelerin doğurduğu Büyük Kabiliye Direnişi'nin de başarısız olması Fransızlara büyük bir koz sağlamış ve Kabiliye Direnişi'ni (Fransızlara göre isyan) dayanak gösteren Fransızlar, Cezayirlilere daha katı bir politika uygulamışlardır.

²³⁷ Charles R.Ageron, a.g.e., s.57.

SONUÇ

Osmanlı idaresinde uzun yıllar kalmış olan bu toprak parçası Osmanlının son yüz yılındaki vahim durumundan kaynaklanan sebepler ile savunmasız kalarak adeta Fransa'ya terk edilmişti.

Tezimizin ilk bölümünde belirtildiği üzere, Osmanlı Devleti'nin dönemin şartlarında Cezayir'e müdahale etmesinin mümkün olmadığı gözlenmektedir. İmparatorluğun kara ordusu ve donanmasının, Fransa'ya karşı Cezayir'i koruyacak durumda bulunmamasının yanısıra, Balkanlar'da baş gösteren bunalım nedeniyle, İngiltere ve Rusya ile karşı karşıya gelinmesinin de Osmanlı Devletinin elini kolunu bağlayan bir diğer unsur olduğu gerçektir. Tüm bu şartlar altında Fransa oldukça rahat bir biçimde Cezayir'i işgal edebilme cesaretini göstermiştir. Tabii ki sadece Osmanlı'nın payitahtının zayıflaması, işgale karşı direnmedeki başarısızlığın tek sebebi değil payitahtla birlikte dünyadaki değişime ayak uyduramayan, oldukça bağımsız olmasına rağmen kendisini yenileyemeyen Cezayir Dayılığı'nın da yönetiminin son dönemlerinde zayıflaması Fransızlar için işgali kolaylaştıran diğer bir faktör olmuştur.

Fransa'nın Cezayir siyaseti 1815 Viyana Kongresi'nden sonra dünya siyasetinde geri plana düşmesini telafi etmek amacıyla birlikte halkını oyalamak isteyen 10.Charles'ın politikasının ürünü olarak ortaya çıksa da bir süre sonra Fransa'nın Afrika ve Akdeniz Kıyıları'nda yayılma üssü olmasını sağlayacaktı.

Fransız Egemenliği, ardında sömürgecilik tarihinin en kanlı sürecini yaşamış toplumlardan birini bırakacaktı. Dünya demokrasi havarisi Fransa, sudan sebeplerle yerleştiği Cezayir'i 132 yıl sömürecekti.

Fransızlar başlangıçta oldukça rahat ele geçirdiklerini sandıkları Cezayir'de ülkeyi terk edene kadar yani 132 yılın sonuna kadar halk

tarafından kabullenilmeyerek çetin direnişlerle karşılaşacaklardı. Cezayir Halkı bu mücadele ile dünyada sömürgeci güçlere karşı verilen mücadelelerin en saygın örneklerinden birini sergileyerek Fransızları yenilgiye uğratacaklardı. İşgal dönemi boyunca büyük zulümlere uğrayan Cezayir Direnişi'nin ilk sembolü Emir Abdülkadir, bağımsızlık ateşini yakan kişi olacaktır. Abdülkadir ile birlikte başlayan Cezayir Direniş Hareketi, işgalle aynı yaşa erişecek zaman zaman zayıflasa da Fransızlar ülkeden kovulana kadar hiç dinmeyecekti.

Abdülkadir bu direnişi esnasında sadece Fransızlar ile mücadele etmemiş aynı zamanda Cezayir'de bağımsız bir devlet teşkilatı kurmaya çalışmıştı. Abdülkadir Cezayir'deki tüm unsurları kendi otoritesi altında birleştirme mücadelesi de tüm direniş dönemi boyunca devam etmişti.

Abdülkadir mücadelesinin bazı dönemlerinde Fransızlar karşısında üstün duruma gelmiş, ancak ülkedeki kabilelerin birliğini, yeterli desteğini sağlayamaması ve Fransızların üstün ateş gücü karşısında yenilgiyi kabullenmek zorunda kalmıştır.

Cezayir Direnişi'nde İslam Dini'nin tesiri direnişi örgütlemedeki en büyük etken olmuştur. Cihat ve mehdilik anlayışı halkın işgalcilere karşı örgütlenmesini sağlamıştır. Direniş liderlerinin bir kısmı kendisini mehdi ilan etmiş böylece kâfirlere karşı savaşma yetkisini Allah'tan aldığını ileri sürerek hem direnişin lideri olmuş hem de halkın Fransızlara karşı mücadelesini motive etmişlerdir. Ancak dinin direniş hareketine yaptığı bu pozitif tesir yine aynı yöntem yüzünden direnişin önüne engel olarak çıktığında görülmüştür. Kendisini Mehdi ilan eden direniş liderleri direnişi ülkenin başka coğrafyasında devam ettiren Cezayirli rakip olarak görmüş ve birbirleriyle çatışmalarına sebepten olmuştur.

Abdülkadir'in son dönemlerinde kendisinin mehdi olduğunu öne sürerek ortaya çıkan Bu Maza, bir süre Cezayir'in bazı bölgelerinde direnişin

lideri olmuş, sonrasında da Abdülkadir ile güçlerini birleştirmiştir. Oluşan bu direniş gücüne rağmen Bu Maza Fransızlara esir düşerek mücadelesine son vermek zorunda kalmıştır.

Bu Maza'dan sonra Bu Ziyen Fransızlara karşı çetin bir direniş göstermiş, onlara büyük zayıflar verdirmiş, ülke dışındaki Müslümanların desteğini almayı başarmıştır. Fakat diğer direnişçilerde olduğu gibi ülkedeki genel birliği sağlayamaması, Fransızların teknik üstünlüğü ve Fransızların uzun süren kuşatması karşısında direniş kırılmış, Bu Ziyen esir düştüğü Fransızlar tarafından kurşuna dizilerek öldürülmüştür.

Bu Ziyen'in ardından Bu Baghla ve kadın bir savaşçı Lala Fatma direnişleri mücadeleyi devralmış halefleri kadar güçlü bir direniş sergileyememiş sonucunda da onların kaderini paylaşmak zorunda kalmışlardır.

1871'de El Mokrani liderliğindeki Büyük Kabiliye Direnişi ise Cezayir Direnişi'nin kopma noktası olmuştur. 1871 direnişi öncesinde yaşanan olayların tesiriyle ülke genelinde halkın çok büyük bir katılımı sağlanmış ancak buna rağmen Fransızlar karşısında yenilgiye uğramaktan kurtulamamışlardır. Direnişi bastıran Fransızlar, Cezayirlilere çok ağır müeyyideler uygulamışlar ülkenin üzerine adeta ölü toprağı sererek Cezayir Direnişi'ni uzun yıllar etkisizleştirmişlerdir.

Fransızlar Cezayir'e medeniyet götürme iddiasıyla ülkede bulundukları süreçte Cezayir kültürünü yok etmeye çalışmışlardır. Bu amaç ile eğitim sisteminde değişiklikler yapmışlar, Fransız hukukunu yerleştirmeye çalışmışlar, Fransız Kilisesi'nin çalışmalarıyla ve çıkardıkları kanunlar ile halkı Hristiyanlaştırma çabaları bunun en bariz göstergesi olmuştur. Ayrıca ülkeye geldikleri ilk yıllardan en son kaldıkları döneme kadar yerli halkın/kabilelerin topraklarının önemli kısmına ve en verimli kısmına bir şekilde el koymuşlardır. Diğer taraftan da Cezayir'i bu sürede adeta

Fransa'nın arka bahçesi gibi görerek Fransa'da bulunan ülke düzenini bozan vatandaşlarını Cezayir'e yerleştirmişlerdir. Bu göçmen yerleşimi her geçen yıl daha da hızlandırılarak Cezayir, nüfus yönünden de Fransızlaştırmaya çalışılmıştır.

132 yıl boyunca Fransızlara direniş gösterenler en ağır cezalar ile en ağır cezalara çarptırılmışlar

Abdülkadir sonrasında da Cezayir Direniş'i hiç dinmeden devam etmiştir. 20.Yüzyıldaki en büyük ve en etkili Cezayir Direniş hareketi 1954 yılında başlamış ve Cezayir'i kurtuluşa götürene kadar devam etmiştir. Direnişin bu defa ki en büyük ismi Bin Bella önderliğinde Cezayirliler 5 Temmuz 1962'de bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Ancak bu bağımsızlığın bedeli 1,5 milyon şehide mal olacaktı.

Cezayir'in işgal süreci Fransızlar açısından hatırlanmak istenmeyen bir dönem olarak hafızalarda yer almasının aksine Cezayirliler açısından bağımsızlığına düşkün bir ulusun dünyanın büyük güçlerinden birisine karşı verilen bağımsızlık ve onur mücadelesini süsleyen kahramanlıklarla tarihteki yerini almasını sağlamış ve bağımsız Cezayir Devleti'nin dünya ulusları arasında saygın bir yer edinmesine yol açmıştır.

ARŞİV BELGELERİ

HATT-I HÜMAYUN TASNİFİ: 242, 20448, 22469, 22498, 22504

İRÂDE-İ HARİCİYE: 386, 533, 1280, 1300

HARİCİYE MEKTUBİ: 39/91

TETKİK ESERLER

Abdülkadir; **Muazakkarat**, Cezayir 1998.

AGERON, Charles Robert; **Modern Algeria A History from 1830 to the present**, London 1991.

Ahmet Cevdet Paşa; **Cevdet Paşa Tarihi II**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1973.

Ahmet Lütfü Efendi; **Vak'anüvis Ahmet Lütfü Efendi Tarihi**, C.II-III, YeniYazı; Yücel Demirel, Tamer Erdoğan, Toplumsal Tarih Vakfı, Y.K.Y., İstanbul 1999.

Ali Rıza Paşa; **Mirât ül Cezayir**, İstanbul Hicri1293.

ALTINER, Selim Sırrı; **Osmanlı Bahriyesi'nin Yelken Devri ve Türk Korsanları**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1995.

AKSUN, Ziya Nur; **Osmanlı Tarihi**, C.III, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994.

ARMAOĞLU, Fahir; **19.Yy. Siyasi Tarih (1789-1914)**, Sevinç Matbaası, Ankara 1964.

ATAÖV, Türkaya; Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadelesi, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara 1975.

BADİS, Bin; **Bin Badis**, Çev: Sabri Hizmetli, Diyanet Yayınları, Ankara 1994.

BAYSUN, Cavid; “Cezayir Meselesi ve Reşid Paşa’nın Paris Elçiliği”, III.Türk Tarih Kongresi (1943), ss.375-379, T.T.K., Ankara 1948.

BEHR, Edward; **The Algerian Problem**, Newyork 1962.

BONTEMS, Claude; **Manuel des Institutions Algeriennes**, C.I, Paris 1966.

BULUT, Faik; **Şeriat Gölgesinde Cezayir**, Cem Yayınevi, İstanbul 1994.

BURY, J.P.T.; **The New Cambridge Modern History**, C.X, London 1960.

CARIM, Fuad; **Cezayir’de Türkler**, Sanat Basımevi, İstanbul 1962.

CARRETTO, E.Giacomo; **Akdeniz’de Türkler**, Çev:Durdu Kundakçı, Gülbende Kuray, T.T.K., Ankara 2000.

CEZAYİR HARBİ’NDEN VESİKALAR, Bengi Matbaası, Ankara 1960.

ÇAYCI, Abdurrahman; **Büyük Sahra’da Türk-Fransız Rekabeti (1858- 1911)**, T.T.K., Ankara 1995.

—————; “Guma İsyanı Öncesinde Fransa’nın Trablusgarp Siyaseti”, T.T.K., Ankara 1982.

ÇEVİKER, Avni; **Hür Cezayir**, Kültür Matbaası, Ankara 1958.

DANGIZER, Raphael; **Abdülkadir and The Algerians**, Newyork 1977.

DANIŞMAN, Zuhuri; **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi XI**, Zuhuri Danişman
Yayınevi, İstanbul 1966.

DANIŞMEND, H.İsmail; **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV**, Türkiye
Yayınevi, İstanbul 1972.

DAYBELGE, Esat; **Eski Cezayir ve Dünkü Avrupa Zihniyeti**, Nebioğlu
Yayınevi, İstanbul 1961.

DENİZ, Ferhat; **Cezayir'de İslami Hareket**, Denge Yayınları, İstanbul 1996.

Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.I-VII, Diyanet Yayınları, İstanbul 1993.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız,
C.XI, Çağ Yayınları, İstanbul 1993.

DORE, Andree; **Des Français d'Algerie**, Paris 1955.

EMERİT, Marcel; **La Resistance Algerienne a l'Epoque d'Abdel kader**, Paris
1952.

ENGELS, Frederich; **Sömürgecilik Üzerine**, Sol Yayınları, Ankara 1997.

EROL, Mine; **"Amerika'nın Cezayir ile Olan İlişkileri (1785-1816)"**, İ.Ü.E.F.
Tarih Dergisi, ss.689-730, Sayı:XXXII, İstanbul 1979.

ESQUER, Gabriel; **Historie de l'Algerie**, Paris 1950.

FANON, Frantz; **Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi**, Çev:Kamil
Çiletop, Pınar Yayınları, İstanbul 1983.

FERRO, Marc; **Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi (13.y.y.-20.y.y.)**, Çev: Murat Cedden, İmge Yayınevi, Ankara 2002.

FLINT, E.John; **History of Africa (1790-1870)**, C.5, Cambridge 1985.

GALD, Mauold; **Türkler İdaresinde Cezayir**, Çev:Melek Faik, SarsılmazYayınları,İstanbul 2000.

GALİBERT, Leon; **Vieux et Modernite l'Algerie**, Paris1844.

GANİAGE, Jean; **HistoireContemporaine Du Maghreb de 1830 a nos jours**, Paris 1994.

HALLET, Robin; **Africa Since 1875**, Michigan 1989.

Hayat Küçük Ansiklopedisi, İstanbul 1972.

HİZMETLİ, Sabri; *"Türklerin Yönetimi Döneminde Cezayir'in İdaresi ve Kurumları"*, **Belleten**, C.LVIII, (Nisan 1994), sayı 221'den ayrı basım.

İslam Ansiklopedisi, C.III, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1963.

İslam Ülkeleri Ansiklopedisi, Vefa Yayınları, İstanbul 1994.

İLTER, Aziz Samih; **Şimali Afrikada Türkler**, Vakıf Gazete Matbaa Kütüphanesi, İstanbul 1934.

JEANSON, Collette Et Francis; **L'Algeria Hors Lalo**, Paris 1955.

JULIEN, Andre Charles; **Historie De L'Algene Contemporaine**, Paris 1964.

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, C.V, T.T.K., Ankara 1988.

KAVAS, Ahmet; "*Kuloğulları*", **Hürriyet Tarih Dergisi**, s.VIII Ocak 2003, İstanbul 2003.

KOREL, Sara; **Bütün Cepheleri ile Cezayir Olayları**, İstanbul 1965.

KURAN, Ercüment; **Cezayir'in Fransızlar Tarfından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)**, Yenilik Basımevi, İstanbul 1957.

_____; "*Fransa'nın Cezayir'e Tecavüzü (1827)*", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi (1951-1952)**, ss. 53-62, İstanbul 1953.

_____; "*Cezayir'i Garb Müdafii, Konstantin Beyi Ahmed Bey*", **V.Türk Tarih Kongresi (12-17 Nisan 1956)**, ss.681-689, T.T.K.,Ankara 1960.

KURAT, Akdes Nimet; "*Berberi Ocakları-A.B.D. Münasebetleri (1774-1816)*", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, sayı 2-3, Ankara-1964.

LANGER, L.William; **An Encyclopedia of World History**, Boston 1952.

LAMARTINE, Alphonse; **Osmanlı Tarihi II**, Çev: Serhat BAYRAM, Sabah Yayınları, İstanbul 1991.

LORCIN, M.E. Patricia; **Stereotyping Prejudice and Race in colonial Algeria**, I.B. Tauris Publishers, London- New York 1995.

LURAGHİ, Raimondo; Sömürgecilik Tarihi, Çev:Halil İnal, E Yayınları, İstanbul 1975.

MADRAN, Robert; Osmanlı İmparatorluğu II, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

MANSEL, Gerald; Tragedy in Algeria, Oxford University Press, London 1961.

MARCHAND, E. Le ; L'Europe et La Conquete d'Alger, Paris 1913.

MARTİN, B.G.; Sömürgeciliğe Karşı Afrika'da Sufi Direniş, Çev: Fatih Tatlıoğlu, İnsan Yayınları, İstanbul 1988.

MCNEILL, H.William; Dünya Tarihi, Çev:Aladdin Şenel, İmge Kitabevi Ankara 2001.

METCALF, D.Barbara; Muslim Society Over Comparison Studys, University of California Press, Berkeley Los Angeles-London 1991.

Meydan Larousse, C.IV, Sabah Yay., İstanbul 1991.

MORSY, Magali; North Africa 1800-1900 Asurvey From The Nile Valley To The Atlantic, London 1984.

Mufasssal Osmanlı Tarihi, Editör: Mithat Sertoğlu, C.V, Güven Yayınevi, İstanbul 1971.

Mustafa Nuri Paşa; Netayic Üi-Vukuât, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, C.III-IV, T.T.K.,Ankara 1980.

NACİ, Hikmet; Tarih Boyunca Kuzey Afrika ve Berberiler, Salih Garan Matbaası, İstanbul 1955.

NASR, J.M.Ebun; The Tijanniyaa Sufi Order of the Modern World, Oxford 1965.

NAYLOR, C.Phillip; France and Algeria, Gainsville-Florida 2000.

-----; **Historical Dictionary of Algeria, Scarecrow Press, London 1994.**

NUR, Rıza; Türk Tarihi, C.XI, Toker Yayınları, İstanbul 1981.

OLIVER, Roland and G.N Sanderson; The Cambridge History of Africa, C.VI, Cambridge University Press, Cambridge 1985.

ORAL, Cavid; Akdeniz Meselesi, C.I, Bugün Matbaası, Adana 1943.

ORTAYLI, İlber; İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

Osmanlı Ansiklopedisi, Yay Yönetmeni: Bekir ŞAHİN, C.VI, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

ÖZDEK, Refik; Türklerin Altın Kitabı, C.III, Tercüman Yayınları, İstanbul 1990.

ÖZTUNA, Yılmaz; Büyük Osmanlı Tarihi, C.VII, Ötügen Yayınevi, İstanbul 1994.

-----; **Osmanlı Devleti Tarihi, C.I, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.**

-----; **Türk Tarihinden Yapraklar**, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1969.

PALMER, Alan; Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi, Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul 1995.

PENNEL, C.R.; Morocco Since 1830, London 2000.

PITCHER, Donald Edgar; Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Corafyası, YKY Yayınları, İstanbul 1999.

PLANTET, Eugene; Correspondances Deys d'Alger Avec La Cour De France, Paris 1893.

PROCHASKA, David; Making Algeria French Colonialism in Bone, Paris 1990.

Resimli Bilgi ve Öğretici Metodlarla Hazırlanmış Okul ve Aile Dergisi, s. 87, Hayat Yayınları, İstanbul 1965.

RUEDY, John; Modern Algeria The Origins and Development of a Nation IndianaUniversity Press, Bloomington –Indianapolis 1992.

SABUTAY, Tülay; Cezayir Ülke Etüdü, İTO Yayınları, İstanbul 2000.

SANDER, Oral; Siyasi Tarih (İlk çağlardan 1918'e), İmge Kitabevi, Ankara 1989.

SARTRE, Jean Paul; Hepimiz Katiliz, Çev: Süheyla N. Kaya, Belge Yayınları, İstanbul 1999.

SELİM, Hasan; Cezayir Bağımsızlık Savaşı, Beyan Yay., İstanbul 1984.

SERRES, Jean; La Politique Turque en Afrique du Nord Sus La Monarchie de Juillet, Paris 1925.

SOYSAL, İsmail; "Türk Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devres", Tarih Dergisi, Ankara 1953.

ŞAKİR, Mahmut; Hz. Adem'den Bugüne İslam Tarihi, Çev: Ferit AYDIN, Kahraman Yay., İstanbul 1994.

TALİBİ, Ammar; Daru'l Yakza el-Arabiyye, C.I, Şam 1968.

TEMİMLİ, Abdülcelil; Buhus Vesaikfit-Tarih el Mağribi 1816-1871, Tunus 1985.

THOMAS, Charles; About Algeria, London 1912.

TLEMCANL, Rachid; State and Revulation Algeria, London 1986.

Türkiye Tarihi III Osmanlı Devleti 1600-1908, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 1991.

ÜÇÖK, Coşkun; Siyasi Tarih 1789-1950, Ajans Türk Yayınları, Ankara 1961.

ÜNAL, Tahsin; Türk Siyasi Tarihi 1700-1958, Emel Yayınları, Ankara 1978.

VATİN , Jean Claude; L'Algerie Politique Histoire Et Societe, Paris 1983.

www.waac.info/amaziigh/history/algeria/fatma_nsoumer.html

YORGA; Osmanlı Tarihi, Çev:Bekir Sıtkı BAYKAL, C.V, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1948.

YÜCEL, Yaşar-A. Sevim; Türkiye Tarihi, C.IV, T.T.K., Ankara 1992.

Fransızların I. Konstantin Harekatı İle İlgili Belge

[illegible]

مصادرو اقدم

بوده جنابزاده فرقه زباده کلمه اولاد ملاجرلک افاده لریه نظر جنابزاده دی بند سر بیه نامده برکنه بر قاج دفعه فراتر لایه
 محابه ایدوب نایق مغلوبه لایه طاعنه تغییر لایه بان جسم و بر طرفی نایق حدودی قریب جبره وین زاده نام محمد فر
 انیمه و عرفی اوزاده اسم لایه و بر جوب بالجه جناب لایه اتفاق تمیمه اولاد فرقه جنابزاده بونانه جنرال ایکی دفعه اولاد جکرلک
 محابه ایکی حال ایکنده دخی مغلوبه و مفرقه لایه و جنابزاد بر لو طابور لری اهل بر لود و اولوب طره ده بویه بویه بویه بویه بویه
 حبه محابه ده بر قاج بویه سر بیه طرفه فراتیمه و قضا جنابزاده بر طابور عسکر بر عقیب قشورنی سوده ایدرک الحاله قشور محابه الحاق
 بولنده و فراتیمه ده امداد مطوبه انیمه لایه بعد مام عسکر و نه مهمات کونز با عیب موجود بونانه عسکر ایدر اداره اونی جواب و بر لایه
 و بولیتک بولیم و قوجولرینی بوراده بویه فراتر لایه نایق طرفه دخی افاده قلمنه و عرفی و مبراقه بیک افاده ستر نظر مذکور جن
 طاسوه و اور مانده حبس المود و نفوس دخی بغایت کثیر اولد یقینه فراتیمه ده امداد و بر لایه جنابزاده بونانه فراتیمه مامور لریک
 و عسکر بیک بر بانی بانی موجب اولد جغه مامور قوی بولنده اولد تزد و لایه شیب بولرینی حال کبفتک خطی عالی

افاده یولسی بانی اوزاده اوزمکده [v] می ۱۲۸۶

Ek-2
(HR.MKT 39/91)

Şerif namındaki direnişçinin mücadelesine dair

Saadetlü Efendim

Bu defa Cezayir'den kırkdan ziyade gelmiş olan muhacirlerin ifadelerine nazaran Cezayir hududu beyinde Şerif namında bir kimse birkaç defa Fransalu ile muharebe idüb nihayeti mağlub olarak Dağıstan tabir olunan pek cesim ve bir tarafta Tunus hududuna karib Cercere ve Cebel Zevave nam mahalle firar itmiş ve merkûmoradan istemiş ise de virmeyüb bil cümle Cebel ahalisi ittifak etmiş olduklarından Cezayir de bulunan Ceneral iki defa ordu çekerek muharebe ettiği halde ikisinde dahi mağlub ve münhezim olmuş ve Cezayir'in yerlü taburları asıl yerlûden olmayub taşrada ba'zı urbândan bulunduklarından hin-i muharebede bir kaç bölüğü Şerif tarafına firar etmiş ve fakat Cezayir de bir tabur asker bıragub kusurını sevk iderek el- haletü hazihi muharebe olunmakda bulunmuş ve Fransa'dan imdad metlub olunmuş ise de ba'dema ne asker ne de mühimmat gönderilüb mevcut bulunan asker ile idare olunması cevap virilmiş ve bu keyfiyetin böylece vuku bulduğu burada bazı Fransalu tüccarlar tarafından dahi ifade kılınmış ve izzetlü müdir efendinin ifadesine nazaran mezkur Cebel taşlık ve ormanlık sa'bel-mürur mahaller ve nüfusu dahi bigayet-i kesir olduğundan Fransa'dan imdad verilmedikce firaride bulunan Fransa me'murlarının ve askerisinin perişâninlerini muceb olacağı me'mul-i kavi bulunmuş olmağla nezd-i vâlâlarinde tensib buyurıldığı halde keyfiyetin hak-pâ-yı âliye ifade buyurlması babında irade efendimdir.

Fi 27 68

Tunus Beyi İle Konstantinli Ahmet Bey'in İlişkilerinin Bozuk Olmasının Sebebi İle İlgili Belge

The image shows a page from a manuscript, likely a historical document or a book. The text is written in a cursive script, possibly Arabic or Persian, and is arranged in several horizontal lines. The handwriting is dense and somewhat difficult to decipher due to its style and the angle of the page. The paper appears aged and slightly discolored. There are some markings at the bottom of the page, which could be additional text or a signature.

[illegible]

1-7 6071 1-60 1-60
2-60 1-60 1-60

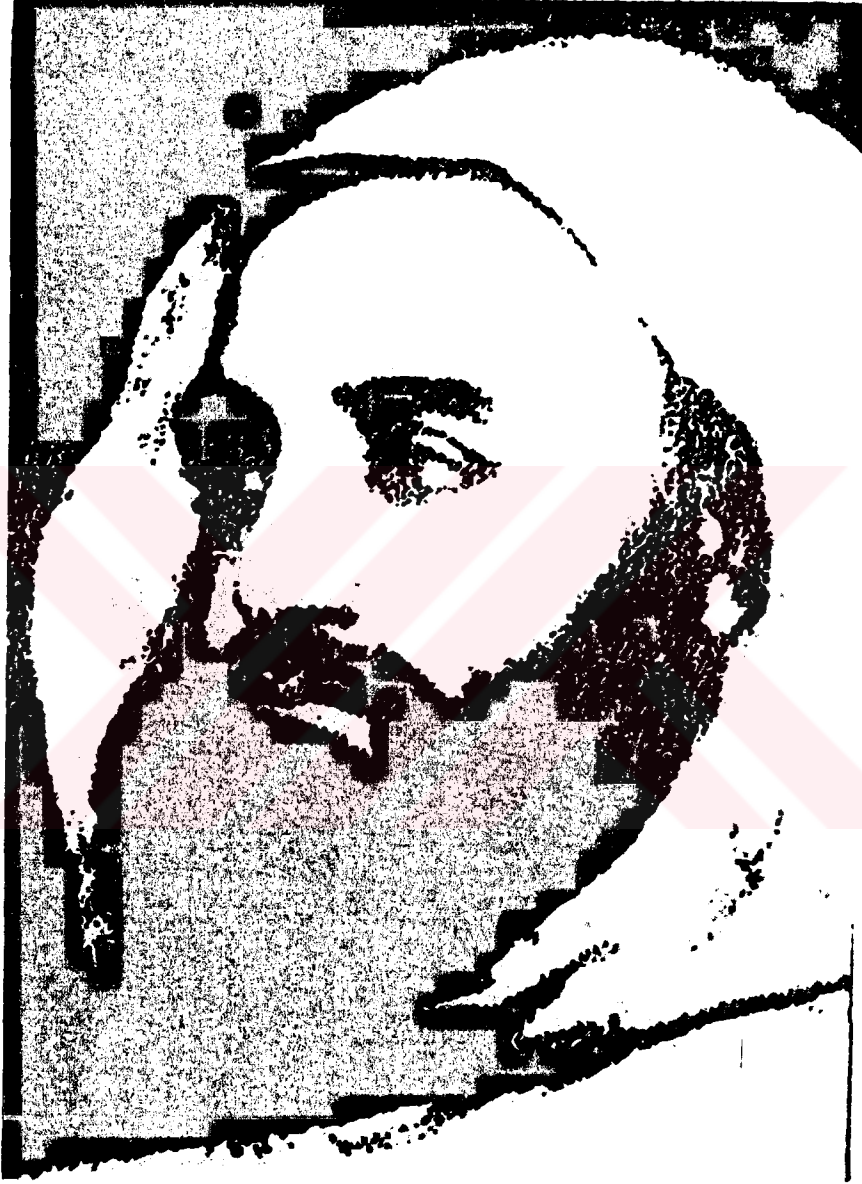

۲۰۰۰

COLORED PEOPLE'S MOVEMENT

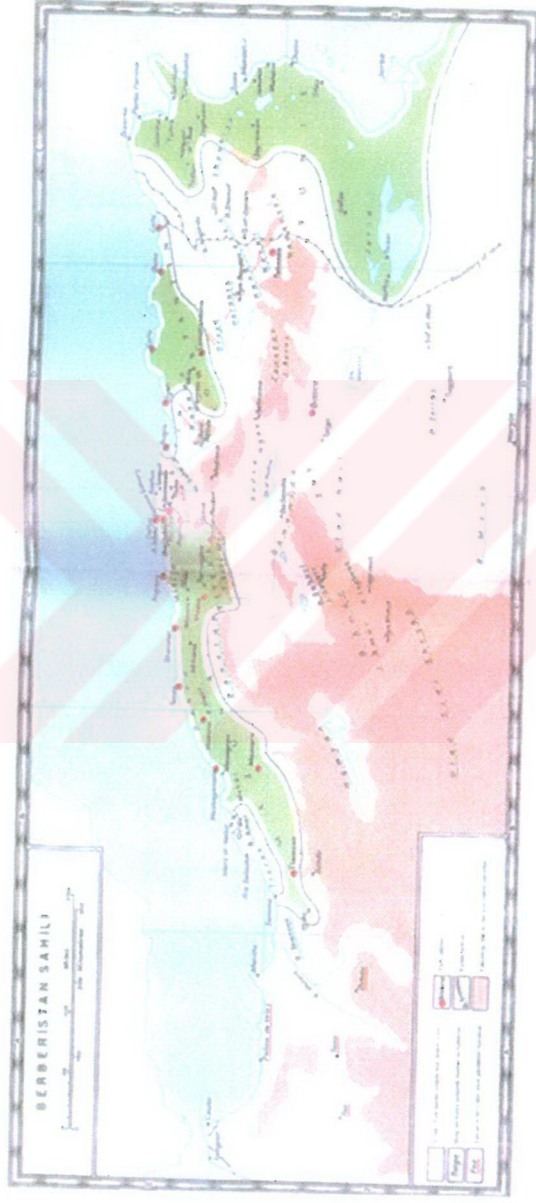
EK-5

ABDÜLKÂDİR el-CEZÂİRÎ

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C.1 / Diyanet Yayınları s.233

BERBERİSTAN SAHİLİ

Osmanlı İmparatorluğu Tarihîsel Coğrafyası / Donald E. Pitcher / YKY Yayınları Harita 36

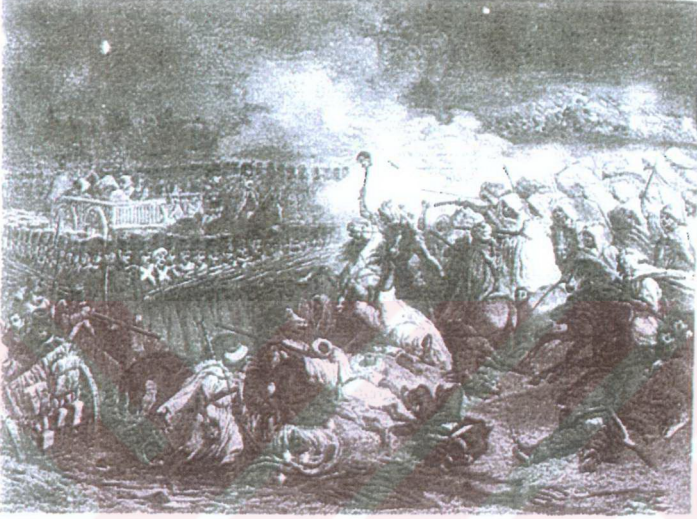

ABOUT ALGERIA / Charles THOMAS

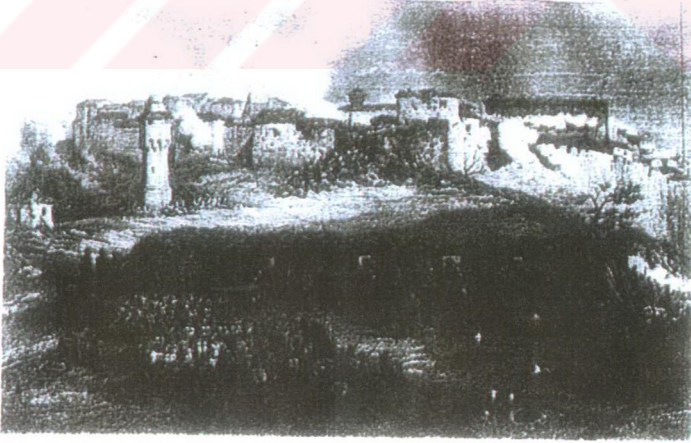
**Cezayir'in Fransızlarca İşgaline Sebep Olan Yelpaze Olayı
(Dayı Hüseyin'in Fransız Elçisi Kont Deval'e yelpaze ile vurmasını gösteren tablo)**

Fransızların I. Konstantin Harekati

Fransızların II. Konstantin Harekati

19. ve 20. Yüzyıldaki Cezayir’de Kullanılan Bayraklar

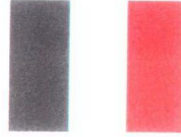
1830’a kadar Cezayir Dayılar’ının Bayrağı

1830-1847 Abdülkadir’in Bayrağı

1837’ye kadar Konstantin’deki Osmanlı idarecisi Hacı Ahmed Bey’in Bayrağı

Cezayir’i İşgal eden Fransızların Bayrağı

Cezayir’in güneyinde bağımsız hareket eden Tuareg Kabilesi Bayrağı

Cezayir Direnişçilerinin Bayrağı
1958-1962

Bağımsız Cezayir Devletinin Bayrağı - 1962

ÖZET

Tezimiz; Fransız-Cezayir ilişkilerinin Fransız işgaline kadar gelişimi ile ilgilidir. Cezayir'in bu dönemdeki idarecisi Dayı Hüseyin Fransa'dan ülkesinin çıkarılmasını isteyecekti. Fransa ise bu isteği bir şekilde Cezayir'i işgal etmek için bir plan haline getirip Cezayir'i önce ablukaya alacak (1827), üç yıl sonra da Dayı Hüseyin'in kuvvetleriyle yaptığı çarpışmalar sonucu 1830'da işgal edecektir. Osmanlı Devleti ise bu oldu bitti karşısında fazla ses çıkartmayacaktır. Fransız işgaline karşı diplomatik bir süreç başlatan Osmanlı devleti elçileri vasıtasıyla Cezayir'i geri almaya çalışacak ancak bu girişimlerinden herhangi bir sonuç alamayacaktır.

Öte yandan Cezayir'de Fransızlara karşı iki yönlü bir direniş hareketi yaşanacaktır. Bu direnişin bir yönü Constantine şehrinde Osmanlı devleti adına yürütülecek, direnişin liderliğini Konstantinli Hacı Ahmet Bey yapacaktır. Diğer yandan ise Cezayir halkı adına Hacı Abdulkadir Fransızlar ile mücadele edecektir. Abdulkadir bir süre Cezayir'de bir devlet teşkilatı kuracak ancak bu teşkilat fazla uzun süreli olmayacaktır. Hacı Ahmet Bey ise dışarıdan yardım alamadığı için 1837 yılında mücadeleyi kaybederek dağlara çekilecektir. Bu tarihten sonra bir daha kurtulamazken Abdulkadir'i de bezer bir sonuç bekleyecektir. Kendisi, bundan sonra diğerleri için bir isyanın öncüsü kabul edilip model olacaktır. Halkı Fransa'ya karşı mücadelede İslam'ı kullanarak motive etmiştir. Daha sonra, Abdulkadir'in hareketi diğerleri için etkili ve önemli olmasa da Fransızlarla mücadele eden başka isyanlar da varmıştır: Bu Maza, Bu Zıyan, Lala Fatma, Şerif Bubagla gibi.

1871 Cezayir direnişinde bir dönemin kapandığı yıldır. Almanya'nın Fransa'yı yenmesiyle Cezayirli tarihçi Kabiliye ayaklanması olarak anılan büyük isyanı bastırdılar. Bunun sonunda elde edilen yenilgi özgürlük umutlarının uzun süre yok olmasına neden olmuştur.

Çalışmamızın son kısmı Fransızların Cezayir'deki bazı uygulamalarına yer vermektedir. Bunlar eğitim, adalet sistemine getirilen yenilikler ile asimilasyon politikaları, Fransızların Cezayir'e göçleri ve Fransız göçmenleri Cezayir köylerinin sınırlarını edinme politikalarıdır.

ABSTRACT

The first chapter of the thesis gives details of the development of relationships between France and Algeria till France's take over of Algeria. Dayi Huseyin, the governor of Algeria at that time, asked France for the credits to be paid. France uses this as an excuse to take over Algeria in some way and blockaded Algeria in 1827. At the end of 3 years of fight with Dayi Huseyin's forces, Algeria was taken over by force. Ottoman Government does not react against this. It started on a diplomatic process against French occupation and tried to get Algeria back by means of its ambassadors but these efforts did not result in a desired solution. At this time, Algeria housed a two-way rebellion against France. One branch is governed from Constantine in the name of Ottoman Government. The leader of the rebellion was Hacı Ahmad Bey from Constantine. The other branch is led by Hacı Abdulkadir by the name of Algerians, aiming to struggle with French crops. Abdulkadir succeeded to establish a governmental organization for some time but it was not a long-lived one. On the other hand, Hacı Ahmad Bey withdrew to mountains in 1837, failing because of no outside support. He could not re-organize again. Abdulkadir had the same fate with Ahmad Bey. But he became a model for further rebels as the pioneer of the rebellion. He succeeded to motivate the public to fight against France by using Islam as a tool.

Although not as important and influential as Abdulkadir's, there were other rebels fighting with French namely Bu Moza, Bu Ziyen, Lala Fatma, Serif Bubayla.

1841 is the year in which an era was ended in the history of Algerian resistance. After the defeat of France by Germany, Algerians started a big rebellion named as Kabiliye Resistance in the history of Algeria. The defeat at the end caused peoples' abandon of freedom hopes for a long time.